

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KUR'AN'DA KADINLA İLGİLİ KELİMELERİN
SEMANTİK TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

HAZIRLAYAN
Esma GÜNEŞ

MALATYA-2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEFSİR ANABİLİM DALI

KUR'AN'DA KADINLA İLGİLİ KELİMELEİN SEMANTİK TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esma GÜNEŞ

Danışman
Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU

MALATYA-2021

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Kur’an’da Kadınla İlgili Kelimelerin Semantik Tahlili” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Esmâ GÜNEŞ-2021

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, indiği dönemden bu güne kadar insanlar tarafından devamlı okunmuş, âyetler üzerinde düşünülmüş bir kitaptır. Semantik yöntem de bu anlama çabasının bir ürünü olarak Kur'an çalışmalarında kullanılmış ve Kur'an'da geçen her türlü kavramın veya kelimenin kendi tarihi, coğrafî, kültürel ve siyasi şartları içerisindeki değişimlerinin okunabilmesine olanak sağlamıştır.

Bu yöntemle ortaya konulan çalışma bir giriş, üç bölümden oluşmakta olup giriş bölümünde araştırmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi ve yöntemi ile alakalı kısaca bilgiler verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle “imrae” kelimesi esas kavram olarak detaylı bir şekilde tahlil edilmiştir. Bu doğrultuda “merae” kökünden türeyip, Kur'an'da geçen kelimeler âyet metinleriyle birlikte verilmiştir. İlerleyen kısımda ise Kur'an'da “imrae” kavramının geçtiği yerler tespit edilerek kullanıldığı bağlamla birlikte incelenmiştir. İmrae kelimesiyle zıt anlamlı olan kelimeler de ele alınıp “hadislerde imrae kavramı” başlığı altında bu kelimenin geçtiği bazı hadislere de değinilmiştir. İkinci bölümde “imrae kavramıyla yakın anlamlı kelimeler” başlığı altında zevc, ünsâ, sâhibe, ümm, uht vb. kelimeler de incelenmiş ve bu kavramların geçtiği birkaç hadise yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Kur'an'da kadının sıfatı olarak ifade edilen kavramlar tahlil edilmiştir.

Yukarıdaki plan dâhilinde gerçekleştirilen araştırma esnasında, yoğun mesaisine rağmen değerli fikir ve önerileriyle çalışmanın içerik ve şekil yönünden olgunlaşmasına katkı sağlayan, başta danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU'na, Prof. Dr. Abdurrahman ATEŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Kerim Özmen hocalarıma ve bu çalışmayı hazırlarken manevi yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen aileme bilhassa kardeşim Merve Güneş'e ve bütün değerli dostlarıma şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Esma GÜNEŞ

Malatya, 2021

ÖZET

Herhangi bir metnin anlaşılması ve açıklanması için o metinde yer alan kelime ve ifadelerin manasının doğru tespit edilmesi gerekir. Kur'ân-ı Kerîm de anlaşılacak için Yüce Allah tarafından insanlığa gönderilmiş bir hidayet rehberidir. Bu sebeple Kur'an'ın dünya görüşünü ve ilâhi murâdı anlamak, Kur'an kavramlarının delalet ettiği manaları ortaya çıkarmaya bağlıdır.

Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik son dönemlerde başvurulan yöntemlerden birisi semantik yöntemidir. Semantik, “bir dilin anahtar kelimeleri üzerindeki tahlili çalışma” şeklinde tanımlanmıştır. Bu yöntem sağlam kriterlere dayandığı için Kur'an lafızlarının işaret ettikleri manaların tespitinde sıklıkla kullanılan bir metottur.

Kur'an'da kadını ifade etmek için birçok kavram kullanılmıştır. İmrae, ünsâ, nisâ, zevc vs. bu kavramlardan birkaçıdır. Bu çalışma Kur'an'da kadının kavramsal ifade ediliş şeklini irdeleyerek İslam'ın kadın tasavvurunu ve ona yüklenen toplumsal rolleriyle ilgili olarak ortaya koyduğu esasları Kur'an'dan hareketle doğru anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, kadın, semantik, kelime

ABSTRACT

In order for any text to be understood and explained, the meaning of the words and expressions in that text must be determined correctly. The Quran is also a guide of guidance sent by Almighty Allah to humanity in order to be understood. For this reason, understanding the world view of the Quran and divine determination depends on revealing the meanings indicated by the concepts of the Qur'an.

Semantic method is one of the methods used recently for understanding the Quran. Semantics is defined as "the study of the key words of a language". Since this method is based on robust criteria, it is a method frequently used in determining the meanings indicated by the words of the Qur'an.

Many concepts are used to express women in the Quran. *Imrae*, *ünsâ*, *nisâ*, *zevc* etc. These are some of the concepts. This study aims to understand correctly the conceptual expression of women in the Quran and the principles set forth by Islam regarding the vision of women and their social roles, based on the Qur'an.

Keywords: Quran, woman, semantic, word

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırmanın Yöntemi.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

İMRAE KELİMESİNİN SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

1.1. İmrae Kelimesinin Etimolojisi	7
1.2. Kur'an'da “مرأ /Merae” ve Türevlerinin Kullanımı	9
1.3. Kur'an'da “امرأة/ İmrae” Kelimesinin Geçtiği Yerler ve Kullanıldığı Bağlamlar.....	11
1.3.1. İnanç Farklılığı Bağlamında İmrae Kelimesi / Hz. Nûh, Hz. Lût ve Firavun'un Karısı	13
1.3.2. Ebu Leheb'in Karısı	16
1.3.3. Kadının İhaneti Bağlamında İmrae Kelimesi / Aziz'in Karısı.....	16
1.3.4. Kadının Kısır ve Yaşlı Olarak Nitelendiği Bağlamda “İmrae” Kelimesi	17
1.3.5. İmrae Kelimesinin Bekârlık/Dulluk Nitelemesiyle Birlikte Kullanımı.....	22
1.4. İmrae ile Zıt Anlamlı Olan Kelimeler	23
1.4.1. Racul	24
1.4.2. Zeker	25
1.4.3. Ba'l.....	25
1.5. Hadislerde İmrae Kelimesi.....	26

İKİNCİ BÖLÜM
İMRAE İLE YAKIN ANLAMLI KELİMELELER

2.1. Ünsâ Kelimesi	32
2.1.1. Ünsâ Kelimesinin Etimolojisi	32
2.1.2. Ünsâ Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı	33
2.2. Nisâ Kelimesi	41
2.2.1. Nisâ Kelimesinin Anlamı	41
2.2.2. Nisâ Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı.....	41
2.3. Zevc Kelimesi /Eş Rolü	44
2.3.1. Zevc Kelimesinin Etimolojisi.....	44
2.3.2. Zevc Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı	45
2.3.3. Zevc Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar	49
2.3.3.1. Kadının Yaratılışı Bağlamında Zevc Kavramı	49
2.3.3.2. Eş Olarak Karı-Koca Bağlamında Zevc Kavramı.....	52
2.3.3.3. Ahiret Hayatı Bağlamında Zevc Kavramı.....	57
2.3.3.4. Âlemdeki Her Şeyin Çift Yaratılması Bağlamında Zevc Kavramı	58
2.3.3.5. Bitki Türü, Çeşidi Anlamında/Bağlamında Kullanılan Zevc Kavramı	60
2.3.3.6. Kâfirler Grubu, Topluluğu Anlamında Kullanılan Zevc Kavramı	61
2.3.3.7. Bir Grupla Aynı İnancı Paylaşmak ve Onların Yolundan Gitmek Anlamında/Bağlamında Kullanılan Zevc Kavramı.....	63
2.4. Ümm Kelimesi /Anne Rolü	64
2.4.1. Ümm Kelimesinin Anlamı	64
2.4.2. Ümm Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı	66
2.4.3. Ümm Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar	67
2.4.3.1. Ümmü'l-Kitâb	67
2.4.3.2. Ümmü'l-Kurâ.....	67
2.4.3.3. Varılacak Yer, Barınak, Yurt Anlamında Ümm Kavramı.....	68
2.4.3.4. Peygamber Hanımlarının Müminlerin Anneleri Sayılması Bağlamında Ümm Kavramı	68

2.4.3.5. Kişinin Öz Annesi Anlamında Ümm Kavramı	69
2.4.3.6. Sütannelik Anlamında Ümm Kavramı	72
2.5. Vâlîde Kelimesi /Anne Rolü	72
2.5.1. Vâlîde Kelimesinin Anlamı	72
2.5.2. Vâlîde Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı	73
2.6. Uht Kelimesi /Kız Kardeş Rolü.....	74
2.6.1. Uht Kelimesinin Anlamı.....	74
2.6.2. Uht Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı	74
2.6.3. Uht Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar.....	75
2.6.3.1. Öz Kızkardeş Anlamında Uht Kelimesi.....	75
2.6.3.2. Süt Kardeş Anlamında Uht Kavramı:	76
2.6.3.3. “Harun’un Kızkardeşi” İfadesinde Uht Kavramı	76
2.6.3.4. “Yoldaş, Veli, Dost ” Anlamında Uht Kavramı	79
2.6.3.5. “Benzer, Ortak” Anlamında Uht Kavramı	80
2.7. Bint Kelimesi /Kız Evlat Rolü	80
2.7.1. Bint Kelimesinin Anlamı.....	81
2.7.2. Bint Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı.....	81
2.7.3. Bint Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar	82
2.7.3.1. Hz. Lut’un Kızları İçin Kullanılan Bint Kelimesi	82
2.7.3.2. Kadının Örtünmesi Meselesinde Bint Kavramı.....	83
2.7.3.3. Allah’a Evlat Nispet Edenlerin Durumları Bağlamında Bint Kavramı	83
2.7.3.4. Yeğen Anlamında Bint Kavramı	84
2.8. Rebâib Kelimesi /Üvey Kız Evlat Rolü.....	84
2.8.1. Rebâib Kelimesinin Anlamı.....	84
2.8.2. Rebâib Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı	84
2.9. Hâle Kelimesi /Teyze Rolü.....	85
2.9.1. Hâle Kelimesinin Anlamı	85
2.9.2. Hâle Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı.....	85
2.10. ‘Amme Kelimesi /Hala Rolü.....	86
2.10.1. ‘Amme Kelimesinin Anlamı	86
2.10.2. ‘Amme Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı	87

2.11. Sâhibe Kelimesi	88
2.11.1. Sâhibe Kelimesinin Anlamı	88
2.11.2. Sâhibe Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN SIFATLARINI BİLDİREN KELİMELE

3.1. Sâlihât.....	89
3.2. Müslimât	91
3.3. Mü'minât	92
3.4. Gânitât.....	94
3.5. Sâbirât	96
3.6. Tâibât	97
3.7. Münâfigât.....	98
3.8. Sâimât.....	100
3.9. Müşrikât.....	101
3.10. Mutesaddigât	103
3.11. Muhsanât	104
3.12. Zâkirât.....	107
3.13. Tayyibât	108
3.14. Habîsât	109
3.15. Hâşiât.....	110
3.16. Hâfizât	111
SONUÇ	114
KAYNAKÇA.....	117

KISALTMALAR

a.s	: Aleyhi's-selam
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve sellem
r.a	: Radıyallahu anh
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
H.z.	: Hazreti
trc.	: Tercüme eden
md.	: Madde
tahk.	: Tahkik eden
v.dğr.	: ve diğerleri
Bkz.	: Bakınız
ts.	: Tarihsiz

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Kur'ân-ı Kerîm, anlaşılması için Yüce Allah'ın bütün insanlığa gönderdiği bir kitaptır. Pek çok insan Kur'an okuduğunda bazı kavram ve konularla karşılaşmakta ve bunlarla ilgili detaylı bilgi sahibi olmak istemektedir. İnsanların bu ihtiyaçları, çağımız İslam dünyasında, konulu tefsir metodunun yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur. Konulu tefsir, Kur'an'daki herhangi bir kavram etrafında oluşmaktadır. Bu doğrultuda ele alınan Kur'an kavramının etimolojisi, uğradığı anlam değişimleri, Kur'an terminolojisindeki bağlamı, Kur'an'ın farklı yerlerindeki kullanımı, ilişkili olduğu yakın anlamlı kelimeler ele alınmaktadır. Bu sebeple konulu tefsir metodunun uygulanmasında semantik tahlilin yapılması gerekmektedir. Çünkü semantik, konulu tefsir çalışmalarının önemli bir unsurudur. Herhangi bir Kur'an kavramının sözlük ve tefsirlerden faydalanılarak semantik tahlilinin yapılması, üzerinde çalışılan kavramın çerçevesini belirleyerek konunun da açıklanmasına katkı sunmaktadır.¹

Kur'an'da bulunan bir kavramı, semantik tahlille Kur'an bütünlüğü içerisinde, derinlemesine inceleyen pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ise “imrae/kadın” kelimesi başta olmak üzere Kur'an'da kadını ifade eden bazı kavramlar tahlil edilecektir. Bu doğrultuda öncelikle “imrae”nin detaylı bir şekilde kelime tahlili yapıldıktan sonra bu kavram Kur'an'da ele alınarak kullanıldığı bağlamlar tespit edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra imrae kavramıyla zıt anlam ilişkisi olan “racul, zeker ve ba'l” kelimeleri de imrae'nin semantik alanına girdiği için müstakil olarak ele alınıp incelenecektir. Bu bölümün sonunda kelimenin geçtiği “Kütüb-i Sitte”deki bazı hadislerle de değinilecektir. Çünkü bir Kur'ân kavramını hadislerle başvurmadan açıklamaya çalışmak bir eksiklikler. Nitekim Hz. Peygamber (sav) Kur'ân'ın açıklayıcısıdır. Hadis-i şerifler de Kur'ân'ı doğru anlamada başvurulması gereken temel kaynaktır.

İmrae kelimesi esas alınarak yapılan bu çalışmada kadınla ilgili olan diğer bazı kavramların da kelime tahlilleri yapılarak Kur'an'da'ki kullanımlarına örnekler

¹ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6/11 (Ocak 2013), 423.

verilecektir. Bu kavramların zıt anlamlıları, kelimelerin sözlük anlamlarına kısaca değinilip, bunlar için müstakil bir başlık açılmayacaktır. Ayrıca bu kavramların geçtiği hadislerden birkaç tanesi zikredilecektir.

İmrae kavramının semantik alanına giren yakın anlamlı kelimeler:

	KAVRAMLAR	ROLLER
“KADIN” ANLAMINDA	ÜNSÂ	Bir rolden çok dişiliği ifade etmektedir.
	NİSÂ	Ergenlik çağına ulaşmış kadın için kullanılmaktadır.
ROLLER BAĞLAMINDA	ZEVC	EŞ ROLÜ
	ÜMM	ANNE ROLÜ
	VÂLİDE	
	UHT	KIZ KARDEŞ ROLÜ
	BİNT	KIZ EVLAT ROLÜ
	REBÂİB	ÜVEY KIZ EVLAT ROLÜ
	HÂLE	TEYZE ROLÜ
	AMME	HALA ROLÜ

Kur'an'da kadınların sıfatlarını bildiren kelimeler başlığı altında ise “salihât, mü'minât, müslimât, gânitât, tâibât, habisât, sâimât, muhsanât, mutesaddigât, sâbirât, hâşiât, tayyibât, zâkirât gibi kavramlar ele alınacaktır. Bu kavramlar tezin konusu itibariyle müstakil kavramlar olmayıp çalışmanın esas kavramı olan imrae'nin semantik alanına girip onu açıklamaya yardımcı olan lafızlardır. Bu sebeple bu kavramlara kısaca değinilecektir. Ayrıca bu lafızların zıt anlamlılarına ve hadislerdeki kullanımlarına da, tezin muhtevasını uzatıp sınırlarını aşacağı için yer verilmeyecektir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kelime ve kavramlar, bir fikrin ve düşünce sisteminin anlatılması ve anlaşılması noktasında oldukça önemlidir. Dildeki kavramlar, varlığı canlı bir organizma gibi olan, yaşadığı ortamda çeşitli genişleme ve daralmalara uğrayarak yeni anlamlar kazanan, toplumu etkileyen ve ondan etkilenen bir yapıya sahiptir. Kavramların değişmesi hem cümlelerin hem de anlatılmak istenenlerin değişmesine yol açar. Kelimelerin konu

içerisinde üstlendiği anlamların iyice anlaşılması o düşünce sisteminin de iyi anlaşılmasını sağlar. Bu itibarla Kur'an'ın mesajını doğru tespit edebilmek ve onu hayata aktarabilmek için Kur'an kavramlarını doğru anlamak gerekir. İmrae kavramı başta olmak üzere Kur'an'daki kadını ifade eden kavramların semantik incelemesiyle bu amaçlar gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmayla öncelikle modern dönemdeki Kur'an çalışmalarından, araştırma yöntemlerinden birisi olan semantik tahlil alanına bir Kur'an kavramı daha kazandırmak hedeflenmiştir. Çalışmanın pratik amacı ise, Kur'an'da kadının kavramsal ifade ediliş şeklini irdeleyerek İslâm'ın kadına bakışına kavramsal zaviyeden dikkat çekmektir. Ayrıca bir diğer amacı ise, Kur'an'ın "kadın" için kullandığı "imrae" ve onun semantik alanına giren "zevc, ünsâ, nisâ, ümm, bint, uht gibi kelimelerle kadının sosyal hayattaki rolüyle ilgili olarak ortaya koyduğu esasları, aile kurumu başta olmak üzere hayatın diğer alanlarındaki işlevlerini Kur'an'dan hareketle doğru anlayabilmektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de inşa edilmesi hedeflenen ümmetin önemli bir kesimini "kadınlar" oluşturur. Kadınları ilgilendiren konular ve birçok toplumsal meseleler ele alınırken de kadını ifade eden lafızlar çok sık geçmektedir. Bu çalışmada Kur'ân'ı Kerîm'de kadınları kavramsal açıdan ifade eden lafızlar ele alınarak İslamın kadına yüklediği roller çerçevesinde ona bakışı ve ona verdiği değeri bir kez daha ortaya koymak hedeflenmiştir. Nitekim kadının cahiliye toplumundaki konumu ve İslam'ın kadına bakışı, sahabenin şu sözlerinde açıkça görülebilmektedir:² "Biz cahiliyeye devrinde kadınlara hiç değer vermezdik. Ne zaman ki İslam geldi ve Allah, kadına da yer verdi, o zaman onların bizim üzerimizde hakları olduğunu kabul ettik."³ Konuyla ilgili bir diğer rivâyet ise şöyledir: "Allah'a yemin olsun ki, Allah kadınlarla ilgili indireceği hükümleri indirinceye ve onlara verilmesi gereken miras payını verinceye dek cahiliye toplumunda, kadını kayda değer hiçbir şey saymıyorduk."⁴

İslam dini, kadın ve erkeği biri olmadan diğerinin eksik kalacağı bir bütünün parçaları olarak görmektedir. Ancak bu parçalar birbirinin tamamen aynısı değildir. Yani her iki cins arasında, birini diğerine üstün kılmayan fizikî ve ruhî bir takım farklılıklar

² Mehmet Nurullah Aktaş, "Kur'an' da Kadının Kavramsal İfadesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Tefsir Özel Sayısı) 7/13 (2016): 8-9.

³ Buhârî, "Libâs", 31.

⁴ Müslim, "Talak", 5.

mevcuttur. Bu farklılıkların, kadın ve erkeğin yüklendikleri rol ve sorumlulukları bakımından önemi büyüktür.

Kur'an'ın söylemi, Arap dilinin yapısı ve kurallarının bir gereği olarak, eril (müzekker) zamirler üzerine kurulmuştur. O, tüm insanlığa yönelik genel çağrılarında eril kalıplar kullanmıştır. Nitekim birçok âyette geçen “Ey İman edenler” ifadesi eril kalıpla kullanılmıştır. Ancak bu kullanım “tağlib sanatı”yla ilgili olup erkekleri olduğu gibi kadın cinsini de içerisine almaktadır. Kısacası bu durum Arap dilinin özelliğiyle ilgilidir.

Kur'ân-ı Kerîm'e göre Allah'ın hükümlerine muhatap olma açısından insanların tümü eşit durumdadır. Ayrıca Kur'an'a göre insanın değeri ve Allah katındaki üstünlüğü, kadın veya erkek olması ile alakalı bir durum olmayıp ancak “takva” sahibi olmak ile.

Konuyla ilgili yapılan literatür taraması sonucunda görülebildiği kadarıyla birkaç çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri İsmail Sökmen tarafından yazılan “Kur'an'da Geçen *zevc* ve *imrae* Kelimeleri Üzerine” başlıklı makale, diğeri Zülfikâr Durmuş'un kaleme aldığı “Kur'an'da ‘imrae’ ve ‘zevc’ Kelimelerinin Anlam Alanı” adlı makalesidir. Bir diğeri çalışma ise Mehmet Nurullah Aktaş'ın “Kur'an'da Kadının Kavramsal İfadesi” adlı çalışmasıdır. İslam dünyasında da kadını konu alan pek çok çalışma yapılmıştır. Kadının sosyal rolünü konu alan Malayca yapılmış “Peran Sosial Perempuan Dalam Al-Qur`An (Studi Tafsir Tematik Dengan Pendekatan Psikologi Agama)” başlıklı çalışma bunlardan biridir. Yine Kur'an'da anne örneğini ele alan “Kisah Keteladanan Ibu Dalam Al-Qur'an” adlı Endonezce çalışma ve Khusnul Khotimah'ın Kur'ân' da “Nisâ, ünsâ ve mer'e kelimelerini konu alan “كلمة النساء و الأنثى و المرأة في القرآن” başlıklı tezi de bizim ulaşabildiğimiz örnekler arasında sayılabilir. Khotimah bu çalışmada, Kur'an-ı Kerîm'deki nisâ, ünsâ ve mer'e kelimelerinin Kur'an'daki anlamını bulmak ve bu kelimeleri doğru yorumlayabilmek için Bintu Syati tarafından önerilen semantik metodu kullandığını ifade etmektedir.⁵

Meryem Dilmaç' ın “Kur'an' da Kadının Konumu ve Ümmü Musa Örneği” adlı yüksek lisans tezi ise kısmen de olsa bu çalışmanın konusuyla ilgilidir. Ancak söz konusu çalışma bir semantik çalışma örneği değildir. Bu çalışmada ise “imrae” kelimesi ilk önce semantik analiz yöntemiyle tahlil edilecek, daha sonra imrae' nin semantik alanını

⁵ Khusnul Khotimah “Kur'an'da “*nisâ, ünsâ ve mer'e*” Kelimeleri” (Skripsi/Tugas Akhir, Kementerian Agama Universitas İslâm Negeri Sunan Kalijaga Fakultas Adab dan Ilmu Budaya 2013), 5.

oluşturan yakın ve zıt anlamlı kelimeler de tek tek ele alınarak Kur'an bütünlüğü içerisinde incelenecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik son dönemlerde üzerinde önemle durulan yöntemlerden birisi semantik yöntemdir. Bu yöntem, Kur'an kavramlarının doğru bir şekilde anlaşılması için başvurulması gereken bir yöntemdir. Bundan dolayı Türkiye'de son zamanlarda yapılan tefsir çalışmalarında semantik metoda sıkça başvurulduğu görülmektedir. Bunun sebebi, bu yöntemin, Kur'an'ı anlamada sunduğu objektifliktir. ⁶

Semantik bir diğer adıyla anlam bilim, “bir dilin anahtar terimleri üzerinde yapılan tahlili/analitik çalışmadır.” Dil, bu çalışmada yalnızca bir konuşma malzemesi değil, o dilin kullanıcısı olan toplumun dünya görüşünü anlamak amacıyla bir araç olarak incelenir. ⁷

Kelimeler bir “dil yapı taşları”dır. Bu sebeple kelimelerin doğru anlamları tespit edilemezse metni oluşturan cümleler düzgün bir şekilde anlaşılmamış olur. Bunun sonucunda da ele alınan metin de doğru anlaşılamaz. Oysaki insanın hem dünyada hem de ahirette mutlu olması için gönderilen Kur'an'ı Kerim'in, bu amaca uygun olarak anlaşılması büyük önem taşır. Bu ise ancak Kur'an'da geçmiş olan lafızların işaret ettiği anlamları ortaya çıkarmakla mümkün olur. ⁸

Semantik açıdan büyük önemi olan kelimelerin etimolojisi, toplumun kültürünü de yansıtır. Eski dilciler “Arapça deve dilidir.” derler. Bu sebeple deveye ilgili olmayan bir kelimenin yabancı olduğunu düşünürler. Mesela Türkçe “ok, yay ve at dili” dir. Kavramların etimolojilerinde ok, at ve yaydan örnekler olmalıdır. Grekçe “deniz dilidir”. Denizcilik veya balıkçılıktan örnekleri olan kavramlarla donatılmıştır. Dolayısıyla kelimelerle toplumun kültürü arasında semantik bir bağ vardır. Bu bağ kurulurken cisimden isme, isimden anlama geçişte bu özellikler önem taşır.

Kur'ân kavramlarının semantiği, Kur'ân'ı daha doğru anlamamıza yardımcı olur. Kur'an'da birkaç defa geçen "lisanen arabiyyen", "Kur'ânen arabiyyen" gibi ifadeler hem

⁶ Kasapoğlu, “Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem”, 413.

⁷ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, trc. Selahattin Ayaz 5. Baskı (İstanbul: Pınar Yayınları 2017), 14.

⁸ Mehmet Soysaldı, “Toshihiko Izutsu ve Semantik Anlayışı”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2005): 61-75

Kur'an'ın Arapça olduğuna hem de Arapçayı bir dil haline getiren temel kaynağa dayandırıldığında Kur'an'ın daha iyi ve doğru anlaşılacağına vurgu yapar. Çünkü onun Arapça olduğunu bildirmek aynı zamanda “muarrap” olmadığını kanıtlamaktadır. Bu sebeple kelimenin kök halini öz Arapçada aramak, tabiri caizse kelimelerin deveden örneklerini bulmak gerekmektedir. Bunu yapmak ise semantik tahlil yöntemiyle Kur'an'ı anlamaya çalışmaktır. Dolayısıyla semantik metot “Kur'an'ın metodu” dur. Diğer yandan Kur'an, kendi sistematığı içinde bir âyeti başka bir âyetle tefsir etmekte ve bir âyetin manasının diğer âyetlerle tevfikine vurgu yapılmaktadır. Kısaca, semantik yöntem, Kur'an'ın bize başvurmamızı tavsiye ettiği kendi metodudur.⁹

Semantik; kelimelerin anlamlarını, yapılarını, kullanıldığı biçimleri, tarihi süreç içindeki gelişimlerini, insanın fikir, düşünce ve eylemleriyle olan bağını inceler. Bu araştırmada semantik yönetime başvurulur “imrae” kavramının etimolojik kökeni, türevlerinin ve anlamsal ilişkisi bulunduğu kelimelerin semantik yapısı hakkında bilgiler verilip kavramın geçtiği âyet ve hadisler bağlamlarıyla birlikte ele alınacaktır.

Bir kavramın sağlıklı bir şekilde anlaşılması için öncelikle manasının ne olduğu doğru olarak tespit edilmelidir. Bu kavram Kur'an'da var olan bir kavramsa Kur'ân-ı Kerîm ve hadislere müracaat edilmelidir. Ayrıca semantik tahlillerde lügat kitapları birinci derece öneme sahip olduğundan bu çalışmada Ferâhidî'nin (ö. 175/791) “Kitâbu'l-Ayn”, Ezherî'nin (ö. 370/980) “Tehzîbu'l-Lüga”sı, Cevherî'nin (ö. 400/1009) “es-Sihâh”ı, İbn Fâris'in (ö. 395/1004) “Mu'cemu Mekâyisu'l-Luga”sı, Isfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk yarısı) “el-Müfredât”ı, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) “Lisânu'l Arab”ı gibi ilk dönem Arapça ve Kur'an lügatlerinden faydalanılacaktır. Bağlamla ilgili olarak ise söz konusu kelimenin ve türevlerinin anlamları hem klasik hem güncel tefsir kaynaklarından yararlanılarak ortaya konulacaktır. Bunların dışında temel hadis kitapları, konuyla doğrudan veya dolaylı alakalı telif eserler, güncel makaleler, çağdaş seminer ve tez çalışmaları alan yazımı olarak taranacaktır. Bunların yanında İsam, Yök Tez, Google Akademik gibi İnternet kaynaklarından ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinden de istifade edilecektir. Konularla ilgili ayet metin ve mealleri ise Kur'an Yolu Tefsiri'nden verilecektir.

⁹ İsmail Yakıt, “Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi”, *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzâkereleri 1-5 Kasım 1993*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1995), 414-415.

BİRİNCİ BÖLÜM

“İMRAE” KELİMESİNİN SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde “امراة” kelimesinin ne manaya geldiğini tespit edebilmek için öncelikle klasik sözlüklerde kelimenin “m-r-e” kökü ve türevleri incelenecektir. Bunun yanında Arap şiirinden de örnekler verilecektir. Ayrıca kelimenin anlam inceliğini ortaya koymak amacıyla Kur’an’daki ve hadisteki kullanımları ve bağlamları ele alınacaktır.

1.1. İmrae Kelimesinin Etimolojisi

Arapça lügatlere bakıldığında zaman “مرأ/ merae” kökünden türeyen kelimelerden “مرؤ/ merue” ve “مرىء/ merîe” nin manası “yiyeyeğin sindirilmesinin kolay olup afiyet verici olması” demektir. Ahfeş’e (ö. 215/830) göre bu “فقه” ve “فقه” demek gibidir.¹⁰ Aynı şekilde “مرأ” ifadesi da “yemeğin hazminin kolay ve sağlığa elverişli olması” manasının yanında yemek yemek” anlamını da taşır.

Ferrâ’ya (ö.207/722) göre mastarı “مروءة” olan “مرؤ” fiili, “adamin yiğit, cömert ve mert olması” anlamına gelirken mastarı “مراءة” olan “مرؤ” ise yemeğin insana afiyet vermesi, mizacına uygun olması manasındadır. Bu ikisi arasındaki fark yalnızca mastarlarındadır.¹¹ Nitekim Arapçada “مرؤ الطعام/yiyecek faydalı oldu” anlamına gelirken “مرؤ الرجل/adam mert oldu” demektir. “تمرأ فلان” örneğindeki تمرأ kelimesi de mürüvvet sahibi olmak, birinden insaniyetli olma talebinde bulunmak” manalarına gelir.¹² Ayrıca İbn Manzur, “مراءة” kavramının “bir yerin havasının güzel olması” manasına geldiğini de belirtmiştir.¹³ Arapçada “مرؤت الأرض” tabiri bu manada kullanılmıştır.

¹⁰ İsmail b. Hammad el-Cevherî, “Merae”, *es-Sihâh tâcu’l-luga ve sihâhu’l-Arabiyye*, tahk. Ahmed Abdul Gafur Attar, 4. baskı (Beyrut: Dâru’l-ilm li’lmelâyin, 1990), 1: 72-73.; İbn Manzur, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrim, “Zevc”, *Lisanu’l-Arab* (Beyrut: Dâru’s Sâder 1414), 1: 154-156.

¹¹ İbn Manzur, “Merae”, 1: 154-156.

¹² Ezheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, “Merae”, *Mu’cemu Tehzibi’l-Luğa* (Beyrut: Dâru’l-Marife 1422/2001), 4: 3368

¹³ İbn Manzur, “Merae”, 1: 154-156.

Ferâhidî, “المرء” kavramının “boğaza bitişik kursak ve midenin baş tarafı manasına geldiğini söylemiştir.¹⁴ Bu, yiyecek ve içeceğin aktığı kanaldır.¹⁵

“مروء” kelimesi, adamlığın en mükemmeli,¹⁶ insaniyetli, şahsiyetli olmak,¹⁷ yiğitlik ve mertlikte kemale ermek¹⁸ manalarına gelmektedir. Ahnef’e (ö. 192/808) göre “مروء” iffet ve hırfet (sanat)tir.¹⁹

“المرء” kelimesi “adam,²⁰ insan,²¹ kişi, şahıs” anlamlarına gelir. Arapçada “هذا مرء” ifadesi “bu salih bir adamdır” manasına gelir. Mer’u kelimesinin lafzından çoğulu yoktur. Belki çoğulu “رجال” dir.²² Fakat tesniyesinin “مرآن”, ismi tasğîrinin ise “مُرِيء” ve “مُرِيئة” olduğu nakledilmiştir. Ancak bazıları çoğulunun “مرءون” olduğunu söylemiştir.²³ Vasil hemzesiyle gelirse “امرأ” olur ve bunda 3 söyleyiş şekli vardır:

1. ر’nin daima fetha olması (امرأ)
2. ر’nin daima damme olması (امرأ)
3. ر’nin daima murab olması. Yani yerine göre “امرأ, امرأ” veya “امرء” olabilir.²⁴

Arap şairlerinden Alkame el-Fahl’ın şiirindeki şu beyitte “المرء” kelimesi “kişi” anlamında kullanılmıştır:

إذا شاب رأس المرء او قل ماله

فليس له من ودهن نصيب

“Kişinin saçı ağarır ve parası azalırsa

¹⁴ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, “Merae”, *Kitabu'l-Ayn*, (Beyrut: Daru'l kutubu'l ilmiyye 1424/2003), 4: 130; İbn Faris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya, “Merae”, *Mu'cemu Mekâyisi'l- Luga*, tahk. Abdusselam M. Harun (Beyrut: Daru'l Ceyl 1411/1991), 5: 315; Rağîb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, “Merae”, *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'an*, tahk. Muhammed Seyyid Keylânî, (Beyrut: Daru'l-Marife ts.), 466.; Mütercim Âsım Efendi, “merae”, *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (İstanbul: Pasifik Ofset 2013), 1:234.

¹⁵ Cevherî, “Merae”, 1: 72-73; Ferâhidî, “Merae”, 4: 130 İbn Manzur, “Merae”, 4: 3686

¹⁶ Ferâhidî, “Merae”, 4: 130; İbn Manzur, “Merae”, 4: 3686

¹⁷ Cevherî, “Merae”, 1: 72-73.

¹⁸ Ezherî, “Merae”, 4: 3367. ; el-Cevherî, “Merae”, 1: 72-73; Ferâhidî, “Merae”, 4: 130; İbn Manzur, “Merae”, 4: 3686; Zebîdî, Muhibbuddin Muhammed Murtezâ Hüseyin Vâsîfî, “Merae”, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmus*, (Beyrut yeri: Dâru'l Fikr, 1414/1994) 1: 247.

¹⁹ Ezherî, “Merae”, 4: 3368

²⁰ Cevherî, “Merae”, 1: 72-73.

²¹ İbn Manzur, “Merae”, 1: 154-156.

²² Mütercim Âsım, “Merae”, 1: 234

²³ Zebîdî, “Merae”, 1: 248

²⁴ Cevherî, “Merae”, 1: 72-73.

Artık onun, kadınların sevgisinden nasibi yoktur.”²⁵

Leys (ö. 373/983), “امراة” kavramının “امريء”nun müennesi olduğunu belirtir.²⁶ “Hatun, kadın, hanım, eş” demektir. Bazıları hemzesiz olarak “مرءة” dahi demiştir.²⁷

İbn Enbârî (ö.577/1181) “امراة” ve “امريء” deki hemzelerin vasıl hemzesi olduğunu kaydetmiştir. Araplarda “المرأة” kelimesinde 3 söyleyiş vardır: ya هي امرأته ya هي امرأته ya da هي امرأته / o, onun hanımıdır” şeklinde ifade edilir.²⁸

Araplar kimi zaman kurta “امراة” demişlerdir. Bir şiirde bu ifade şöyle geçmektedir:

“و أنت امرؤ تعدو على كل غرة” / “Sen her gaflet anında saldıran bir kurtsun.”

Cevherî, Araplardan bir kadının şöyle dediğini nakleder: أنا امرؤ لا أخبر السر / “Ben bir kurdum, sırrı vermem.”²⁹ Burada “امرو” kavramı "kurt" manasında kullanılmıştır.

1.2. Kur'an'da “مرأ /Merae” ve Türevlerinin Kullanımı

“مرأ /Merae” kökünden türeyen kelimeler Kur'ân-ı Kerîm'de değişik kalıplarda 39 kez geçmektedir.³⁰ Şimdi Kur'an'da bu kelimelerin hangi anlamlarda kullanıldığını tahlil etmeye çalışalım.

1) مرء /Merî: “boğazdan kolay geçmesi, afiyet vermesi” anlamında Nisâ sûresi

4. âyette şu şekilde geçmektedir: فَكُلُوْهُ هَنِيْئًا مَّرِيًّا / Onu afiyetle yiyin.”³¹

2) المرء /el-mer’:

a) “Erkek” anlamında Bakara sûresi 102. âyette şöyle ifade edilir:

فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ / “Fakat onlardan erkekle karısının arasını açan şeyi öğreniyorlardı.”

b) “Kişi” anlamında Enfâl sûresi 24.âyette: “وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ يَحُوْلُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَاَنَّهُۥ اِلَيْهِ / “Bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer.” buyurulmaktadır. Abese

25 İbrâhîm Fidan, “Cahiliye Şiirinde Kadın İmgesi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/49 (Kasım 2016): 293-320.

26 Ezherî, “Merae”, 4: 3368

27 Ferâhidî, “Merae”, 4: 130

28 Ezherî, “Merae”, 4: 3368

29 Cevherî, “Merae”, 1: 57

30 Muhammed Fuâd Abdülbâkî, “Ünsâ”, *el-Mu‘cemü’l-müfreh li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Kum: Mektebetu Nuveyd İslâm, 1838/ 1964), 813-814.

31 İsfahânî, “Merae”, 466.

sûresi 34. ayet ve Nebe sûresi 40. ayette geçen “الْمَرْءُ” kelimesi de aynı manada kullanılmıştır.³²

3) اِمْرُؤُ/imruun:

a) “Erkek” manasında Nisâ sûresi 176. âyette şu şekilde geçmektedir:

“يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنَّ اِمْرُؤَ هَٰذَا لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ” / “Senden fetva isterler. De ki: Size babası ve çocuğu olmayanın mirası hakkında fetvayı Allah veriyor. Çocuğu olmayıp bir kız kardeşi bulunan erkek ölürse; bıraktığının yarısı kız kardeşine kalır.”

b) “Adam, kimse” anlamında³³ Meryem sûresi 28. âyette şöyle zikredilir:

“يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْثًا” / “Ey Harun'un kızkardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz bir kadın değildi.”

c) “Kişi” anlamında Me’âric sûresi 38. âyette şöyle ifade edilmiştir:

“أَيُّطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ” / “Onlardan her kişi Na’îm Cennetine sokulacağını mı ümit ediyor?” Aynı şekilde Nûr 24/11; Tûr 52/21; Müddessir 74/38 ve Abese 80/37. âyetlerde bu manada kullanılmıştır.³⁴

4) اِمْرَاة/ İmrae kelimesinin امرأتان veya امرأتين şeklindeki ikil formu Kur’ân-ı Kerîm’de sadece Bakara sûresi 282. ve Kasas sûresi 23. âyette geçmekte olup “dişi şahıs” anlamında kullanılmıştır.³⁵

a. İmrae kelimesi şu ayetlerde de “erkeğin karısı/kadını, hanım” anlamında kullanılmaktadır:³⁶ Âl-i İmrân 3/35-40.; Hûd 11/71, A’râf 7/83; 81; Hicr 15/60; Yûsuf 12/21, 30, 51; Meryem 19/5, 8; Neml 27/57; Kasas 28/9; Ankebût 29/32, 33; Tebbet 111/4 ; Zâriyât 51/29; Tahrîm 66/10-11.

b. İmrae kelimesi “dişi şahıs” anlamında Neml 27/23; Ahzâb 33/50; Bakara 2/282; Kasas 28/23’te geçmektedir.

³² Meryem Dilmaç, *Kur'an'da Kadının Konumu ve Ümmü Musa Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2007), 8.

³³ Cevherî, “Merae”, 1: 57

³⁴ İsmail Sökmen, “Kur'an'da Geçen zevce ve imrae Kelimeleri Üzerine”, *Dil Araştırmaları Dergisi* 15 (Aralık 2014):140.

³⁵ Abdurrahman Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn eş-gece-ev* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 40.

³⁶ Ferâhidî, “Merae”, 4: 130

- c. İmrae kelimesi “evli kadın” anlamında Nisâ sûresi 12. ve 128. âyetlerde kullanılmıştır.³⁷

1.3. Kur'an'da “امراة/ İmrae” Kelimesinin Geçtiği Yerler ve Kullanıldığı Bağlamlar

“İmrae” veya “mer’et” kelimeleri aynı anlama gelmekte olup olgun bir kadın ya da eşi ifade etmektedir. Çoğulu “نساء” şeklinde gelmektedir.³⁸

“İmrae” kelimesi Nisâ sûresi 12 ve 128’de genele hitap eden âyetler içerisinde geçmektedir. Burada kelime “bilinen bir şahsın karısı olarak değil “dişi, evli kadın” anlamındadır. Nisâ sûresi 12. âyetinde “kelâle” yani ana, baba ve çocuğun bulunmaması halinde ölen kadının veraseti konu edilmektedir.³⁹

“وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ... Eğer bir erkek veya kadının, annesi, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı (diğer) mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir...” Bu âyetinde çocuğu ve babası olmayan kadın “imrae” şeklinde nitelendirilmiştir.

Nisâ sûresi 128. âyetinde ise kocasının serkeşliğinden veya kendisinden yüz çevirmesinden endişe eden “kadının” yapması gerekenden bahsedilmektedir: “وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا... Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır.”

Nisâ sûresinin 34. âyetinde kadından kaynaklanan geçimsizlikten bahsedilirken bir sonraki âyetinde ise iki taraftan kaynaklanan problemler sebebiyle meydana gelebilecek boşanma tehlikesi dile getirilmiştir. Yukarıda verilen 128. âyetinde ise, erkeğin ortaya koyduğu olumsuz davranışlardan kaynaklanan geçimsizlik söz konusu edilmiştir. Buradaki “nüṣûz” kelimesini Zemahşerî (ö.538/1144): “Kocanın eşinden uzak durması, kocalık ve nafakayı temin görevlerini yerine getirmemesi, sevgi ve merhameti eşinden esirgemesi, söverek veya döverek ondan uzaklaşmasıdır.” şeklinde açıklamaktadır.⁴⁰

³⁷ Sökmen, “Kur'an'da Geçen zevc ve imrae Kelimeleri Üzerine”, 127.

³⁸ Khusnul Khotimah “Kur'an'da “nisâ, ünsâ ve mer'e” Kelimeleri” (Skripsi/Tugas Akhir, Kementerian Agama Universitas İslâm Negeri Sunan Kalijaga Fakultas Adab dan Ilmu Budaya 2013), 5.

³⁹ Sökmen, “Kur'an'da Geçen zevc ve imrae Kelimeleri Üzerine”, 134.

⁴⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144, *el-Keşşâf 'an ḥaḳā'iki ġavâmiẓi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvîl fî vüçûhi't-te'vîl*, 3. Baskı (Beyrut: Daru'l Kitâb Arabiyye 1407), 1: 571-572.

Karısının yaşlı veya çirkin olması, hoşuna gitmeyen huylarının bulunması gibi “dış sebepler”; bencillik, ihtiras vb. “iç sebepler”, kocanın “nüşûz” olmasına sebep olabilir. Kocanın, eşi üzerinde her fırsatta uyguladığı sözlü veya davranışsal baskı, kadın için katlanılması güç durumlar ortaya çıkarır. Böyle bir durumda kocasını “nüşûz”dan vazgeçirebilmek için kadının başvuracağı yollardan birisi, Kur'an'da “sulh” olarak ifade edilmiştir.⁴¹

Mukâtil b. Süleyman'a (ö. 150/767) göre söz konusu âyet, “Râfi b. Hadîc el-Ensârî ve karısı Huveyle bint. Muhammed b. Mesleme” hakkındadır. Râfî, bir talakla boşadığı karısı Huveyle'ye, daha sonra dönmüştür. Bu olaydan sonra ise Huveyle'den daha genç olan bir kadınla evlenmiş ve daha çok genç hanımla ilişkisini sürdürmüştür.⁴² Âyet-i Kerîmede ve konuyla ilgili rivâyetlerde, erkeğin karısına karşı ilgisizlik, kaba olan söz ve davranışlarda bulunma, evlilik ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmeme vb. olumsuz tutum ve davranışların yol açtığı aile içi geçimsizlikten söz etmektedir.⁴³

“İmrae” kelimesinin geçtiği diğer âyetlerde “bilinen bir şahsın karısı” söz konusu edilmektedir. Buna göre Âl-i İmrân 3/35. âyette İmrân'ın; Âl-i İmrân 3/40, Meryem 19/5, 8 ve Enbiyâ 21/90'da Hz. Zekeriyâ'nın; A'râf 7/83, Hûd 11/81, Hicr 15/60, Neml 27/57, Ankebût 29/32., 33 ve Tahrîm 66/8-10'da Hz. Lût'un; Tahrîm 66/8-10'da Hz. Nûh'un; Hûd 11/71 ve Zâriyat 51/29'da Hz. İbrâhîm'in; Yûsuf 12/2, 30 ve 51'de Mısır Aziz'inin; Kasas 28/9 ve Tahrîm 66/11'de Firavun'un ve Mesed 111/4. âyette ise Ebu Leheb'in karısı konu edilmektedir.

Kur'an, “zevc” ve “imrae” kelimelerinin müfred/tekil formlarını genel olarak evli olan her kadın için kullanır. Ancak evli olduğu halde ihanet, küfür veya inanç farklılığı, dulluk, kısırlık gibi unsurlardan birisinin bulunduğu, daha doğrusu evliliğin eşler arasındaki ilişkiler bakımından tabii seyrinde yürümediği durumlarda “zevc” kelimesi yerine sadece “imrae” kelimesinin tekil formunu kullanır. Dolayısıyla Kur'an'ı Kerîm'e göre *zevciyyet/eş olmak*; “sadakat, muhabbet, doğurganlık ve nikâh” unsurlarından birisinin eksik olmasıyla ortadan kalkar, bu durumdaki kadın adeta bir erkeğin dişil

⁴¹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da Evlilik Psikolojisi*, (Ankara: Gece Kitaplığı 2017), 211.

⁴² Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, tahk. Abdullah Mahmud Şehhade (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs 1423), 1: 412.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ teẓammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furḳân*, tahk. Ahmed el-Bardûnî- İbrâhîm Atfeş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l Mısriyye 1384 /1964), 5: 403-407.

formdaki kadını/karısı (امراة) olarak nitelenebilir.⁴⁴ Mısırlı kadın müfessir Âişe Abdurrahman da konuyla alakalı benzer bir tespitte bulunmuştur: “Kur’an, karı-koca arasındaki ailevi münasebeti, maddi ve manevi bir uyum hali olarak tanımlamaktadır. İşte Kur’an, bu uyum halinin devam ettiği ailevi ilişkide kadını ‘zevc’ kelimesiyle, uyumsuzluğun bozulduğu ilişkilerde ise kadını ‘imrae’ kelimesiyle zikretmektedir.”⁴⁵

1.3.1. İnanç Farklılığı Bağlamında İmrae Kelimesi / Hz. Nûh, Hz. Lût ve Firavun’un Karısı

Eşler arasında ortaya çıkan inançla alakalı farklılıkta Kur’an, kadını “imrae” kavramı ile ifade etmektedir. Buna göre Ku’an; Hz. Nûh, Hz. Lût ve Firavun’un karısı için devamlı “imrae” kelimesini kullanmaktadır.⁴⁶ Konuya ilişkin Tahrîm 66/10. âyet şöyledir:

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةَ نُوحٍ وَامْرَأةَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ / “Allah, inkâr edenlere, Nûh’un karısı ile Lût’un karısını örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı. Derken onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah’ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara, ‘Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!’ denildi.”

Âyette inanç farklılığı olan Peygamber eşleri için “inkâr, şîrk, nîfak” vb. kelimeler yerine “فَخَانَتَاهُمَا” şeklindeki ifadenin kullanılması son derece dikkat çekmektedir. Ku’an’da Hz. Nûh’un ve Hz. Lût’un hanımları için “امْرَأة” kelimesinin kullanılmasının sebebi bu kadınların peygamber olan kocalarına ihanet etmeleridir.⁴⁷ Mevdûdî: “Bu ihanet onların zina yaptıkları anlamına gelmez. Bu ifadenin anlamı, onların iman yolunda olan Hz. Nûh ve Hz. Lût’a karşı dîn düşmanlarıyla işbirliği yapmış olmalarıdır. İbn Abbas, hiçbir Peygamber hanımının zina suçu işlemediğini söylemektedir. Bu iki kadının ihaneti dinî bakımdandı. Onlar Hz. Nûh ve Hz. Lût’un getirdiği dini kabul etmemişlerdi.”⁴⁸

⁴⁴ Ateş, *Kur’an’da Huzûr ve Sükûn*, 36.

⁴⁵ Mevlüt Erten, “Kur’an’da “zevc” Kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu”, *Ekev Akademi Dergisi* 7/17 (Güz 2003): 53.

⁴⁶ et-Tahrîm 66/ 10-11.; Hûd 11/ 81.

⁴⁷ Zülfikar Durmuş, “Kur’an’da “imrae” ve “zevc” Kelimelerinin Anlam Alanı”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (Aralık 2017): 1805.

⁴⁸ Ebu’l A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, trc. M. H. Kayani v.dğr. (İstanbul: İnsan Yayınları 1996), 6: 411.

Hız. Nûh ve Hız. Lût'un eşleri kocalarının sırlarını biliyorlardı. Örneğın Hız. Nûh 'un karısı, herhangi bir kişi iman etmek isteyince Nûh kavminin azgınlarına iman eden kişiye haber veriyordu. Ayrıca insanlara “Nûh delidir” diyordu. Hız. Lût'un karısı ise eve bir misafir geldiğinde, ahlaksızlığı işleyen şehir halkına o misafiri haber veriyordu.⁴⁹ Bundan dolayı müfessirler, âyetle bahsedilen peygamber eşlerinin ihanetini; “farklı bir dine mensup olma, kâfir, müşrik, münafık ve ayrıca koğuculuk yapma” şeklinde açıklamışlardır.⁵⁰ Örneğın Beydâvi (ö.685/1286), Hız. Nûh ve Hız. Lût'un eşlerinin ihanetlerinin nifak sebebiyle olduğunu bildirmiştir. Bu sebeple kocaları Allah'tan gelecek azaba karşı onlar için bir koruma sağlayamayacaktır.⁵¹

Hız. Nûh ve Hız. Lût'un eşlerinin akibeti yine Tahrîm 66/10. âyetle şöyle ifade edilmiştir: *فَلَمْ يُغْنِهَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا* / “Haliyle kocaları da onları Allah'ın azabından koruyamadı.”

Nitekim Â'raf 7/83, Hûd 11/81, Hicr 15/60, Neml 27/57, Ankebût 29/32, 33'te Hız. Lût'un karısı hariç kendisi ve ailesinin, kavminin zulmünden kurtarılacağı bildirilmektedir.

Hûd 11/40 ve Mü'minûn 23/27.âyetlerde şöyle buyrulur: *“وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ”* / “Haklarında helak hükmü verilmiş olanlar dışında kalan aile fertlerini...” Bu ifadeye göre Hız. Nûh'a inkârcı karısını gemiye almaması emredilmiştir. Zira kadın inkârı tercih etmiştir.

Kısaca, Hız. Nûh ve Hız. Lût (a.s.)'ın eşleri peygamber olan kocalarına karşı münafıkça bir hal içerisinde olmuşlardır. Nitekim müşrik ve ahlaksız toplumlarına kocalarının sırlarını ifşa ederek ihanet içinde olmuşlardır. Bu ihanet ise inanç farklılığından kaynaklanmıştır.⁵²

⁴⁹ Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî el-Dımaşkî (ö. 774/1373), Tefsîrû'l-Kur'ani'l-Azîm, tahk. Sami b. Muhammed Selâme (Kahire: Dâr Tiba 1420/1999), 8: 170; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505), *ed-Dürrü'l-Mensur fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, (Beyrut: Dâru' Fikr ts.), 8: 227-228.; Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, tah. Abdurrezzak Mehdi (Beyrut: Daru'l Kitabi'l Arabi, 1422), 4: 311.

⁵⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, 4: 371.

⁵¹ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, tahk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî (Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsî'l-'Arabî, 1418), 5: 226.

⁵² Durmuş, “Kur'an'da “imrae” ve “zevc” Kelimelerinin Anlam Alanı”, 1806.

Bu noktada bir meseleye temas etmek gerekmektedir: İnanç farklılığı nedeniyle “imrae” kelimesiyle nitelenme ifadesinden, olumsuzluğun sadece kadından kaynaklandığı anlaşılmamalıdır. Zira Hz. Nûh ve Hz. Lût’un karılarının durumunda olumsuz imaj “kadın”ın üzerindeyken aşağıda bahsedeceğimiz Firavun ile karısının durumunda ise olumsuz imaj “koca”nın üzerindedir. O halde, karı veya kocadan birinin farklı bir inanca sahip olması kadının “imrae” kelimesiyle nitelenmesine yol açmaktadır.⁵³

Firavun’un karısından Kur’ân-ı Kerîm’de ismi geçmeksizin “امْرَأَةُ فِرْعَوْنَ” diye söz edilmektedir. Bu ifade Kur’an’da iki kere⁵⁴ geçmektedir.⁵⁵ Hadislerde ise “Firavun’un eşi Âsiye” olarak açıkça belirtilmiştir.⁵⁶

Tahrîm 66/11. âyette şöyle buyrulmaktadır: “وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ إِنَّكَ لَبِئْسَ الْفِرْعَوْنُ وَنَجَّيْنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ / رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ Allah, iman edenlere ise, Firavun ’un karısını örnek gösterdi. Hani o, ‘Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun’dan ve onun yaptığı işlerden koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar!’ demişti.”

Kur’an’ı Kerîm’de Firavun; “Hz. Mûsâ’nın karşısında yer alarak büyüklük taslayan, böbürlen, ilâhlık iddiasında bulunacak kadar haddi aşan, Mûsâ’nın tanrısına ulaşmak için kuleler yaptıracak kadar taşkınlık gösteren, halkını küçümseyip zayıfları ezen, gerçeklere sırt çeviren bir kral” olarak ifade edilmektedir.⁵⁷

Kur’ân-ı Kerîm, Âsiye’nin, Hz. Mûsâ’nın Firavun’un sarayına girişinde oynadığı rolünden bahsederken iman ettiğini de bildirmiştir. Rivâyete göre Âsiye’ye, sırf iman ettiğinden dolayı ellerinden ve ayaklarından kazıklara bağlanarak işkence edilmiştir. Kocaman bir kaya parçasının üzerine atılacağı anda, “Rabbim! Benim için yanında cennette bir ev yap, beni Firavun’dan ve onun kötülüklerinden kurtar, beni şu zalimler topluluğundan kurtar!”⁵⁸ diye dua etmiştir. Üzerindeki kaya parçasının altında ezilmeden hemen önce vefat etmiştir.⁵⁹ Kur’an’da, Âsiye’den, Müslümanlara iman ve kararlılık

⁵³ Sökmen, “Kur’an’da Geçen zevc ve imrae Kelimeleri Üzerine”, 140.

⁵⁴ Kasas 28/9 ve Tahrîm 66/11

⁵⁵ Durmuş, “Kur’an’da “imrae” ve “zevc” Kelimelerinin Anlam Alanı”, 1807.

⁵⁶ Buhârî, “Enbiyâ”, 32, 46

⁵⁷ Ömer Faruk Harman, “Firavun”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları,1996), 13: 118-121.

⁵⁸ et-Tahrîm 66/11.

⁵⁹ Ömer Faruk Harman, “Âsiye”, 13: 487.

örneği olarak bahsedilmiştir. Nitekim kocası Allah'ın en büyük düşmanlarından biri olmasına rağmen, Allah'ın tek ilah olduğuna inanıp, Hz. Mûsâ ve Hârûn'un peygamberliğini kabul ettiği için işkencelere mahkûm edilmiştir. Ayrıca kocasının “kâfir” olması kendisine asla zarar verememiştir.⁶⁰

1.3.2. Ebu Leheb'in Karısı

Kur'ân-ı Kerîm'de Ebu Leheb'in karısından bahsedilirken de “imrae” kelimesi kullanılmıştır. Kaynaklarda asıl adı “Erva” olduğu fakat “Ümmü Cemil” olarak tanındığı bildirilen Ebu Leheb'in karısı, kocasıyla herhangi bir inanç farklılığı içinde değildi. Zira her ikisi de müşrikti ve İslam Peygamberinin düşmanıydı.⁶¹ el-Mesed sûresinde Ebu Leheb hakkında “سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ/ O cehennemde alevli bir ateşe atılacak” denildikten sonra “وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ/ “Dedikoducu karısı da yanında olacak.” buyrulurken karısının da akıbetinin kendisi gibi olacağı bildirilmektedir.

Kısaca inanç farklılığı bağlamında ele aldığımız Hz. Nûh, Hz. Lût (a.s) ve Firavun'un karısının örneği durumunda, karı-kocadan birinin Allah'ın dinine düşmanlık etmesi kadının “imrae” olarak nitelenmesine sebep olmuştu. Ebu Leheb ve karısının durumunda ise karı-kocanın her ikisinin de cehennem ehli olması yine kadının “imrae” olarak nitelenmesine yol açmıştır.

1.3.3. Kadının İhaneti Bağlamında İmrae Kelimesi / Aziz'in Karısı

Evli olduğu halde, sarayda hizmetçi olarak bulunan Hz. Yûsuf'a gönlünü kaptıran, böylece kocasına ihanet eden Mısır Azîz'inin karısı da “imrae” kelimesiyle karşılanmıştır.⁶² Konuya ilişkin Yûsuf 12/30. âyet şöyledir: “وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ/ “Şehirde birtakım kadınlar, “Azîz'in karısı, (hizmetçisi olan) delikanlısından murad almak istemiş. Ona olan aşkı yüreğine işlemiş. Şüphesiz biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz” dediler. Sûrenin 23 ve 32. âyetlerinde ise Azîz'in karısının kocasına ihanet ettiği gerçeği açık bir şekilde ifade edilmiştir:

⁶⁰ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-Azîm*, 8: 171.

⁶¹ Sökmen, “Kur'an'da Geçen zevc ve imrae Kelimeleri Üzerine”, 141.

⁶² Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn eş-gece-ev*, 37.

“Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, ‘Haydi gelsene!’ dedi. O ise, ‘Allah’a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı (ona hıyanet edemem). Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler’ dedi.”⁶³

“Bunun üzerine kadın onlara dedi ki: İşte bu, beni hakkında kınadığınız kimsedir. Andolsun, ben ondan murad almak istedim. Fakat o, iffetinden dolayı bundan kaçındı. Andolsun, eğer emrettiğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve zillate uğrayanlardan olacak.”⁶⁴

Âyetlerde açık bir şekilde görüldüğü gibi Azîz’in karısı Yûsuf’la alakalı bu tavrıyla kocasına ihanet etmiştir. Bu ihanet Yûsuf 12/52. âyette şöyle dile getirilir: “ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ”/ “Yûsuf, olup biteni öğrendiğinde şöyle dedi: Böyle bir soruşturmanın yapılmasını istememin sebebi, Azîz’in yokluğunda ona ihanet etmediğimi bilmesi içindir. Ayrıca Allah’ın hainlerin tuzaklarını asla başarıya ulaştırmayacağını bilmesidir.”

Müfessirlerin büyük bir kısmı buradaki sözlerin Hz. Yusuf’a ait olduğu görüşünderken bazıları da Aziz’in karısının sözleri olduğunu söylemiştir.⁶⁵

1.3.4. Kadının Kısır ve Yaşlı Olarak Nitelendiği Bağlamda İmrae Kelimesi

Hayvanlar ve bitkilerden oluşan bütün canlılar kendi varlıklarını/türlerini devam ettirmek üzere yaratıldıkları gibi insan da kendi neslini devam ettirecek şekilde yaratılmıştır. Kur'an’da bu özellik insanlara Allah tarafından verilen bir nimet olarak vurgulanmaktadır:

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ
يُؤْمِنُونَ وَيَنْعَمُونَ وَيَنْعَمَتِ اللَّهُ هُمْ يَكْفُرُونَ”/ “Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?”⁶⁶

İnsanın dünyada nesebini ve zürriyetini devam ettirme, kendisinden öncekilerden şu veya bu şekilde devraldığı mal, mülk, kültür mirasını kendisinden sonrakilere

⁶³ Yusuf 12/23.

⁶⁴ Yusuf 12/32.

⁶⁵ Bkz. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü’l-Muhît fî Tefsîr*, tahk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Daru’l Fıkr 1420), 6: 289.

⁶⁶ en-Nahl 16/72.

devretme isteği fitrî bir taleptir. Kur'ân-ı Kerîm'de, insanların genelde Allah'tan "sağlıklı bir çocuk" istedikleri bildirilmektedir.⁶⁷ Aynı şekilde Kur'ân Allah'ın kendilerine iyi bir nesil vermesi için bazı peygamberlerin ve salih kulların, dua ettiklerini haber vermektedir. Ayrıca soylarından Allah'a ibadet eden zürriyetler vermesini istemektedirler.⁶⁸ Kur'ân-ı Kerîm, insanda var olan çocuk sevgisinin fitri olduğunu bildirmektedir.⁶⁹ Ayrıca Müslümanların dualarında kendilerine göz nuru olacak eşler ve çocuklar vermesini Allah'tan istemeleri tavsiye edilmektedir.⁷⁰ Bu şekilde insanoğlunda var olan neslini devam ettirme arzusu, dinin koyduğu esaslar çerçevesinde hem kişiye hem de bütün insanlığa yararlı bir durum haline gelmiş olur.⁷¹

Türkçeye "kısır" olarak tercüme ettiğimiz kelimeler Kur'an'da "عَقِيمٌ" ve "عَاقِرٌ" olarak ifade edilmiştir. "عَقِيمٌ" lafzı Kur'an'ı Kerîm'de dört kez kullanılmıştır.⁷² Konumuzla alakalı olan kısmından biri çocuk sahibi olmayan İbrâhîm'in eşiyle ilgili⁷³ diğeri de Allah'ın dilediği kulunu kısır bırakacağına⁷⁴ dair ifadedir. İlgili âyetlerde "امراة" sözcüğü ile beraber kullanılan bu iki kelime "kadının doğurgan olmadığını" ifade eder.⁷⁵ Saîd b. Mansûr ve İbn Münzîr'in haber verdiğine göre Dahhâk'a (ö. 105/723) "kısır bir kocakarı", "..kısır bir rüzgar..", "kısır bir günün azabı.." ifadesinin anlamları sorulunca şöyle dedi: "kısır kocakarı"dan kasıt, çocukları olmayan kadındır; "kısır rüzgar"dan kasıt, bereketi ve faydası olmayan rüzgardır; "kısır gün" den kasıt da gecesi olmayan gündür.⁷⁶

Zâriyât 51/28-29. ayette: "فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشِّرُوهُ بِنِعْلَامٍ عَلَيْهِمْ فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي" (İbrâhîm misafirlerin yemediklerini görünce) onlardan endişeye kapıldı. Onlar: 'korkma' dediler ve ona derin bilgi sahibi olacak bir oğul müjdesi verdiler. Karısı heyecanla bağırarak alnına vurdu; "Benim gibi yaşlı ve kısır bir kadın ha!" dedi." buyrulmaktadır.

⁶⁷ Bkz. el-A'râf 7/189-190.

⁶⁸ Bkz. el-Bakara 2/128; Âl-i İmrân 3/35, 38; İbrâhîm 14/35, 40.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/14.

⁷⁰ Furkân 25/74.

⁷¹ Hayati Hökelekli, "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1993), 8: 355

⁷² Bkz. el-Hac 22/55; eş-Şûrâ 42/50; ez-Zâriyât 51/29, 41.

⁷³ Bkz. Zâriyât 51/29.

⁷⁴ Bkz. eş-Şûrâ 42/50.

⁷⁵ Durmuş, "Kur'an'da "imrae" ve "zevc" Kelimelerinin Anlam Alanı", 1811.

⁷⁶ Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, 7: 620.

Hız. İbrâhîm'in endişelenmesinin sebebi ya geldiği evin yemeğini yemeyen yabancınn yemek yemeyişinin niyetinin kötülüğünü ifade etmesindendir yahut onların davranışında birtakım garip hallere şahit olmasındandır.⁷⁷

İbn Abbâs'a ait bir rivâyete göre Hz. İbrâhîm'in bu endişesi, misafirlerinin azap için gelen melekler olduklarını düşünmesinden kaynaklanmıştır.⁷⁸ Gelen misafirler Hz. İbrâhîm'e meselenin gerçek yüzünü açıklayarak ona bir erkek çocuğın müjdesini vermişlerdir. Bu müjde kısır olan karısının İshâk peygambere hamile olduğudur.⁷⁹ Nitekim Hûd sûresinde Hz. İshak'ın doğum müjdesi bildirilmektedir. Bu müjdeyi duyan karısı "hayretle çığlık atıp misafirlere yönelerek: 'Ne! Şu kısır ve kocakarı halimle çocuk sahibi olacağım öyle mi?' dedi." Buna benzer ifade Hûd sûresi 72. âyetinde şöyle geçmektedir: "Karısı, 'Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!' dedi. Bunun üzerine melekler : 'Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O, övülmeye lâyıktır, şanı yücedir.' dediler." Hz. İbrâhîm'in karısı kısırdı. Bu durum âyetinde "akim" kelimesiyle ifade edilmiştir ki "gebe kalmadığı için asla doğurmayan kadın" için kullanılır.⁸⁰ Konumuzla alakalı olarak burada dikkat çeken nokta "akim" ve "imrae" kelimelerinin aynı söz diziminde kullanılmasıdır.

Kısırlılığı ifade eden kavramlardan biri de "عَاقِر" dir ve Kur'an'da üç kez geçmekte⁸¹ olup üçünde de Hz. Zekerıyyâ'nın eşi için zikredilmiştir.

Meryem sûresi 2-6. âyetler Hz. Zekerıyyâ'nın, ihtiyarlık çağına geldiğini ve ileride kavminin hak yoldan çıkmasından korktuğunu dile getirmektedir. Ayrıca hem kavminin hak yoldan çıkmasından koruyacak hem de "Hz. Yakub'un mirası"na sahip çıkacak bir yardımcı (veli) bahşetmesi için Allah'a dua ettiği bildirilmektedir.⁸² "وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَّ مِنْ" "وَرَأَيْتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرْثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ ۖ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا" / "Doğrusu

⁷⁷ Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5: 511.

⁷⁸ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2007), 5:131

⁷⁹ Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzili (1906-1966), *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 17. baskı (Beyrut: Dâru's-Şuruk 1412), 6: 3382-3383.

⁸⁰ Muhammed Ali es-Sabûni, *Safvetü't Tefâsir*, (Kahire: Dâru's- Sabuni 1417/1997), 2: 21.

⁸¹ Âl-i İmrân 3/40; Meryem 19/5, 8.

⁸² Mahmut Aydın, "Zekerıyyâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44: 210-211

ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum; karım da kısırdır. Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver; o, Yakub hanedanına da vâris olsun; Rabbim, onu rızana erdir!”⁸³

Bu âyetlerde Hz. Zekerîyyâ’nın kısır olan eşi için “imrae” lafzının kullanılması dikkat çekicidir. Nitekim daha sonra Allah Teâla tarafından ıslah edilip durumu düzeltilince “imrae” ifadesi yerine “zevc” kelimesi kullanılacaktır.⁸⁴

Zekerîyyâ⁸⁵ (a.s), İsrailoğullarına gönderilmiş son peygamberlerden biridir. Kaynaklar Hz. Zekerîyyâ’nın, Hz. Meryem’in teyzesinin eşi olduğundan ve aynı zamanda annesinin mabede adadığı Meryem’i himaye ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca kaynaklar onun Beyt-i Makdis’in lideri olup Tevrat nüshalarını da çoğalttığını bildirmektedir.

Hz. Zekerîyyâ kendisinden sonra akrabalarının dinlerini terk etmelerinden endişe duyarak Allah’a yakarmış, duasında ilim ve nübüvvet davasına sahip çıkacak bir çocuk lütfetmesini Allah’tan niyaz etmiştir. ⁸⁶ Râzî (ö.606/1210) bu konuda şöyle der: “Zekerîyyâ çocuk istemeden önce Allah’a üç şey arz etti: Biri kendisinin zayıflığı, diğeri Allah’ın dualarını hiç reddetmediği, üçüncüsü ise dua ile istenilen şeyin din hususunda fayda sağlamaya sebep olmasıdır. Bundan sonra da çocuk istediğini açıkça ifade etti.”⁸⁷

Allah-u Teâla, Hz. Zekerîyyâ’nın içten ve samimi olarak yaptığı duayı kabul etmiş ve “Yahya” adında bir oğul müjdelemiştir: “Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya’yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışır, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi.”⁸⁸ Meryem sûresinde ise bu müjde şöyle bildirilmiştir: “لِزَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا” “Ey Zekerîyyâ! Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik.” Âyetindeki “semiyy” lafzı hem “isimlendirilmiş” hem de

⁸³ Meryem 19/5, 6.

⁸⁴ el-Enbiyâ 21/90.

⁸⁵ Kur’an-ı Kerîm’de adı altı yerde geçen Zekerîyyâ; (el-Enbiyâ 21/89) duası kabul edilen, hayırlı işlere koşan (el-Enbiyâ 21/90), namaz kılan (Âl-i İmrân 3/39), Meryem’i himaye eden (Âl-i İmrân 3/37) bir kişi ve Allah’ın kulu olarak (Meryem 19/2) anlatılmaktadır.

⁸⁶ Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 5: 477-482.; Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 3: 582

⁸⁷ Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberîstânî (ö. 606/1210), *Mefâtîhu’l-ğayb*, (Beyrut: Daru’l Fikr 1401/ 1981), 21: 184. ; Sâbûnî, *Safvetü’t Tefâsîr*, 2: 194.

⁸⁸ el-Enbiyâ 21/90

“benzer” anlamına gelmektedir. “İsimlendirilmiş” anlamı esas alınırsa âyet “Yahyâ adının daha önce kimseye verilmediği” anlamına gelir. “Benzer” anlamına göre ise, “Yahyâ’ya benzer bir oğulun kimseye verilmediği” kastedilir.⁸⁹ Bundan dolayı Mücahid buradaki ifadeye “erdemlilik ve olgunlukta onun bir benzeri yoktur” manasını vermiştir.⁹⁰

Duasının kabul edilmesi üzerine Hz. Zekeriyyâ şaşkınlığını şöyle dile getirmiştir: *“Zekeriyyâ, ‘Rabbim!’ dedi. ‘Benim nasıl oğlum olabilir?’”*⁹¹ Benzer ifade Âl-i İmrân 3/40. âyetinde ise şöyledir:

“Zekeriyyâ şöyle dedi: Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir? Buyurdu ki: ‘İşte böyle; Allah dilediğini yapar.’”

Âyette “عَاقِر” kelimesi “imrae” kavramıyla birlikte kullanılmıştır. “Kısır” anlamına gelen “عَاقِر” kavramı hem erkek hem de kadının kısır olmasını ifade eder. Buradan hareketle “امْرَأَةٌ عَاقِرٌ” ifadesi kadının doğurmadığını/doğurgan olmadığını belirtir. Bu kavram aynı zamanda “üzerinde hiçbir bitkinin bitmediği büyük kum yığını” anlamında da kullanılır.⁹² “وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ” ifadesi ise “yaşlılık iyice benim kemiklerime erişmiş ve beni iyiden iyiye zayıflatmış” demektir. Zekeriyyâ (a.s) yaşının ilerlemiş olduğunu ve eşinin de kısır olduğunu dikkate alarak “benim nasıl oğlum olabilir?” diyerek şaşkınlığını ifade etmiştir. Nitekim Hz. Meryem de bir erkekle beraber olmadığı halde o da “Nasıl çocuk sahibi olabilirim?” diyerek hamile kalmasını yadırgamıştır. Bu da aynen böyledir.⁹³

Reşid Rıza (ö. 1935), Hz. Zekeriyyâ’nın “benim nasıl oğlum olabilir?” şeklindeki سوالini zahir manaya göre anlamada bir engelin olmadığını ifade eder. Yani Hz. Zekeriyyâ (a.s) gerekli şartlar mevcut olmadığı halde böyle bir durumun başlarına gelmesini şaşkınlıkla karşılamaktadır.⁹⁴ Hz. Zekeriyyâ’nın mutmain olmak ve Allah’ın kendisine ihsan edeceği bu çocuğun nasıl meydana geleceğini öğrenmek istemesi üzerine yüce Allah şöyle buyurur: *“Orası öyle dedi”* / “قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا”

⁸⁹ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 3:590.

⁹⁰ Sâbûnî, *Safvetü't Tefâsîr*, 2: 194.

⁹¹ Meryem 19/8.

⁹² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 4: 79.

⁹³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 259-260.

⁹⁴ M. Reşid Rızâ. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l Menar)*, (Kahire: Heyet Mısriyyu amme li'l Kitab, 1990.), 3: 241-242.

ve buyurdu ki Rabbin: O bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmışım.”⁹⁵

Şüphesiz ki “Âdem’i topraktan yaratan” Yüce Allah’ın ihtiyar bir ana-babaya çocuk bahşetmeye de gücü yeter. Zira O, bir şeyin olmasını irade buyurduğu zaman “ol” der, hemen oluverir.⁹⁶

1.3.5. İmrae Kelimesinin Bekârlık/Dulluk Nitelemesiyle Birlikte Kullanımı

Kasas 28/23-27. âyetlerde Hz. Şuayb’ın kızları için imrae kelimesinin kullanılması bu kelimenin bekâr kız manasına örnek olarak verilebilir: “وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِّنْ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ”/ “Musa, Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan birçok insan buldu. Onların gerisinde de, (hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü. Onlara: Derdiniz nedir? dedi. Şöyle cevap verdiler: Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulamayız; babamız da çok yaşıdır.”

Âlimler bu iki kadının koyunlarını engellemelerinin nedeni hususunda ihtilaf etmişlerdir. Abdullah b. Abbas’a göre “güçlü, kuvvetli sulayıcılardan korktukları için davarlarını suya gitmekten alıkoymaya çalışıyorlardı.”⁹⁷ Razi’ye göre o iki kadının sulamadan aciz olmaları şu sebeplerden dolayıdır: Sulama işini âdeten erkeklerin yapması; onlardan beklenen daha sonra sulamak üzere hayvanlarını engellemeleri yahut babalarının çok yaşlı olmasıdır. Şâyet babaları güçlü, kuvvetli olsaydı orada bulunurdu.”⁹⁸ Burada kadının yaratılış itibarıyla erkeğe göre daha zayıf ve hassas olduğuna, toplumda bu özelliğine göre hareket ettiğine işaret vardır. Daha sonra kızların babalarına kendileri için davarlarını sulayan adamın yaptıklarını anlatmaları üzerine o da kızlarından büyük olanı gidip Musa’yı yanına çağırmasını emretti. (Kız) Dedi ki: ‘Babam sana sulama ücretini ödemek için seni çağırıyor.’ Bu ifade, konuşmadaki bir edebe işaret eder. Hz. Mûsâ’nın kalbine bir şüphe girmesin diye ona mutlak bir isteği iletmemiş aksine o kız Hz. Mûsâ’ya: ‘Bizim koyunları sulamanın karşılığında seni mükâfatlandırmak için

⁹⁵ Meryem 19/9.

⁹⁶ Yâsîn 36/82.

⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-aḥkâmi ‘l-Ḳur’ân*, 13: 268-269.

⁹⁸ Râzî, *Mefâtîhu ‘l-ğayb*, 26: 131-132.

çağırıyor’ demiştir.”⁹⁹ Bu detay ifadenin pasajda yer alması, kadının sosyal hayatta karşı cinsle nasıl konuşması gerektiğine vurgu yapmak içindir.

Hız. Mûsâ da onların babasının yanına giderek başından geçenlerden bahsetti. “ O da: ‘Korkma artık zalimler guruhundan kurtuldun.’ (onların ülkemizde herhangi bir hâkimiyeti yoktur) dedi. O iki kadından biri ‘Babacığım onu (bizim yerimize koyunları gütmesi için) ücretle tut. Çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı şüphesiz kuvvetli ve emin olandır.’ dedi. Bunun üzerine kızların babası, Musa’yı evlendirmek isteyerek dedi ki: Sekiz yıl bana çalışman karşılığında şu iki kızından birini sana nikâhlamak istiyorum.” Kasas 28/27. âyette kızların bekâr oluşu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Şâyet bekâr olmasalardı kızların babası olan o zât, kızlarını evlendirmeyi düşünemezdi. Sonuç olarak, ilgili âyetlerde geçen “imrae” kelimesi evlilik çağına ulaşmış veya evlenememiş kız/kızlar için kullanılmıştır.¹⁰⁰

Âl-i İmrân 35. âyette “İmran’ın karısı” ifadesi geçmektedir. Âyet meâlen şöyledir: *“Hani bir zamanlar İmran’ın karısı Allah’ a şöyle yakarmıştı: Rabbim karnımdaki çocuğu sırf sana hizmete adadım. Benim bu adağımı kabul buyur. Şüphesiz sen her şeyi işitir her şeyi bilirsin.”* Elmalılı, İmran’ın karısıyla alakalı şöyle demiştir: “Rivâyet olunuyor ki Hız. İsa’nın ninesi, zevce-i İmran’ın ismi Hanne bint. Fakuza’dır. Hanne’nin kızkardeşi İyşa’ dahi Hız. Zekerıyyâ’nın zevcesi ve Hız. Yahya’nın vâlidesi imiş. Nebi (a.s) ‘هما ابنا خالة / Yahya ile İsa teyzeoğullarıdır.’ buyurmuştur.”¹⁰¹

Hanne için “imrae” kavramının kullanılması ya onun daha önce çocuğunun olmamasıyla yahut da hamile iken kocasının vefat etmiş olmasıyla alakalıdır. Çünkü annesinin mabede adadığı Meryem’i, Hız. Zekerıyyâ’nın himaye etmesi ancak Meryem’in babasının vefat etmiş olmasıyla açıklanabilir.¹⁰²

1.4. İmrae ile Zıt Anlamlı Olan Kelimeler

Kavramların semantik tahlilleri yapılırken, yakın anlamlı kelimelerin yanında zıt anlamlı sözcüklere de başvurulmalıdır. Bu, kelime veya kavramın semantik alanını ve anlamsal bağ örgülerini doğru tespit etmek açısından önemlidir.¹⁰³ Örneğin “hayr”

⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 13: 267.

¹⁰⁰ İbn Kesir, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm*, 6: 228.

¹⁰¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (Ankara: Akçağ yayınları), 2: 440

¹⁰² Durmuş, “Kur’an’da “imrae” ve “zevc” Kelimelerinin Anlam Alanı”, 1814.

¹⁰³ Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 157.

kavramı, bir ahlak terimi olarak “iyi” sözcüğüyle eş anlamlıdır. Ancak Arapça’ da “iyilik” manasında “hasene” kelimesi de kullanılmaktadır. Bu iki kelime arasındaki fark, zıt anlamlılarına bakılarak daha kolay tespit edilebilir. Nitekim “hayır” kelimesinin zıddı “şerî”; “hasene”nin zıddı ise “seyyie” olarak kullanılmıştır. Bu durumun bilinmesi, kelimelerin manasının daha net bir şekilde ortaya konulmasına yardımcı olacaktır.¹⁰⁴

Kur’an ayetlerinden hareketle imrae kelimesinin zıt anlamlılarının racul ve ba’l kavramları olduğu tespit edilmiştir. Ancak imrae ile yakın anlamlı olan kelimelerden “ünsâ”nın karşıt anlamlısı olan zeker lafzına da bu başlık altında yer verilmiştir.

Bakara suresi 282. ayette imrae kelimesinin zıt anlamlısı olarak racul geçmektedir: “فَإِنْ لَمْ يَكُنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا...Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar...” Racul kelimesi Nisâ suresi 34.ayette ise nisâ kelimesinin zıt anlamlısı olarak gelmektedir: “الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ”/“erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.”

Nisâ 128. ayette imrae kelimesinin zıt anlamlısı olarak ba’l geçmektedir: “وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا”/“Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh hayırlıdır.” Buradaki ba’l kelimesi “koca” anlamındadır ve imrae kelimesinin açıklık kazanmasına katkı sunmaktadır.

1.4.1. Racul

Racul/ رَجُلٌ kelimesi sözlüklerde; “imrae/kadın” kelimesinin zıddı olarak insanlardan erkek olanı, er kişi, adam, yetişkin erkek manalarına gelmektedir. Çoğulu “رجال/ricâl” dir. İsmi tasğiri “رَجِيلٌ” dir.¹⁰⁵ Eğer kadın bazı özelliklerinden dolayı erkeğe benziyorsa ona da رَجُلَةٌ denir. Şair şöyle söyler:

لم يبالوا حرمة الرجل

Onlar erkeksi kadının şerefine önem vermediler.”¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kasapoğlu, “Kur’an’ı Anlamada Semantik Yöntem”, 161.

¹⁰⁵ Cevheri, “Rcl”, 4: 1085; İbn Manzur, “Rcl”, 11: 265-266; Isfahâni, “Rcl”, 189.

¹⁰⁶ İbn Manzur, “Rcl”, 265-266

Kur'an'ı Kerîm'de: *وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ* / “O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: Ey kavmim! Bu elçilere uyun.”¹⁰⁷ buyrulmaktadır. Racul kelimesinin geçtiği bir diğer âyet ise şöyledir: *وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا وَفَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ* / “Fıravun ailesinden olup imanını gizleyen bir mümin kişi şöyle dedi: Adamı, ‘Rabbim Allah’tır’ dediği için öldürecek misiniz? Oysa o size rabbinizden âyetler getirmiştir. Eğer yalancı biriye yalanı kendi zararınadır; ama eğer doğru söylüyorsa size bildirip uyardığı şeyin bir kısmı başınıza gelecektir. Hiç kuşku yok ki Allah, aşırılığa sapmış, yalancı kimseyi doğru yola ulaştırmaz.”¹⁰⁸ Bu âyetteki racul kelimesine “yiğitlik” anlamı vermek daha uygundur.¹⁰⁹

1.4.2. Zeker

“Dişi” kelimesinin zıddıdır. Kelimenin çoğulu ذكور veya ذكران şeklindedir. مذكر “erkek doğuran kadın”, مذكر ise “sürekli erkek doğuran kadın” manasındadır. Araplar, iri cüsseli olan dişi deveye bu özelliğinden dolayı erkek deveye benzeterek “ناقاة مذكرة” derler. Aynı şekilde erkeğin katılık ve sertlik yönünden hareketle “keskin kılıcı” ifade etmek için de “سيف ذو ذكر مذكر” ifadesi kullanılır. “ذكور البقل” ifadesi de “kalın (iri) bakla” anlamındadır.¹¹⁰

Kur'an-ı Kerîm'de “zeker” lafzı 12 yerde tekil formda,¹¹¹ En'âm 6/143 ve 144. âyetlerinde “ذكرين” şeklinde tesniye kalıbında, Şûra 42/49 ve En'âm 6/ 139. âyetlerde “ذكور” şeklindeki cemi sigasında, Şu'ara 26/165 ve Şura 42/50. âyetlerde ise “ذكران” şeklindeki çoğul kalıbında geçmektedir.¹¹²

1.4.3. Ba'l

Türkçe'de “evli kadının eşi” manasına gelen “koca” ifadesinin Arapça'daki zevc dışında kullanılan bir diğer karşılığı da “با'ل/ba'l”dır. Çoğulu بعولة şeklinde gelir. Bu anlamda şu âyetlerde geçmektedir:

¹⁰⁷ Yâsîn 36/20.

¹⁰⁸ el-Mü'min 40/28.

¹⁰⁹ Isfahâni, “Rel”, 189.

¹¹⁰ Isfahâni, “Zkr”, 180.

¹¹¹ el-Âl-i İmrân 3/36, 195; en-Nisâ 4/11, 124, 176; en-Nahl 16/97; el-Mü'min 40/40; el-Hucûrat 49/13; en-Necm 53/21, 45; el-Kıyâmet 75/ 39; el-Leyl 92/3

¹¹² Abdalbâkî “Zeker”, 365.

Hûd sûresi 72. âyetinde şöyle buyrulur: *قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ* / “Aman yâ rabbi! Ben bir yaşlı kadın, şu da ihtiyar kocam; bu halde ben çocuk mu doğuracağım? Doğrusu bu şaşılacak bir şey! dedi.”

Kur'an'da erkek, kadına nazaran bazı sebeplerle üstün ve onun yöneticisi olarak ifade edilmiştir. Nitekim Nisâ sûresi 34. âyetinde şöyle buyrulur: “Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.” Bu açıdan herhangi bir şeye üstün olana da “بعل/ba'l” denilmiştir. Bu nedenle Araplar, “Allah'a yaklaştırsınlar” diye taptıkları putlarını (böyle bir üstünlüğe sahip olduklarını düşündükleri için) “بعل” diye isimlendirmişlerdir.¹¹³ Bu durum Kur'an- ı Kerîm'de şöyle ifade edilmiştir: *أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ* / “En güzel yaratana, sizin de geçmişteki atalarınızın da rabbi olan Allah'ı bırakıp ‘Ba'l’ e mi taparsınız?”¹¹⁴

Araplar *اتانا بعل هذه الدابة* / Bu bineğin ba'l'ı bize geldi” derler ki bundan maksat, bineğin üzerindeki kişidir.

Etrafindakilere göre daha yüksek olan yere, hurmanın damızlık olanına ve ihtiyaç duyduğu suyu kendi kökleriyle alabilen ağaca da “ba'l” denir. Hz. Peygamber (sav)’in “Kendi kendisinin suyunu alabilende öşür vardır.” hadisinde de “ba'l” kelimesi kullanılmıştır. “استبعل النخل” ifadesi “hurma ağacı büyüdü” manasına gelir. “بعل فلان بامرء” ifadesi ise “korku, sevgi vb. sebeplerden şaşkına dönüp hurma ağacının yerinde durduğu gibi bir yerde donup kalmak” anlamına gelmektedir.¹¹⁵

Görüldüğü gibi Arapçada “بعل/ba'l” kelimesi “koca” anlamı dışında pek çok manada kullanılmıştır.

1.5. Hadislerde İmrae Kelimesi

Bu semantik tahlil çalışmasında, Kur'an kelimelerinin anlamlarının tespitinde Kur'an tefsirinin birinci kaynağı olan Hz. Peygamber'in zihin dünyasının ve onun yapmış olduğu açıklamaların belirleyiciliği esas alınarak söz konusu kelimeye hadisin yaklaşımı da yer verilmiştir. Kur'an kelimesinin hadisteki kullanımına değinilmesi, semantik tahlilinin bir unsuru olarak düşünülmüştür. Hadis kaynaklarında “imrae” kavramının

¹¹³ Isfahânî, “Ba'l”, 54-55.

¹¹⁴ Saffat 37/125.

¹¹⁵ Isfahânî, “Ba'l”, 54-55.

geçtiği hadis sayısı oldukça fazladır.¹¹⁶ Bu sebeple, bu başlık altında hadislerden bazılarını bağlamlarıyla birlikte yer verilmekle yetinilecektir.

a. Eş seçimindeki kriterler bağlamında “imrae” kavramı:

Hiz. Peygamber (s.a.v): “تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ لِمَالِهَا وَلِحَسْبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرُ بِذَاتِ الدِّينِ تَرَبُّتٌ” / “Kadın dört (hal ve sıfatı) için nikâh olunur: Malı için, soyu için, güzelliği için, dini için; (Ey Mümin) sen bunlardan dindar olanını ele geçirmeye bak. (Eğer dediğim gibi yapmazsan) yoksulluğa düşersin.” buyurmuştur.¹¹⁷

Hiz. Peygamber (a.s)’in bu hadisinin anlamı şudur: Hiz. Peygamber (a.s) âdeten insanların uygulamalarını haber vermektedir. Onlar evlenmek için bu dört hususu amaç olarak gözetirler. Onlara göre ise sonuncusu dindar olmaktır. Ama sen dindar olanını alarak zafere kavuş. Resûlullah bununla böyle yapmayı emir buyurmuş değildir.¹¹⁸ Hiz. Peygamber (a.s)’e “Ya Resûlullah! Kızlarımız kölelerimizle evlenebilecekler midir?” sorusuna cevaben:

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dışıden yarattık ve sizi şubelere ve kabilelere ayırdık. Ta ki birbirinizi tanıyasınız. Şüphesiz ki Allah katında en şerefliiniz takvaca en ileride olanınızdır”¹¹⁹ şeklindeki âyeti okumuştur.¹²⁰

Hiz. Peygamberin eş seçimiyle alakalı hadisinde; genel olarak toplumda dış görünüş, soy-sop ve ekonomik durumlar her ne kadar dikkate alınsa da inanç ve ahlak yönüyle üstün olan kişinin eş olarak tercih edilmesi tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte “mal”, “soyluluk”, “güzellik” gibi kelimelerin hadiste zikredilmesi bu kriterlerin de yok sayılamayacağını da belirtir.¹²¹

b. Kadının yaratılışı bağlamında “imrae” kavramı:

Ebû Hureyre’den rivâyetle Resûlullah (a.s): “... إن المرأة خلقت من ضلع / Kadın kaburga kemiği gibidir. Eğer sen onu doğrultup düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer oradaki eğrilikle beraber ondan faydalanmak istersen ondan faydalanabilirsin” buyurmuştur.¹²²

¹¹⁶ A. J. Wensinck- J.P. Mensing- J.Brugman, *Concordance et Indices de la Tradition Müsülmane* (İstanbul: Çağrı Yayınları 1988), 6: 186.

¹¹⁷ Buhârî, “Nikâh”, 16; Tirmizi, “Nikâh”, 4

¹¹⁸ İmam Muhyiddin en-Nevevi, *Sahîh-i Müslim Şerhi el-Minhâc*, trc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları 2013), 6: 619.

¹¹⁹ el-Hucurât, 13.

¹²⁰ Zeynü’-din Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, trc. Kâmil Miras (Ankara: DİB Yayınları 1987), 1: 265.

¹²¹ Kasapoğlu, *Kur'an'da Evlilik Psikolojisi*, 178.

¹²² Müslim, “Rida”, 3629; Buhârî, “Nikâh”, 80.

Bu hadiste kadınlar ile iyi geçinmek, onlara iyi davranmak, onların huylarındaki eğriliklere sabretmek ve her bakımdan dosdoğru olmalarının beklenmediğine delil vardır.¹²³ Bu hadis, Havva'nın hangi maddeden yaratıldığı konusunda bilgi vermekten çok, genel anlamda kadınların psikolojik yapılarını, yaratılıştan sahip oldukları özelliklerini, kadınla erkeğin değişmemesi/ değiştirilmemesi gereken farklılıklarını anlatmak üzere yapılmış bir benzetmedir. Burada kadının fitratında var olanı ortadan kaldırarak erkeğe benzetmek, eğri olarak yaratılan "kaburga kemiğini" düzleştirmek için çabalamaktır.¹²⁴

c. Kadının sorumluluğu bağlamında "imrae" kavramı:

İbn. Ömer (r.a)'den gelen rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v): "كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ رَعِيَّتِهَا، الْإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ" "Her biriniz çobansınız ve her biriniz sürüsünden sorumludur. İnsanların idaresini üstlenen (devlet başkanı) çobandır ve halkından sorumludur. Erkek evinin çobanıdır ve çoluk çocuğundan sorumludur. Kadın (امْرَأَة) da kocasının evi üzerinde bir çobandır o da evinden sorumludur." buyurmuştur.¹²⁵ Bu hadiste fertlerin birbirlerine ve topluma karşı sorumlu oldukları görevler noktasında "Râi/çoban" denilmesi vazifenin kutsiyetini ve onun samimiyetle yerine getirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Ümmü Seleme (ra)'dan rivâyete göre, şöyle demiştir: Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَتْ وَرَوَّجُهَا عَنْهَا رَاضٍ دَخَلَتْ الْجَنَّةَ" /Hangi kadın (امْرَأَة) kocası kendisinden razı olarak ölürse mutlaka cennete girer."¹²⁶ Buradaki imrae lafzı evli kadını ifade etmektedir.

d. Kadının kocasından izin alması bağlamında "imrae" kavramı:

Ebû Hureyre (r.a)'den rivâyetle Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Kadına (امْرَأَة) zevci yanında hazır iken onun izni olmadıkça (nafile olarak) oruç tutmak helâl olmaz. Bir kadın kocasının evine, onun izni olmadıkça kimsenin girmesine izin veremez.

¹²³ Nevevî, *el-Minhâc*, 6: 629.

¹²⁴ Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn eş-gece-ev*, 48.

¹²⁵ Tirmizî, "Cihâd", 27.

¹²⁶ İbn Mâce "Nikâh" 4; Tirmizî, "Rada", 10.

Yine bir kadın kocasının izni olmaksızın aile nafakasından (âdetten fazla) sarf ederse şüphesiz o fazla sarfiyatın yarısını kocaya öder.”¹²⁷

e. Kadının mescide gitmesi bağlamında “imrae” kavramı:

İbn Ömer (r.a)’den rivâyet edildiğine göre: “Ömer’in bir zevcesi vardı ki sabah ve yatsı namazlarını her gün mescitte cemaatle kılardı. O kadına (امْرَأَة): ‘Ömer’in bunu istemez ve kıskanır olduğunu bilip dururken niye mescide çıkıyorsun?’ denildi. Kadın: ‘Beni nehyetmesinden Ömer’i men eden şey nedir?’ sorusu üzerine o kişi de: ‘Resûlullah’ ın ‘Allah’ın kadın kullarını Allah’ın mescitlerinden men etmeyiniz’ sözüdür” cevabını verdi.¹²⁸ Bu kadın Ömer’in zevcelerinden Âtike bint. Zeyd’ dir ve cennetle müjdelenen Saîd b. Zeyd’ in kız kardeşidir. Mescide gitmek üzere evden çıkan Ömer’in arkasından o da mescide gidermiş. Bunun üzerine Ömer: “Bilirsin ki ben böyle bir şeyi sevmem” diyince o da, “vallahi sen beni nehyetmedikçe ben de gelmekten vazgeçmem” dermiş.¹²⁹

f. Kadının kendisini hibe etmesi bağlamında “imrae” kavramı:

Sehl ibn Sa’d (r.a) şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber’e bir kadın (امْرَأَة) gelip “Ya Resulallah! Ben nefsimi sana hibe ettim” dedi. Ardından bir adam gelerek: “Bu kadını (امْرَأَة) bana zevce yap” diyince Resûlullah (a.s): “Kur'an’dan ezberindeki sûreler (i ona öğretmen) karşılığında, bu kadını sana zevce yaptık” buyurdu.¹³⁰ Kadının Resûlullah’ a “Nefsimi sana hibe ettim” demesi, Resûlullah’ ın kendisiyle evlenmesi yahut uygun bulduğu biriyle evlendirmesi için Resûlullah’a vekâlet vermesi manasındadır.¹³¹

g. Düğün yemeği bağlamında “imrae” kavramı:

Hz. Peygamber (a.s) Abdullah ibn Avf’ ın üzerinde sarı boya izi görünce: “Bu nedir?” diye sordu. İbn Avf “Ben altından bir çekirdek ağırlığı mehir üzerine bir kadınla

¹²⁷ Buhârî.”Nikâh”, 87.

¹²⁸ Buhârî, “Cuma”, 12.

¹²⁹ Buhârî, Muhammed ibn İsmâil, *Sahîh-i Buhârî ve tercemesi*, trc. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat 1988), 2: 866.

¹³⁰ Buhârî, “Vekâle”, 9.

¹³¹ Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve tercemesi*, 5: 2140.

(امْرَأَةً) evlendim” demesi üzerine Resûlullah (a.s) şöyle buyurmuştur: “Allah sana mübarek eylesin! Bir koyun ikramıyla da olsa düğün ziyafeti ver.”¹³²

h. Dünya metayı olarak *saliha kadın* bağlamında “imrae” kavramı:

Abdullah b. Amr b. el-Âs’ın rivâyetine göre Resûlullah (a.s): “Dünyanın tamamı kendisinden istifade edilecek bir ‘meta’ dır. Dünya metainin en hayırlısı ise iyi huylu (sâliha) kadındır (امْرَأَةً).” buyurmuştur.¹³³

i. Erkeğin evleneceği kadına bakması bağlamında “imrae” kavramı:

Muğire b. Şu’be’ den rivâyet edildiğine göre kendisinin bir kadına evlilik maksadıyla talip olduğunu bunun üzerine de Resûlullah’ın (a.s) : “Evleneceğin kadına (امْرَأَةً) önceden bak. Çünkü anlaşılabilmeniz ve birbirinizi sevebilmeniz için bu gereklidir.” buyurmuştur. Tirmizî şöyle demiştir:

“Bazı ilim adamları uygulamalarını bu hadisle yaparlar ve ‘evlenecek erkeğin, kadının haram olmayan (el ve yüz) yerlerine bakmasında bir sakınca yoktur’ derler.”¹³⁴

j. Kadının tesettürü bağlamında imrae kavramı:

“Hz. / “يَا أَسْمَاءُ! إِنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا بَلَغَتِ الْمَحِيضَ لَمْ يَصْلَحْ أَنْ يُرَى مِنْهَا إِهْذَا وَهَذَا، وَأَشَارَ إِلَى وَجْهِهِ وَكَفَّيْهِ” Hz. Aişe (ra) anlatıyor: ‘Esmâ Bint Ebi Bekr (ra), üzerinde ince bir elbise olduğu halde Hz. Peygamber (a.s) ‘ın huzuruna girmişti. Hz. Peygamber (as), ondan yönünü çevirdi ve: Ey Esmâ! Kadın hayız yaşına girdi mi ondan sadece şunun ve şunun dışında hiçbir yerinin görünmesi caiz değildir!’ dedi ve yüzü ile ellerini işaret etti.”¹³⁵ Hadiste geçen imrae kelimesi genel olarak Müslüman kadını ifade etmektedir.

k. “Ameller niyetlere göredir” hadisi bağlamında imrae kavramı:

“الْعَمَلُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِأَمْرٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهَجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ “Amel niyete göredir. Herkese niyet ettiği şeyin karşılığı vardır. Her kimin hicreti Allah'a ve Resulü'ne ise, onun hicreti Allah'a ve Resulü'ne nedir. Kimin hicreti de nail olacağı bir dünyaya yahut

¹³² Buhârî, “Nikâh”, 57.

¹³³ Nesai, “Nikâh”, 15.

¹³⁴ Tirmizî, “Nikâh”, 5.

¹³⁵ Ebu Davud, “Libas” 34.

nikâh edeceği bir kadına yönelik ise, onun hicreti de hicret sebebi olan şeydir"¹³⁶ Bu hadiste geçen imrae kelimesi “herhangi bir kadın” manasında kullanılmıştır.

1. Kadının kocasının malından infak etmesi bağlamında imrae kavramı:

Peygamber (sav): “إِذَا أَنْفَقَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ كَسْبِ زَوْجِهَا عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِهِ”/ “Kadın, kocasının kazancından, onun izni olmaksızın infâk ettiği zaman, o infâkın sevabının yarısı kocaya âit olur.” buyurmuştur.¹³⁷ Buradaki imrae kelimesi evli kadını ifade etmektedir.

“İmrae” kavramı kadın anlamında yukarıda verilen hadislerde farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Ancak “Kur’an’da “امراة/ imrae” kelimesinin kullanıldığı bağlamlar” başlığında değinilen zevc-imrae kelimelerinin kullanım farkına hadislerde rastlanmamaktadır. Bunun yanında kadınla ilgili rivâyet edilen hadisler Kur’an’ın kadına yönelik mesajını desteklemektedir.

¹³⁶ Buhârî, “Nikâh”, 5.

¹³⁷ Buhârî, “Nafakât”, 5.

İKİNCİ BÖLÜM

İMRAE İLE YAKIN ANLAMLI KELİMELELER

Bu bölümde, imrae kavramıyla yakın anlamli olan kelimeler, kadının bazı toplumsal rollerini ifade etmek amacıyla semantik açıdan tek tek ele alınıp incelenmiştir.

2.1. Ünsâ Kelimesi

2.1.1. Ünsâ Kelimesinin Etimolojisi

Kur'an-ı Kerîm'de kadınlarla ilgili olarak zikredilen bir diğer kavram أنثى/ünsâ kelimesidir. Kök harfleri "أ-ن-ث" olan el-ünsâ kelimesi فُعْلَى vezninde olup “dişi” anlamına gelmektedir. “Zeker” (erkek) kavramının zıddıdır. Asıl itibariyle ayrımları cinsel organlarına göre yapılmaktadır.¹³⁸ Yani ünsâ kelimesi biyolojik olarak kadını ifade etmektedir.¹³⁹ Kitabü'l Ayn'da kelime şöyle açıklanmaktadır: “her şeyin eril olanının zıddına ünsâ denilir.”¹⁴⁰ Arapça'da “el-ünsâ” lafzı, canlıların tümünde “zeker/erkek” kelimesinin karşıtı olan tür anlamındadır. Zeker (erkek) kelimesi, eşyada güçlülük özelliğini anlatırken, ünsâ kelimesi ise zayıflığı dile getirir. Düzlüğü, verimliliği sebebiyle bir araziye enîs nitelemesi yapılır. Dişi deve (النفاة), dişi koyun (النعجة), dişi eşek (الأتان) için de aynı niteleme geçerlidir.¹⁴¹ “Verimlilik” anlamında kullanılan ünsâ kelimesi, dişi cinsin türün devam etmesi için oynadığı rolü ifade etmektedir.¹⁴² Ünsâ kelimesinin tesniye formu أنثيان'dır ki “husyeta” yani çift hâya anlamına da gelir. “أنثى”nın çoğulu ise “إناث”tır.¹⁴³

“Ünsâ” ve “zeker” kavramlarının Arapça'da kullanım alanından hareketle cins olarak dişi türün temel özellikleri hakkında fikir sahibi olunabilir. Erkek fiziksel olarak güçlü kabul edilirken kadın; bedensel zayıflık, süslü ve çekici olma özellikleriyle ön plana çıkar. Zeker ve ünsâ kavramları Arapça'da kadın ile erkek arasında var olan fiziksel somut farklılıkları esas almaktadır. Kur'an'ın indiği Arap toplumunda zeker olarak ifade

¹³⁸ Isfahâni, “Ünsâ”, 27-28

¹³⁹ Khusnul Khotimah, “Kur'an'da “nisâ, ünsâ ve mer'e” Kelimeleri”, 5.

¹⁴⁰ Ferâhidi, “Ünsâ”, 1: 92

¹⁴¹ Hâlebi, “Ünsâ”, 127.

¹⁴² Isfahâni, “Ünsâ”, 27-28.

¹⁴³ Ferâhidi, “Ünsâ”, 1: 92

edilen erkeklerin genellikle fiziksel güce dayalı eylemleri gerçekleştirdiğini görmekteyiz. Ancak ünsâ kavramıyla nitelenen kadınlar ise bu tür aktivitelerden uzaktırlar.¹⁴⁴

İsfahani, bu kavramla alakalı olarak şunları ifade etmiştir: “Kadınlar tüm canlılarda, erkeklerden zayıf olduklarından kendilerinde zayıflık bir ölçü haline gelmiştir. Onun için işi zayıf olana “أُنْثَى /kadın” denmiştir.” Bu anlam itibariyle حديد أنثى/ *ham demir* denilmektedir. Şair şöyle der:¹⁴⁵

عندي جراز لا اقل ولا أنثى

(Ona bildirir ki, vereceğim akl/diyet)

Keskin bir kılıçtır ne kördür ne de yumuşak.”

Araplar “أَرْضْ أَنْثَى” ifadesini kullanır ki “yumuşak toprak” anlamına gelir. Toprağı bu şekilde nitelemek kadınlardaki yumuşaklığın esas alınmasından kaynaklanır. Çok verimli oluşu, kadınlara benzetildiği için de böyle söylenmiş olabilir. “أَرْضْ حرة ولودة /özgür ve doğurgan toprak” denilmesi de bundandır. Bazı kelimelerin hükmen erkeğe benzetilip müzekker kabul edilmesi gibi bazı kelimeler de hükmen müennes kabul edilmiştir. أذن (kulak), يد (el) ve güneş الشمس)) kelimeleri bunlardandır. Bu sebeple iki kulağa dahi el-ünseyân denilir. Şair Ferezdak, Divan’ında şöyle der:

و كنا إذا القيسي نب عوده

لا ضربناه تحت الأنثيين على الكرد

“Biz, Kayslı belli bir yaşa gelince,

Unseynin altında, boynunu vururduk.”¹⁴⁶

2.1.2. Ünsâ Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı

Temel cinsel kimlik türlerinden birisi olan “dişilik” Kur'an'da “el-ünsâ” lafzıyla ifade edilmiştir. Bu kelime, Kur'an'da bazen tek başına, bazen de “zeker” (erkek) kelimesiyle yan yana ¹⁴⁷ olmak üzere toplam 28 yerde geçmektedir.¹⁴⁸ Bunlardan altısı tesniye (الْأُنثَى),¹⁴⁹ altısı da çoğul (إِنَاث) ¹⁵⁰ kalıbında kullanılmıştır.

¹⁴⁴ Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı”, 76.

¹⁴⁵ İsfahânî, “Ünsâ”, 27-28.

¹⁴⁶ İsfahânî, “Ünsâ”, 27-28.

¹⁴⁷ Bkz. el-Âl-i İmrân, 3/36, 195; en-Nisâ, 4/11, 124, 176; en-Nahl, 16/97; el-Ğâfir, 40/40; el-Hucurât, 49/13; en-Necm, 53/21, 45; el-Kiyâme, 75, 39; el-Leyl, 92/3; eş-Şûrâ, 42/39, 50.

¹⁴⁸ Abdülbâkî, “Ünsâ”, 130-131.

¹⁴⁹ en-Nisâ 4/11, 176; el-En'âm 6/143-144'te ikişer defa geçmektedir.

¹⁵⁰ en-Nisâ 4/117; el-İsra 17/40; es-Saffat 37/150; eş-Şura 42/49, 50; ez-Zuhruf 43/19

Kur'an'da ünsâ kavramı; hamile kadın,¹⁵¹ yeni doğan bebek,¹⁵² kadın,¹⁵³ ilâh/put¹⁵⁴ ve kurban edilecek dişi hayvan¹⁵⁵ manalarında kullanılmıştır. Aynı şekilde bu kavram Kur'an'da, “miras,¹⁵⁶ Allah'ın dilediği kimselere erkek veya kız çocuğu bahşetmesi¹⁵⁷ ve müşriklerin melekleri Allah'a nispet etmeleri¹⁵⁸” bağlamında zikredilmiştir.¹⁵⁹

Ra'd sûresi 8. âyette geçen “ünsâ” kelimesi *hamile kadın* için kullanılmıştır: “اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ / Allah her dişinin karnında neyi taşıdığını, rahimlerin neyi eksiltip neyi artıracaklarını bilir. O'nun katında her şey bir ölçüye bağlıdır.” Yani onun; erkek ya da dişi; tam ya da eksik, güzel ya da çirkin olacağını yalnızca Allah bilir.¹⁶⁰ “Rahimlerin neyi eksiltip neyi artıracaklarını bilir.” ifadesini müfessirler, “Rahimdeki ceninin yaratılışındaki eksikliği, fazlalığı; sayısını ve kalma süresini yani rahimdeki yavrunun vaktinden önce mi, sonra mı yoksa normal zamanında mı dünyaya geleceğini Allah bilir” şeklinde izah etmişlerdir.¹⁶¹ Esed, bu ifadenin “erken düşürmeye göre” daha uzun bir süreyi belirtmek üzere gebeliğin tamamlanmasından ya da hamileliğin normal sürenin üstünde gerçekleşmesinden bahsediyor olabileceğini belirtmiştir.¹⁶²

“Ünsâ” kelimesinin geçtiği Âl-i İmrân 195. âyette Yüce Allah, kadın ya da erkek ayırt etmeden kendisine kulluk yolunda sarf edilecek hiçbir çabayı boşa çıkarmayacağını müjdesini veriyor: “فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ...”/ “Rableri onların dualarına şöyle karşılık verir: Şüphesiz ben, erkek olsun kadın olsun sizden bir şey yapanın emeğini boşa çıkarmam.”

Allah-u Teâlâ, ilgili sûrenin 192-194. âyetlerinde kendisine nasıl dua ve niyaz edilmesi gerektiğini öğretmektedir. 195. âyette de Allah'ın, kulun duasına güzel bir şekilde icabet etmesi ve onun mükâfatlanmasını sağlayacak olan; Allah'ın dini uğrunda

¹⁵¹ er-Râ'd 13/8.

¹⁵² el-Âl-i İmrân 3/36; en-Nahl 16/58.

¹⁵³ el-Âl-i İmrân 3/195; en-Nahl 16/97.

¹⁵⁴ en-Nisâ 4/117

¹⁵⁵ el-En'âm 6/143.

¹⁵⁶ en-Nisâ 4/11.

¹⁵⁷ eş-Şûrâ 42/49.

¹⁵⁸ el-İsrâ 17/40; es-Sâffât 37/150; ez-Zuhruf 43/19.

¹⁵⁹ Aktaş, “Kur'an'da Kadının Kavramsal İfadesi”, 15.

¹⁶⁰ Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsir*, 2: 70.

¹⁶¹ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 3: 277

¹⁶² Esed, *Kur'an Mesajı*, 2: 486.

zorluklara katlanmış olma, bu zorluklar karşısında sabretme gibi davranışları bildirmektedir.

Bu âyetin nüzul sebebi olarak, Ümmü Seleme (r.a)’nin “Ya Resulallah! Bakıyorum da Yüce Allah, hicret konusunda erkekleri anarken kadınlardan hiç bahsetmiyor” sözü gösterilmektedir. Bundan dolayı Ensarlılar: “Yanımıza hicret eden ilk kadın, Ümmü Seleme’dir” demişlerdir.¹⁶³

Âyetteki “erkek olsun kadın olsun” ifadesi “çalışanı” açıklamaktadır. “Hepiniz birbirinizdensiniz” ifadesi ise; “erkeğinizi ve dişinizi bir tek kök bir araya getirir; hepiniz bir diğerinizden yani onun soyundansınız” demektir. Bu ifade “İslam kardeşliği”ne vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda Allah’ın vadettiği mükâfatı erkek-kadın farketmeksizin alacağı da bildirilmektedir.¹⁶⁴

Yukarıdaki âyetten çıkarılacak bir başka husus, cinsiyet ayrımı yapılmadan Rabbine niyazda bulunan kulların duasına karşılık verileceği ve güzel işler yapanların mükâfatlandırılacağıdır.¹⁶⁵ Ancak insanlar işledikleri ameller doğrultunda ceza ve mükâfat alacaklardır. Aynı zamanda âyetle “Hepiniz birbirinizdensiniz” şeklinde tercüme edilen ifadeyle, toplumda sahip olunan konum ne olursa olsun bütün kulların birbirinin neslinden türediği anlaşılmaktadır.¹⁶⁶

“*اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمُ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ*” *“Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder.”* şeklinde başlayan Nisâ sûresi 11. âyet ve devamındaki âyetlerde Allahu Teâlâ miras ile ilgili hükümlerden bahseder. Bu âyetle ünsâ kelimesi tesniye formatında kullanılmıştır. Taberî (ö. 310/923) bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Araplar, cahiliye devrinde küçük çocuklara ve kadınlara mirastan pay vermez ve: ‘Ata binmeyen, kılıç kuşanmayan, düşmanla savaşmayan kimseye nasıl mal verilir?’ derlerdi. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nazil olarak büyük, küçük, kadın, erkek; herkesin miras alma hakkına sahip olduğunu bildirdi. Bazıları: ‘erkekten daha zayıf olduğu ve mala daha fazla ihtiyacı olduğu halde kadına neden erkeğin yarı hissesi veriliyor?’ diye sorabilirler. Buna cevaben deriz ki: İslamiyet, ihtiyaçları göz önünde bulundurmıştır.

¹⁶³ Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 2: 412-414; Tirmizi, “Tefsir”, 5

¹⁶⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 456.

¹⁶⁵ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 1: 742-744

¹⁶⁶ Mahmud Kısa, *Kısa Açıklamalı Kur’an’ı Kerîm Meali*, 3. Baskı (Konya: Armağan Kitaplar Yediveren Yay. 2009), 102.

Erkeğin mali yükümlülükleri daha fazladır. O, çocukların nafakalarını vermek, tedavilerini yaptırmak ve onları ıslah etmekle yükümlüdür. Kadına nafaka vermek, mehrini ödemek, meskenini temin etmek; giyecek, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamakla mükelleftir. Kadınsa, bu gibi şeylerden sorumlu değildir. O alır, vermez; yararlanır ama mükellefiyeti olmaz; biriktirir, harcamaz.”¹⁶⁷

Elmalılı da bu âyetle alakalı şu tespitlerde bulunmuştur: “ *Erkeğin hakkı iki dişî payı kadardır.* İşte bu, önce erkek ve kadının yaratılışının mahiyetinde yer alan temel bir prensiptir ki, mirasa ilişkin hükümlerin birçoğu bu prensibe göre çözümlenir. Miras payların belirlenmesinde de bu prensibin bir uygulaması görülür. Bu prensibin ifadesinde “erkek ve kadın” denilmeyip de “erkek (zeker) ve dişî (ünsâ)” denilmesi, küçük ve büyüğün hak sahibi olmada eşit olduğunu ve bu konuda erginlik ve büyüklüğün hiçbir etkisinin olmadığını şer’î delile dayandırmak ve cahiliyede yapıldığı gibi, çocukları mirastan mahrum etmeye meydan vermemek içindir. Bunun, yetimleri konu edinen âyetin peşinden getirilmesi de özellikle bu noktaya dikkat çekmiştir.”¹⁶⁸

Nisâ sûresi 11. âyetle kadınları ifade eden diğer kavramları değil de ‘ünsâ’ lafzının kullanılmasının sebebi, genel olarak yaş ve vasıf farketmeksizin kelimenin kadın cinsini ifade etmesidir. Miras taksiminde yetişkin bir kadın hak sahibi olduğu gibi anne karnındaki cenin de hak sahibidir. Bu sebeple de âyetle kapsam alanından dolayı ‘ünsâ’ lafzı tercih edilmiştir. Bu da, Kur’an’daki lafızların gelişigüzel değil de, “lafız-mana ilişkisi”ne dikkat edilerek kullanıldığını göstermektedir.”¹⁶⁹

“Ünsâ” kelimesinin “inâs” şeklindeki çoğul formunda geçtiği Şura 49 ve 50. âyetlerde, çocukların arasında cinsiyete dayalı bir ayrımın yapılmaması gerektiği bir ilke olarak ortaya koyan Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ ۚ” / “Göklerin ve yerin egemenliği Allah’a aittir. O dilediğini yaratır; dilediğine kız çocukları bahşeder, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları, hem erkek hem de kız (çocukları) olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır kılar. O, her şeyi bilendir, her şeye gücü yetendir.”

¹⁶⁷, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu’l-Beyân An Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, (Müessesetü’r-Risâle 1420/2000), 7: 31-32. ; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 38-39

¹⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 38-39

¹⁶⁹ Aktaş, “Kur’an’da Kadının Kavramsal İfadesi”, 15

Cahiliye toplumu, evlat sahibi olma ve cinsiyeti belirleme konusunda Allah'ın iradesini yok sayarak bunu insanlara nispet etmekteydi. Nitekim toplumda erkek çocuk sahibi olanlar bunu kendilerinden bilip kibirlenirken kız çocuğu olan kişiler de kınanmaktaydılar. Bu âyetlerde ise kız veya erkek çocuk dünyaya getirme ve onların cinsiyetini belirlemede Allah'ın yasalarının ve iradesinin söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Bu sebeple âyetten çıkarılabilecek ahlaki ilke, kız veya erkek evlata sahip olmanın veya hiç evlat sahibi olamamanın insanlar için övünç veya yerilme meselesi olmamasıdır.¹⁷⁰ Âyetteki “O dilediğini yaratır.” cümlesi, cinsiyeti belirlemede Yüce Allah'ın iradesinin söz konusu olduğunu ifade etmektedir. İnsanların yapması gereken ise, Allah'ın iradesine saygı göstermek, razı olup şükran ve minnettarlığını ortaya koymaktır.¹⁷¹

İnsanları inanç ve davranış açısından eğitmeyi amaçlayan Kur'an'ı Kerîm Câhiliye toplumunun “kız çocukları” hakkındaki yanlış algıları, onlara karşı sergilenen olumsuz tutum ve davranışları değiştirmeyi amaçlamıştır.¹⁷² Konuyla alakalı olarak “أُنْثَىٰ” kelimesinin geçtiği Nahl sûresi 57-59. âyetlerde Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ يَتَوَارَىٰ مِنَ الْقَوْمِ” “Yine onlar -hâşâ- ‘Kızlar Allah'ındır’ diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor! Onlardan birine bir kız müjdelendiğinde, öfkelenerek yüzü mosmor kesilir. Verilen müjdenin (kendisine göre) kötülüğünden dolayı halktan gizlenir. Böyle bir alçaltıcı duruma rağmen onu yanında mı tutsun yoksa toprağa mı gömsün! Görün işte, ne kötü yargıda bulunuyorlar!”¹⁷³

Meleklerin Allah'ın kızları olduğu şeklindeki algı ve inanca karşı “سُبْحَانَهُ” kelimesinin kullanılması, Allah'ın zatını kendisine evlat nispet edilmesinden tenzih veya onların bu tip konuşmalarına taaccüp etmeyi ifade etmesindendir. “Ama işlerine gelen” yani oğlan çocukları¹⁷⁴ “onlarıdır.” Müjdelendiği şeyin “kötülüğü” yüzünden ve kendisini ayıplayacakları için “halktan gizlenmeye çalışır.” Onlardan gizlenip kendi kendine konuşur: şimdi müjdelendiği şeyi “rezil olma” yani aşağılanma ve zilllete maruz

¹⁷⁰ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 4: 760-762

¹⁷¹ Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı”, 93

¹⁷² Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı”, 81

¹⁷³ en-Nahl, 16/57-59.

¹⁷⁴ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3: 33

kalma “pahasına” hayatta mı tutsun “yoksa (diri diri) toprağa mı gömsün” yani öldürsün mü? Bir türlü karar veremez.¹⁷⁵

Katade şöyle demiştir: “müşrikler köpeklerini besler ama kızlarını diri diri toprağa gömerlerdi. Bu ne ahmaklık ne beyinsizliktir.”¹⁷⁶ “Bakınız” kendi nazarlarında bu derecede olan kız çocuğunu Allah'a isnat edip bunun kendilerince tam aksi değerde olanı kendilerine layık görmek sûretiyle “ne kötü hükmediyorlar”¹⁷⁷

Taberî, bu âyetle alakalı olarak: Müşriklerin melekleri dışı kabul etmeleri ve onların Allah'ın kızları olduğuna inanmaları cehaletlerinden kaynaklandığını, bunun sebebinin de hoşlanmadıkları şeyi Allah'a, hoşlandıkları erkek evlatları da kendilerine nispet etmelerinden dolayı olduğunu ifade etmiştir. Allah ise, bu tür yakıştırmalardan uzaktır.¹⁷⁸

Zuhurf sûresi 15-19. âyetlerde de yine müşrik Arapların bir kız çocuğu dünyaya geldiği zaman öfkelenedikleri, yüzlerinin kapkara kesildiği, utançlarından başkalarının yüzüne bakamaz hale geldikleri gibi hususlardan bahsedilir. Ancak bu âyetlerde diğerlerinden farklı olarak, Câhiliye’de bir kız çocuğuna neden değer verilmediği bilgisi verilmektedir. Bu, kız çocuklarının savaşa dayanıklı olmamaları ve ömürlerini güzel görünmekle geçirmeleriyle ilgilidir. Cahiliye toplumu kız çocuklarını süs içinde yetiştiriyorlardı. Onlara göre kız çocukları savaşıacak ve aile şerefini koruyacak özellikte değildiler. Onlar nezdinde kız çocuklarının, kişinin hayatını güzelleştirmekten, süslenmekten başka bir rolü yoktur. İlgili âyetlerde geçen “Yüneşşeü” kelimesi, büyütülmek ve yetiştirilmek manalarına gelmektedir. Kızların terbiyesinde hedef onların süslü ve çekici olmalarını sağlamaktır.

Câhiliye Arapları, “kız” cinsiyetine değer vermemiş, kız çocuğuna sahip olmayı, menfaatlerine ters düştüğünü düşünerek kendileri için aşağılık bir durum kabul etmişlerdir. Onlar kendileri için herhangi bir değeri olmayan hatta rahatsızlık duydukları bir şeyi Allah’a nispet etmekten de çekinmemişlerdir. Bu, müşrik Arapların bencilce çıkarları doğrultusunda kız çocuklarını aşağılayıp Allah hakkında da ciddiyetsiz ve umursamaz bir tavır içinde olduklarını gösterir. Onlar yalnızca kendi çıkarlarını düşünen kimselerdir. Kendi nefislerini her şeyden üstün tutarlar. Dolayısıyla böyle yanlış

¹⁷⁵ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2: 612.

¹⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 17: 228.

¹⁷⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2: 612.

¹⁷⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 17: 227.

düşüncelere sahip bu insanların “kız” çocuğunu, kendilerine bir fayda sağlamadığı için değersiz görmeleri de oldukça doğaldır.

Tarih boyunca pek çok toplumda kız çocuklarının hor görülmesine rağmen, İslam kız çocuklarına hakettiği değeri vermiştir. Kur'an'da Hz. Meryem örneği üzerinden kız çocuğuna karşı mevcut yargıların değişmesi ve bir kız çocuğuna verilmesi gereken değer konusuna değinilmiştir.¹⁷⁹

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي... فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمِّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذَرَيْتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ / “Bir zamanlar İmrân’ın karısı şöyle demişti: ‘Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur.’ Onu doğurunca dedi ki: Rabbim! Onu kız doğurdum. -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir.”¹⁸⁰

“Erkek de kız gibi değildir” sözünün ne anlama geldiğiyle alakalı Râzî bir kaç görüş belirtir:

“1-Kadınların hayız ve kadınlara mahsus özel haller sebebiyle mabedin hizmetinde erkekler gibi sürekli olamazlar.

2- Güç ve kuvvet sahibi olmaları sebebiyle bu hizmete erkekler daha uygundur. Ancak kadınlar zayıf varlıklar olduklarından bu işe uygun değildirler.

3- Erkeklerin hizmet esnasında insanlarla bir arada bulunmasında herhangi bir sakınca olmamasına rağmen kadınlar için aynı şey söz konusu değildir. Çünkü o birtakım toplumsal kısıtlamalara maruz kalabilmektedir. Bu gibi sebeplerden dolayı İmrân’ın karısı, doğan çocuğun kız olmasından dolayı endişe ve üzüntüye kapıldı. Endişe ve üzüntüsünün sebebi çocuğunu mabede adayamayacağını düşünmesindendir. Bu sebeple Allah’tan af ve özür diledi.

“Ben onun adını Meryem koydum.” “Meryem” kelimesi, onların dilinde, "Allah'a kulluk eden, âbid kadın" mânasına gelmekteydi. Hanne, ona bu ismi vermiş ve Allah-u Teâlâ’dan kızını, her türlü belâlardan korumasını istemiştir. Nitekim o şöyle demiştir: “... ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum”¹⁸¹

¹⁷⁹ Kasapoğlu, “Kur’an’a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı”, 87-89

¹⁸⁰ el-Âl-i İmrân, 3/36.

¹⁸¹ Râzî, *Mefâtihi'l Gayb*, 8: 26-30.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا“
*Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak sûrette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”*¹⁸² Kur'an'ı Kerîm, kadın ve erkeğin aynı davranışı sergilediklerinde aynı karşılığı alacaklarına, yani yukarıdaki âyette belirtildiği gibi mükâfatta da Mâide 5/38 ve Nûr 24/2. âyetlerde ifade edildiği gibi cezada da birbirlerine denk olduklarına işaret etmektedir. Ayrıca kadın-erkek her ikisinden de aynı iffetli duruşun beklendiğini vurgulaması çok önemlidir. Kadın ve erkekten bahsederek başlayan şu âyette, Allah katındaki değer ve kıymetin cinsiyet ve benzeri özelliklere göre değil takva bilincine göre elde edildiği açıkça ifade edilir: “يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ”
*“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır”*¹⁸³

“إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِنَاثًا وَإِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا”
*“Onlar Allah'ı bırakıp ancak birtakım dişi putlardan medet umuyorlar; başkasından değil, isyankâr şeytandan dilekte bulunuyorlar.”*¹⁸⁴ Bu âyette geçen “inâs” kelimesi “dişi putlar” şeklinde tercüme edilmiştir. “inâs” kelimesi “ünâs” kelimesinin çoğulu olup “dişiler” manasındadır. Bunun “dişi putlar” şeklinde tercüme edilmesinin sebebi, müşrik Arapların, “Lât, Uzzâ ve Menât” adlı meşhur putlarını dişi kabul etmeleridir.¹⁸⁵ Nitekim “أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ وَمَنْوَةَ الثَّالِثَةِ الْاُخْرَىٰ / “Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı? Ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı. Demek erkek size, dişi O'na öyle mi?”¹⁸⁶ âyetinde de görüldüğü gibi müşrik Arapların taptıkları putların adları müennestir.

Bu âyetlerde Arapların taptıkları şeyler ve inançları hakkında açık bir biçimde eleştiri vardır. Meleklerin Allah'ın kızları olduklarına inanan, onlara ibadet edip şefaet dileyen müşrikler kınanmıştır.¹⁸⁷

¹⁸² en-Nahl 16/97.

¹⁸³ el-Hucurât 49/13

¹⁸⁴ en-Nisâ 4/117

¹⁸⁵ Kurtubi, *el-Câmi‘ li-ahkâmi'l-Kur‘ân*, 5: 386-387.

¹⁸⁶ en-Necm 53/19-20

¹⁸⁷ Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş (1888-1984), *et-Tefsîrû'l-hadîş*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmi 2000), 4: 495-498.

2.2. Nisâ Kelimesi

2.2.1. Nisâ Kelimesinin Anlamı

مرأة /kadın kelimesinin kendi kökünden olmayan çoğullarıdır. Bu, مرء /adam kelimesinin çoğulunun kendi kökünden olmayıp قوم olması gibidir.¹⁸⁸

2.2.2. Nisâ Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı

Nisâ kelimesi kadınlar manasında olup şu âyetlerde geçmektedir: “Bakara 2/49, Bakara 2/222, Bakara 2/231, Bakara 2/232, Bakara 2/235, Bakara 2/236, Al-i İmran 3/14, Al-i İmran 3/42, Al-i İmran 3/61, Nisâ 4/1., Nisâ 4/3, Nisâ 4/4, Nisâ 4/7, Nisâ 4/11, Nisâ 4/19., Nisâ 4/22, Nisâ 4/24, Nisâ 4/32, Nisâ 4/34, Nisâ 4/43, Nisâ 4/75, Nisâ 4/98, Nisâ 4/127, Nisâ 4/129, Nisâ 4/176, Mâide 5/6., A'râf 7/81, A'râf 7/127, A'râf 7/141, İbrâhîm 14/6, Nûr 24/31, Nûr 24/60, Neml 27/55, Kasas 28/4, Ahzâb 33/30, Ahzâb 33/32, Ahzâb 33/52, Ahzâb 33/59., Mü'min 40/25, Fetih 48/25, Hucurat 49/11, Talak 65/1.”

Nisâ kavramı hadiste de zikredilmiştir. Nitekim Ebû Hüreyre (ra)'den rivâyetle Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَخَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِمْ خُلُقًا.” “Müminlerin iman bakımından en olgun olanları ahlak yönünden de en güzel olanlarıdır. Sizin iyileriniz kadınlarına iyi davrananlardır.”¹⁸⁹ Aynı konuda Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: “أَلَا وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا” / “Dikkat edin kadınlara karşı iyi davranmanızı tavsiye ederim”¹⁹⁰

Bir başka hadiste ise şöyle buyrulmaktadır: “خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْإِبِلَ نِسَاءُ قُرَيْشٍ - وَقَالَ الْآخَرُ: “صَالِحُ نِسَاءٍ قُرَيْشٍ - أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صِغَرِهِ، وَأَرْعَاهُ عَلَى زَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ” / “Kureyş kadınlarının iyisi çocuğa küçüklüğünde en şefkatli olanı ve kocası üzerine elindeki malları hususunda en muhafaza edicisidir”.¹⁹¹

Kur'an'ın Hucurat sûresi 11. âyetinde genel olarak kadınlardan bahsedilirken “nisâ” kavramı kullanılmıştır: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا مِنْهُمْ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأَسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا

¹⁸⁸ İsfahânî, “Nisâ”, 492.

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Sünnet” 15; Tirmizî, “Rada”, 11

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Nikâh” 40; Tirmizî, “Rada”, 11

¹⁹¹ Buhârî “Nafakât, 10.; Buhârî, “Nikâh”, 12

لَمْ يَتَّبِعْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ “Ey iman edenler! Erkekler diğer erkeklerle alay etmesinler; onlar kendilerinden daha iyi olabilirler; kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesinler; alay edilen kadınlar edenlerden daha iyi olabilirler. Biriniz diğerinizi karalamayın, birbirinize kötü ad takmayın. İman ettikten sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Günahlarına tövbe etmeyenler yok mu, işte zalimler onlardır.”¹⁹²

Bir başka âyette şöyle buyrulmaktadır: “يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِنَ النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلَا تَحْضَعْنَ”/ “Ey peygamber hanımları! Kendinizi kötülüklerden korumanız şartıyla, siz herhangi bir kadın gibi değilsiniz. Bu sebeple sözü yumuşatarak söylemeyin, sonra kalbi çürük olan umuda kapılır, sizden beklendiği şekilde konuşun.”¹⁹³

Elmalılı Peygamber hanımlarıyla alakalı şu açıklamayı yapmaktadır: “Sizde diğer kadınlarda bulunmayan nitelikler var: Peygamberlerin en hayırlısının hanımları ve bütün müminlerin anaları olmak niteliklerine sahiptir. Eğer bu özel niteliklerinizi korursanız yahut takva ile korunacaksınız sözü yumuşak ve tatlı bir eda ile söylemeyin. Bir söz söylendiği zaman sakın kırıtarak cevap vermeyin de kalbinde hastalık bulunan, kalbi çürük kimseler kötü bir şey ümit etmesin. Uygun ve ciddi söz söyleyin; yani yapmacılıktan uzak, ağırbaşlılık ve ciddiyetle dosdoğru söyleyin veya sert olsa da makul ve meşru güzel söz söyleyin.”¹⁹⁴

Kur’an’da kadın manasına gelen *imrae* lafzının kendi türünden çoğulu yoktur. Onun cem’isi “nisve” kelimesidir ki bu kavram Hz. Yusûf kıssası bağlamında Yûsuf sûresi 30 ve 50. âyetlerde kullanılmıştır:

“وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَنْ نَفْسِهِ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ”/ “Şehirdeki bazı kadınlar, ‘Aziz’in karısı, hizmetindeki genç ile beraber olmak istiyormuş; (Yûsuf’un) sevdası kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapkınlık içinde görüyoruz’ dediler.”¹⁹⁵

رَبِّي “وَقَالَ الْمَلِكُ انْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَالَ النِّسْوَةِ الَّتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ”/ “Kral ‘Onu bana getirin!’ dedi. Elçi Yûsuf’a geldiğinde Yûsuf, ‘Efendine dön

¹⁹² el-Hucurât 49/11

¹⁹³ el-Ahzâb 33/32

¹⁹⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili*, 6: 531.

¹⁹⁵ el-Yûsuf 12/30

de sor ona: Ellerini kesen o kadınların zoru neydi? Şüphesiz rabbim onların hilesini çok iyi bilir.' dedi."¹⁹⁶

Nisâ kelimesi, birden fazla kadınla evlenme bağlamında Nisâ sûresi 3. âyette şöyle geçmektedir: “وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَنًى وَتِلْكَ وَرُبَاعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعُولُوا” / “Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”

Taberî, şâyet kişi eşleri arasında adaleti sağlayamamaktan korkarsa birden fazla kadınla evlenmemesi gerektiğini söylemektedir. Âyetteki adaletten maksat; kocanın kadınların yanında eşit miktarda gecelemesidir.¹⁹⁷

Elmalılı birden fazla kadınla evlilik meselesiyle alakalı hükmün yalnızca bir müsâde ifade ettiğini, adaletin sağlanamayacağı endişesi olduğu takdirde ise çok eşliliğin mekruh olacağını bildirmiştir. Ancak erkek ve kadınlar için zina tehlikesi gibi durumlar söz konusu olduğunda üst sınır dört olmakla birlikte birden fazla kadınla evlenmek, mendub ve hatta şartlara göre vacib dahi olabileceğini de ifade etmiştir.¹⁹⁸

Nisâ kavramının geçtiği bir diğer âyet olan Al-i İmran 14'te Yüce Allah şöyle buyurur: “زَيْنٌ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ” / “Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”

Yukarıdaki âyette insanlara hoş görünen dünyevî haz ve nimetleri şu altı maddeyle özetlemek mümkündür: “1. Karşı cinse ilgi 2. Neslin devamı arzusu 3. Zenginlik 4. makam, mevki ve şöhret sahibi olma 5. Hayvanlar 6. Ekinler.”¹⁹⁹ Aslında bu sayılanlar insanın doğasında var olup zaman-mekân ve toplum açısından pek fazla değişmezler.

¹⁹⁶ el-Yûsuf 12/50

¹⁹⁷ Taberî, Câmiu'l-Beyân, 7: 546.

¹⁹⁸ Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, 3: 22-29.

¹⁹⁹ Karaman v.dğr., Kur'an Yolu, 1: 513-516.

Sonuç olarak, kadınları ifade etmek için yaygın olarak kullanılan kavramlardan biri olan “nisâ” kavramı, “miras, örtünme, hayız ve iddet” v.s konularda geçmektedir.²⁰⁰

2.3. Zevc Kelimesi /Eş Rolü

2.3.1. Zevc Kelimesinin Etimolojisi

Zevc kelimesi, iki zıt manaya delâlet eden yani *ezdâd* /أضداد²⁰¹ lafızlarından birisi olarak “tekin zıddı” manasındadır. Şöyle söylenir: çift(زوج) ya da tek(فرد).²⁰² Eşlerden her birine de *zevc* denir. Arapça’da *zevc* kelimesinin kullanımı tıpkı Türkçe’deki hem karı hem de kocayı ifade eden “eş” sözcüğü gibidir. Ancak toplumda yaygın olarak “zevc” koca için, “zevce” ise evli kadını ifade etmek için kullanılmıştır. Nitekim Türkçede de *zevce* kelimesi “bir erkeğin karısı²⁰³ (kaba konuşmada)” anlamında kullanılmaktadır.²⁰⁴ Karı-kocanın her ikisi birlikte “zevceyn” ile ifade edilir.²⁰⁵ Hadislerde de “zevc, zevce ve *ezvâc*” kelimeleri yukarıda bahsedilen anlamlarda kullanılmıştır.²⁰⁶ Fakat Kur'an’da “zevce” ifadesi kullanılmayıp *zevc* ve onun çoğul formu olan “*ezvâc*” lafzı yer almıştır. Örfte evli kadın için “zevce” kavramı kullanılsa da dil açısından eşlerin her biri için yani kadın için de “zevc” lafzının kullanılması daha doğrudur.²⁰⁷

Mest ve ayakkabıda olduğu gibi ister aynı ister farklı olsun birbiriyle ilişkili olan her iki şeye (çiftlere), bütün erkek ve dişi varlıklara *zevcân* (زوجان) ve çiftlerin her bir tekine *zevc* denir.²⁰⁸ Araplar زوج حمام ve زوج خفاف demezler.²⁰⁹ Bunun yerine زوجان نعال derler²¹⁰ ki bununla kastedilen, sağ ve sol ayağa olmak üzere “bir çift ayakkabı” dır. Aynı şekilde زوجان من الحمام (dişi ve erkek olmak üzere bir çift kuş)²¹¹ derler.

²⁰⁰ Aktaş, Kuran’da Kadının Kavramsal İfadesi, 14.

²⁰¹ Fadime Kavak, Arap Dilinde *Ezdâd* Olgusu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2012/2): 26; Durmuş, “Kur'an’da “imrae” ve “zevc” Kelimelerinin Anlam Alanı”, 1817.

²⁰² Cevherî, “Zevc”, 1: 320-321.; İbn Manzur, “Zevc”, 2:291-292;

²⁰³ Necip Fazıl Kısakürek’in şu mısrasında bu kelime kullanılmıştır. “Zevcesinden aldığı yüz kızartıcı mektuplar alenen nasıl okunur ve neler anlatılır?”

²⁰⁴ TDK, “Türk Dil Kurumu Sözlükleri” erişim: 10 Eylül 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

²⁰⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Koca”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları 2002) 26: 128-130

²⁰⁶ Bkz. Tirmizi, “Rada”, 10

²⁰⁷ Mehmet Boynukalın, “Zevce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2013), 44: 306.

²⁰⁸ İbn Manzur, “Zevc”, 2: 291-292; Isfahânî, “Zevc”, 215-216.

²⁰⁹ Âsım Efendi, “Zevc”, 1: 985.

²¹⁰ Cevherî, “Zevc”, 1: 320-321.

²¹¹ İbn Faris, “Zevc”, 3:35.; İbn Manzur, “Zevc”, 2:291-292

Zevc kelimesi, aynı zamanda “mahfe”²¹² ya da “mihaffe örtüsüne” denir ki bu, devenin üzerindeki tahtirevanın üstüne örtülür.²¹³

“Zevc” kelimesinin çoğulu “ezvâc” ve “ezâvîc”dir. “Zevce”nin çoğulu “zevcât”tır. Fakat “zevce” sözcüğü, Arapça’da kullanılsa da muteber olmayan bir söyleyiştir.²¹⁴ Şair şöyle der:

فبكا بناتي شجوهن وزوجتي

“Üzüntülerinden dolayı ağladı, kızlarım ve eşim”²¹⁵

Sonuç olarak zevci meydana getiren unsurların çiftine de ayrı ayrı her birine de zevc denilmesinin sebebi; bu ikilinin temel özelliğinin birbiriyle bütünleşmesi ve bu bütünün parçalarından birinin yokluğu halinde diğerinin tek başına bir anlam ifade etmemesidir. Ayakkabı ve mest gibi malzemelerin *zevc* kelimesinin tanımında kullanılması, bunların birbiriyle uyumlu olması kadar giyilen ayağa da uyumlu olmasını ifade ettiği gibi, erkek ve kadının da birbirlerinin eşleri olarak denk ve uygunluğunu ifade eder.²¹⁶

2.3.2. Zevc Kelimesinin Kur’an’da ve Hadiste Kullanımı

Yalnızca insan ve hayvanları değil aynı zamanda bitkiler âlemi ile meyveleri de kapsayan ilahi yasanın gereği olarak her şey çift yaratılmıştır.²¹⁷ Çünkü kâinattaki canlıların varlıklarının devamı, erkek ve dişinin bir araya gelmesine bağlanmıştır. Bu kural sadece insanlarla ilgili değil, hayvan²¹⁸ ve bitkiler²¹⁹ için de geçerlidir. Bitkilerin aşılınması için rüzgârların erkek ve dişiyi bir araya getirmesi de bu amaçladır. Sebze-meyve oluşumu da bu şekilde gerçekleşmektedir.²²⁰ Bu nedenle canlılar çift yaratılmıştır.²²¹

²¹² Katır veya develerin sırtına konulan ve iki kişinin oturabileceği büyüklükte olan sepet ya da “hevdec” denilen devenin üstündeki tahtirevan.

²¹³ Cevherî, “Zevc”, 1: 320-321.; İbn Faris, “Zevc”, 3:35.; İbn Manzur, “Zevc”, 2:291-292

²¹⁴ İbn Manzur, “Zevc”, 2: 292-293

²¹⁵ İsfahânî, “Zevc”, 215-216.; Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yûsuf “Zevc”, *Umdetü’l-huffâz fî tefsîri eşrefi’l-elfâz*, thk. Muhammed Tünci (Beyrut: Âlemü’l-kütüb 1993), 4: 151.

²¹⁶ Ateş, *Kur’an’da Huzur ve Sükûn*, 34.

²¹⁷ Ateş, *Kur’an’da Huzur ve Sükûn*, 34.

²¹⁸ eş-Şûra 42/11.

²¹⁹ el-Hicr 15/ 22

²²⁰ Saffet Köse, “Misyar Nikâhı-Kur’an ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009): 14.

²²¹ er-Ra’d 13/3; et-Tâhâ 20/ 53; ez-Zâriyat 51/49.

Kur'an'da var oluşları birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan bütün varlık kategorilerindeki çiftlerden söz edilirken kullanılan ifade, zevc ve türevleridir.²²² Zevc, aynı cinsten fakat zıt kutuplu varlıkları (erkek-dişi) ifade etmektedir.²²³ Eşler arasındaki uyum, ahenk ve ünsiyeti sağlayan da budur. Aynı zamanda varlığın devamlılığında da etkin rol oynar.²²⁴

Kur'an-ı Kerim'de zevc lafzının /زوجة/ zevce şeklinde bir kullanımı yoktur. Kur'an'da zevvece fiili kullanıldığı gibi zevc,²²⁵ zevceyn²²⁶ ve ezvâc²²⁷ şeklindeki isim formları da sıkça geçmektedir.

Cinsiyet farkı gözetilmeksizin dişi ya da eril varlıklar için kullanılabilen ve iki varlığın birbirine yakınlığını ifade eden “zevc/eş” kelimesi²²⁸ Kur'an'da isim ve fiil formlarında toplam seksen bir yerde geçmektedir. Kelime zevvece şeklinde fiil formunda 5 yerde, zevc şeklinde tekil formda 17 yerde, zevcan ve zevceyn şeklinde tesniye formda 7 yerde, ezvâc şeklinde çoğul formda da 52 yerde geçmektedir.²²⁹

Kur'an'da zevc kelimesinin zevce şeklinde bir kullanımı mevcut değilken hadiste böyle bir kullanım bulunmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: “إِذَا الرَّجُلُ دَعَا زَوْجَتَهُ لِحَاجَتِهِ فَلْتَأْتِهِ وَإِنْ كَانَتْ عَلَى الثُّورِ / “Erkek bir ihtiyacı için hanımını çağırdığında tandır başında ekmek yapıyor bile olsa hemen o işini bırakıp kocasının yanına gelsin.”²³⁰

Hz. Peygamber (a.s)' ın gençlere evliliği tavsiye ettiği şu hadis-i şerifte ise zevc kavramı fiil formunda kullanılmıştır: يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ! مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغْضُ /لِلْبَصَرِ وَأَخْصَنُ لِلْفَرْجِ “Ey genç topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur...”²³¹

²²² Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn*, 34.

²²³ Bkz. en-Necm 53/45; el-Kıyâme 75/39.

²²⁴ Köse, “Misyar Nikâhı”, 14.

²²⁵ Bkz. el-Bakara 2/35, 102, 230; en-Nisâ 4/1, 20; ez-Zümer 39/6; el-Mücâdile 58/1

²²⁶ en-Necm 53/45; el-Kıyâme 75/39

²²⁷ el-Bakara 2/25, 232, 234, 240

²²⁸ İbn Fâris, “Zevc”, 3: 35.

²²⁹ Abdalbâkî, “Zevc”, 441-442.

²³⁰ Tirmizî, “Rada”, 10.

²³¹ Buhârî, “Nikâh”, 3

Kur’anda zevc kelimesinin zevvece şeklinde fiil formunda geçtiği yerler:

1. Ahzâb sûresi 37. âyette Resûlullah (sav)’a Zeynep bint. Cahş’ın nikâhlanması bağlamında zevvecna ifadesi geçmektedir:

“ Bir zaman, Allah’ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütufkâr davrandığın kişiye, ‘Eşinle evlilik bağına koru, Allah’tan kork’ demiştin. Bunu derken Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah’ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra müminlere, evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah’ın emri elbet yerine getirilecektir.” Ahzâb sûresinin başında evlatlık edinme geleneğinin iptali, evlatlıkların kendi öz babalarına nispet edilmesi gibi konular ele alınmıştır. Ancak evlatlık edinme âdetinin Arap toplum hayatına sinmiş öyle iz ve eserleri vardı ki bunları yerinden söküp atmak, bizzat evlat edinme geleneğinin iptali gibi kolayca olup bitecek işlerden değildi.²³²

Resûlullah (sav) evlatlığı olan Zeyd’i, kuzeni Zeynep’le evlendirmişti. Zeyd köle kökenli, Zeynep ise saygın bir aileye mensup olmasından dolayı evliliklerinde mutlu olamadılar. Resûlullah (a.s) Allah’ u Teâla’ nın emir ve iradesiyle evlatlık edinme nizamının toplumda bıraktığı derin izleri silmek için evlatlığı Zeyd b. Harise’ den ayrılan Hz. Zeynep’le evlendi. Daha önce hiç kimsenin cesaret edemediği bu hareketiyle doğal olarak ilk önce sert ve şiddetli tepkilerle karşılandı.²³³

2. Duhan sûresi 54. âyet ve Tûr sûresi 20. âyette Muttakilerin ahirette iri gözlü hurilerle evlendirileceği bildirilirken “zevvecnâhum” şeklinde ifade edilmiştir: “كَذَٰلِكَ” “وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ” âyetteki “zevvecnâhum” ifadesi “قرناهم بهن”/“onları (ceylan gözlü eşlerle) birleştireceğiz” anlamındadır.²³⁴ Halebî (ö. 756/1355), cennette evliliğin olmadığını ifade ederek bunu da âyette geçen بِحُور ifadesindeki “ب/be” harfinin kullanılmış olmasına bağlamaktadır.²³⁵ Aynı şekilde İsfahânî de; “زوجه امرأة / Onu bir kadınla evlendirdim” denildiği gibi Kur’an’da, “زوجهن حورا / Onları güzel eşlerle evlendirdik” şeklindeki formun

²³² Kutub, *Fizilal-il-Kur’an*, 5: 2869-2870.

²³³ Ömer Özsoy-İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’an* (Ankara: Fecr Yay. 1998), 591.

²³⁴ İbn Manzûr, “Zevc”, 2:292-293.; Halebî, “Zevc”, 4:151.; Mütercim Âsım Efendi, “Zevc”, 986.;

²³⁵ Halebî, “Zevc”, 4: 151

gelmemesi, ahiretteki evliliğin bilinen evlilikten farklı olduğuna dikkat çekmek içindir.” demiştir.²³⁶

3. Şûra sûresi 49-50. âyette Allah’ın dilediği kişilere kız evlat, dilediğine erkek evlat, dilediğine de hem dişi hem erkek olarak çift vereceği “يُزَوِّجُهُمْ” şeklinde ifade edilmiştir. Halebî bu kelimeyi “sınıflamak” olarak açıklamıştır.²³⁷

Bu âyet, “insanın başına gelen her şeyin derinliğine ve hikmetine tam vakıf olunamayan ilahi iradenin bir sonucu olduğu gerçeğini vurgulamaktır. Âyetin sibakında insan hayatının bu genel ve sürekli fenomeni- doğacak çocuğun erkek veya kız olacağının ve sağlıklı doğup doğmayacağının bilinmemesi- çerçevesinde bu gerçek anlatılmaktadır.”²³⁸ Yüce Allah’ın iradesi olmadan kulların istediği gibi bir evlat sahibi olamayacağı gerçeği, Allah’ın kudretinin apaçık delilidir.²³⁹

Âyetteki “yuzevvicuhum/onları çift yapar” şeklindeki ifade Yüce Allah’ın hem erkek hem kız evlat vermesi anlamına gelmektedir. Bu ifade kız-erkek olarak cinsiyet farkı gözetmeksizin çocukların yakınlığı, eşitliği ve denkliğini ifade etmektedir.²⁴⁰ Kurtubî şöyle demiştir: Âyette ifade edilen “her ikisinden de vermek” sözü, “erkek ve kız çocukları bir arada vermesi” manasındadır. Araplar "زوجت إبلي/ Küçük ve büyük develerimi bir araya topladım" derken yine zevc ifadesini kullanmışlardır.²⁴¹

4. Tekvîr sûresi 7. âyette de zuvvicet fiili kullanılmıştır. Taberî âyeti şu şekilde açıklamıştır. “her insan kendi şekline ulaştırıldığında; iyilerle iyiler, kötülerle kötüler yan yana getirildiğinde; salih kimselerin salihlerle, kötü kimselerin de kötülerle ateşte bir araya getirildiklerinde...”²⁴² Bazı âlimler bu âyeti şöyle açıklamıştır: Sâffât 37/22. âyette ifade edildiği gibi “her grup, kendi taraftarlarıyla cennet ve cehennemde bir araya getirilir”: “أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ”/ (Allah, görevlilere buyurur:) “Toplayın o zalimleri, onların yoldaşlarını ve Allah’ın dışında taptıklarını...” Kimisine göre de “zuvvicet” lafzı ruhların cesetleriyle bir araya gelmesini ifade etmektedir. Bazılarına göre de Âl-i İmrân 30. âyette belirtildiği gibi “يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ”

²³⁶ Isfahânî, “Zevc”, (Beyrut: Daru’l Marife trs) 215-216.

²³⁷ Halebî, “Zevc”, 4: 151.

²³⁸ Esed, *Kur'an Mesajı*, 3: 994.

²³⁹ Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 5: 253.

²⁴⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı- Kız Çocuklarına Karşı Tutumlar-”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2005): 94.

²⁴¹ Kurtubî, *Câmiu'l Ahkâm*, 16: 48.

²⁴² Taberî, *Câmiu'l Beyân*, 24: 244-246.

وَمَا عَمِلْتُ مِنْ سَوْءٍ مُّحْضَرًا / “Herkesin yaptığı iyiliği de işlediği kötülüğü de önüne konmuş olarak bulacağı gün, (insan) ister ki kendisi ile kötülükleri arasında uzun bir mesafe bulunsun.” onun anlamı; “ruhlar amelleriyle birleştirilir”, şeklindedir.²⁴³ Mevlüt Erten, Kur'an'da isim formunda geçen zevc kelimesinin kullanıldığı anlamları beş başlık altında toplamıştır: “1-Eş (karı-koca-dişi-erkek), 2- Çift (erkek-dişi vb. karşıtlar), 3- Cins, tür, çeşit, 4- Sınıf, grup, topluluk, 5- Benzeri.”²⁴⁴

2.3.3. Zevc Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar

2.3.3.1. Kadının Yaratılışı Bağlamında Zevc Kavramı

Kadının yaratılışıyla alakalı olarak Nisâ sûresinin 1. âyeti şöyledir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً “ / وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا “
“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” Âyette geçen “مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ” / “tek bir nefisten” ifadesini müfessirlerin çoğu Hz. Âdem olarak, “زَوْجَهَا” kelimesini de Hz. Havva olarak tefsir etmişlerdir.²⁴⁵

Râzi, âyetteki “زَوْجَهَا” kelimesinden kastın Hz. Havva olduğunu söylemiştir. Daha sonra Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratılması meselesindeki iki görüşü nakletmiştir:

Çoğu âlimin kabul ettiği ilk görüş şudur: Hz. Havva, Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Bu görüşe delil olarak şu hadis delil gösterilir:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ مَا فِي "الضِّلْعِ" . فَإِنْ ذَهَبَتْ تُقِيمُهُ كَسْرَتُهُ، وَإِنْ تَرَكَتُهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ، فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا. أخرجه الشيخان والترمذي
"Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: Kadınlara iyi davranın, zira kadın bir ege kemiğinden yaratılmıştır. Ege kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri halde kalır, öyleyse kadınlara iyi davranın.”²⁴⁶

²⁴³ İsfahânî, “Zevc”, 215-216.

²⁴⁴ Erten, “Kur'an'da ‘zevc’ Kelimesi”, 51.

²⁴⁵ Taberî, Câmiu'l-Beyân, 7: 514, 515

²⁴⁶ Buhârî, “Nikâh”, 79, “Enbiya”, 1, “Edeb”, 31, 85, Rikak 23, Müslim, “Rada” 65, (1468), Tirmizi, “Talak”, 12, (1188)

Yukarıda vermiş olduğumuz hadisi bazı âlimler, “kadınların hassas, nazik ve kırılğan varlıklar olduğunu belirten, kadınlara iyi muameleyi tavsiye eden, evde izlenmesi gereken siyaseti belirten bir teşbih, mecazî nitelikte sözler” olarak değerlendirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) veda haccı esnasında Enceşe adlı sahabenin kadınların üzerinde olduğu develeri hızlandırdığını görünce “*Enceşe, aman kristalleri kırma! Dikkatli taşı!*” demiştir. İmam Nevevî yukarıda verilen ayetle alakalı olarak :“Bu âyet Hz. Havva’nın Hz. Âdem’ den yaratıldığını bildirmekle beraber, onun kaburga kemiğinden meydana getirildiğini haber vermiyor.” demiştir. Ayrıca konuyla ilgili hadiste kadının yaratılışına dair biyolojik bilgi verilmeyip kadınla nasıl geçinilmesi gerektiğiyle alakalı bir mesaj olduğunu ifade etmiştir. Nevevi: “Hadis dövmekle, sövmekle kadını arzu edilen şekle koymanın mümkün olmayacağını belirtmiştir. Hiddet ve şiddet yerine ülfet ve şefkat yolunu tutmayı tavsiye etmiştir.”²⁴⁷

Esed, âyetteki “zevceha” ifadesindeki zevc terimi için şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu kavram, canlı varlıklarda bir çiftin ya da bir ikilin hem erkek hem de dişi tarafı için kullanıldığından, insanlarla ilgili olarak da hem kadının eşini hem de kocanın eşini ifade etmektedir. ‘Minha’ ifadesinin ‘ondan’ şeklinde çevrilmesi metin ile uyumlu olarak, her iki cinsin ‘bir tek canlıdan’ türetildiği biyolojik gerçeği yansıtır.”²⁴⁸

Elmalılı ise bu âyeti şu şekilde tefsir etmiştir: “Demek ki, aslında hepiniz bir babadan gelme kardeşlersiniz ve hepiniz insansınız; bir yaratıcının yaratıklarısınız. Bu ilkeler üzerinde hukuki prensiplerinizi, insanlık gerçeği ve eğitim temeli üzerine kurarak kardeşlik hukukunu gözetmeli ve Rabbinizin emrine aykırı hareketten sakınmalısınız. Evet, Rabbiniz bir can yarattı ‘وَحَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا’ ve o tek candan da eşini yarattı. Yani bir diğerinin canından kopmuş bir çift meydana getirdi.”²⁴⁹

“O’dur ki sizi tek bir nefisten yarattı, gönlü ınsın diye ondan eşini var etti; eşini sarıp örtünce eşi, hafif bir yük yüklendi, onu gezdirdi. (Yükü) ağırlaşınca ikisi beraber Rab’leri Allah’a dua ettiler: ‘Eğer bize iyi, güzel bir çocuk verirsen elbette şükredenlerden oluruz!’ (dediler).”²⁵⁰

²⁴⁷ İmam Nevevi, *Riyâzü’s Sâlihîn*, trc. Yaşar Kandemir- İ. Lütfi Çakan-Raşit Küçük, (İstanbul: Erkam Yay. 2013), 2: 406

²⁴⁸ Esed, *Kur'an Mesajı*, 1: 132-133.

²⁴⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 15.

²⁵⁰ el-A'râf, 7/189.

Allah-u Teâla, insanoğlunu bir tek nefisten yaratmış ve ondan da insanlık yönünden aynı düzeyde olan eşini var etmiştir. Bunun sebebini, “li teskune ileyhâ” ile açıklamıştır. Bu ifade nikâhla bir araya gelen eşlerin ruhsal olarak sahip oldukları huzuru anlatmaktadır. Bu birliktelik aynı cinslerin yani bir bütünün parçaları arasında ortaya çıktığı için sevgi, şefkat ve huzur meydana gelir. Şâyet iki farklı cins olsaydı huzur, yakınlık ve sevgi duygusu yerine itme ve nefret hissi oluşurdu.²⁵¹ Âyetteki “li teskune ileyhâ” ifadesi aynı zamanda kadının eşine sevgi, şefkat, rahatlık ve huzur duygusu sağlayarak onu rahatlatan bir figür olarak hizmet ettiğini gösterir.²⁵²

Said Şimşek; Nisâ 1, Â'râf 189. ve Zümer 6. âyetten hareketle Allah'ın önce Hz. Âdem' i ondan da Hz. Havva'yı yarattığını ve buna göre kadının erkeğin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra şöyle devam etmektedir: “Bunun böyle olması değer bakımından kadının erkekten geri olmasını gerektirir mi? Âyetten böyle bir anlam çıkarmak mümkün değil. Hatta Kur'an'ı Kerîm, baba olmaksızın Hz. İsa'nın Meryem'den doğduğunu belirtmektedir. Eğer âyetten böyle bir anlam çıksaydı Meryem'in de Hz. İsa'dan üstün olması gerekirdi.” Birinin diğerinden yaratılmasının sebebini yukarıdaki âyette de belirtildiği gibi “birbirlerinden huzur ve sükûn bulmaları için” ifadesiyle açıklamaktadır. Yoksa yaratılma bakımından aralarında bir üstünlük söz konusu olmadığını belirtir.²⁵³

İnsan olma noktasında kadın ve erkek her ne kadar eşit olsa da cinsiyetlerinin gereği kendilerine has bir takım özellikleri mevcuttur. Nikâh akdiyle biraraya gelen kadın ve erkeğin sahip olduğu farklılıklar neticesinde yüklendikleri roller de değişmektedir. Kur'an-ı Kerîm de bu hususu dikkate alarak kadın ve erkeğin farklı sorumlulukları olduğunu dile getirir. Eşlere düşen görev ise bu fitri rolleri koruyup gereğini yapmaktır. Bu sebeple Bu durum bu iki cins arasında mutlak üstünlüğün olmadığını da bir göstergesidir.

Sözlükte zevc kelimesinin mest, ayakkabı, terlik gibi çift giysilerin her bir teki²⁵⁴ (sağı-solu) ni ifade ettiğinden daha önce bahsedilmişti. Ayakkabı benzetmesindeki önemli ve dikkat edilmesi gereken husus, ayakkabının giyilen ayağa uygun olması

²⁵¹ Abdurrahman Kasapoğlu, Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: “Sükûn” -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 (2004): 81-82.

²⁵² Ubaidillah, Peran Sosial Perempuan dalam Al-Qur'an, 85

²⁵³ Said Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, (İstanbul: Beyan Yay. 2017), 205.

²⁵⁴ İsfahânî, "Zvc", (Beyrut: Daru'l Marife trs) 215-216.

gerektiğidir. Bu da aile saadetine temelini oluşturan uygun ve denk eşi ifade eder. Kur'an-ı Kerîm'in "eş" için zevc kelimesini kullanması da bu hususu güzel bir şekilde açıklamaktadır.²⁵⁵

*"O'nun âyetlerinden biri de, size, kendi nefislerinizden, kendileriyle sükûn bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koymasındır. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır."*²⁵⁶

Râzi, âyette geçen "nefislerinizden" ibaresiyle kastedilen anlamın, "cinsinizden" şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Tevbe sûresi 128. âyette şöyle buyrulmaktadır: "Andolsun ki size, sizden (enfusikum) olan bir peygamber gelmiştir." Kelimenin bu manaya geldiğine, âyette geçen "Kendilerine ısınmanız için" ifadesi işaret etmektedir. Yani, "Farklı iki cins canlıdan biri diğerinde sükûnet bulmaz; nefsi onunla huzur bulmaz ve kalbi de ona meyletmez." demektir.²⁵⁷

Söz konusu âyette geçen "meveddet" kelimesi, Kur'an'ın hedeflediği ailede eşler arası ilişkide olması istenen ve "muhabbet, ünsiyet, sevgi, saygı, güven ve sadakat"i ifade eden bir kavramdır.²⁵⁸

2.3.3.2. Eş Olarak Karı-Koca Bağlamında Zevc Kavramı

Bakara sûresi 35. âyette zevc kelimesi Hz. Âdem'in eşi Havva için kullanılmıştır: "وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ" / "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun." Bu ifadenin benzeri Â'râf sûresi 19. âyette de geçmektedir. Elmalılı, âyette geçen "zevc" kavramının, Arapça' da çiftin her bir tekini ifade edip hem erkek hem de dişi için kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca âyette zevc ifadesinin de kullanılmış olması, o sırada Hz. Âdem' in eşinin de yaratıldığını göstermektedir²⁵⁹ Kur'an'ı Kerîm'de Havva ismi geçmeyip "Âdem' in eşi" şeklinde ifade edilmiştir. Âyetin de belirttiği gibi bir kadınla bir erkeğin kurduğu birlikten oluşan ailenin başlangıcı, ilk insan Hz. Âdem ile ilk kadın arasında zevciyyet bağıyla tesis edilmiştir. Bu, kadın ya da erkek, insanın tek başına değil,

²⁵⁵ Köse, "Misyar Nikâhı", 16.

²⁵⁶ er-Rûm, 30/21.

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 25: 111.

²⁵⁸ Köse, "Misyar Nikâhı", 17.

²⁵⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 352.

kendisine eş olacak karşı cinsten birisiyle birlikte yaşayacak şekilde programlandığının bir işaretidir.²⁶⁰ Said Şimşek bu âyetle ilgili şu tespitte bulunur:

“Hz. Âdem ve Hz. Havva için diledikleri şekilde yaşama ve ağaca yaklaşmama konusunda her ikisi de aynı konumdayken “yerleşin” hitabının öncelikle Hz. Âdem’ e yapılmasının sebebi, mesken konusunda kadının erkeğe tabi olmasındandır.”²⁶¹

Zevc kelimesi, Kur’an’ı Kerîm’de daha çok “eş” manasında kullanılmış olup insan için kullanıldığında karı-kocadan her birini ifade etmektedir.²⁶² Zevc kelimesinin “eş” anlamıyla kullanıldığı âyetlerin²⁶³ çoğunda ölüm, miras, vasiyet, nikâh, mehir, talak vb fıkhi durum ve hükümler yer alır. Örneğin Bakara 2/240: “وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا: “وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ” / “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”

Meryem sûresi 5. âyette çocukları olmayan Hz. Zekeriyya, Allah’tan kendisine bir çocuk vermesi için dua ederken karısının kısır olduğunu dile getirmektedir:

“وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا” / “Doğrusu ben, arkamdan iş başına geçecek olan yakınlarımdan endişe ediyorum; karım da kısırdır. Tarafından bana yerimi alacak bir halef ver.” Âyette Hz. Zekeriyya’ nın karısı için (burada kısırdır), “zevc” kavramı yerine “imrae” lafzı kullanılmıştır. Daha sonra Enbiyâ sûresi 90. âyette Hz. Zekeriyya’ nın duasının kabul edildiği bildirilip bir erkek çocukla müjdelenmiştir: “فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَاهُ لَهُ زَوْجَةً إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا” / “Biz onun da duasını kabul ettik ve ona Yahyâ’yı verdik; eşini de bunun için elverişli kıldık.” Hz. Zekeriyya’ nın eşi âyette daha önce kısır olduğu halde sonra çocuk doğurabilecek duruma geldiğinde artık “zevc” kelimesiyle ifade edilmiştir.

²⁶⁰ Ateş, Kur'an'da Huzur ve Sükûn, 41.

²⁶¹ Said Şimşek, Günümüz Tefsir Problemleri, 14. Baskı (İstanbul: Hikmetevi Yay.2017), 280.

²⁶² Erten, “Kur'an'da “zevc” Kelimesi”, 52.

²⁶³ el-Bakara 2/25, 35, 234, 240; el-Âl-i İmrân 3/15; en-Nisâ 4/1, 12, 20, 57; el-En'âm 6/139; el-A'râf 7/189; et-Tevbe 9/24; er-Ra'd 13/23, 38; en-Nahl 16/72; et-Tâhâ 20/117; el-Enbiyâ 21/90; en-Nûr 24/6; el-Furkân 25/74; eş-Şu'arâ 26/166.; er-Rûm 30/21; el-Ahzâb 33/4, 6, 28, 37,50, 52, 53, 59; Yâsîn 36/56; ez-Zümer 39/6; el-Mü'min 40/8; eş-Şûra 42/11; el-Mümtehine 60/11; et-Teğabun 64/14; et-Tahrîm 66/1, 3, 5; el-Meâric 70/30

Kur'an'da “eş” anlamında kullanılan zevc kavramı; “rahmet, sadakat ve sevgi” duygularını besleyen “zevciyyet/evlilik ve bu evlilik sonucunda ortaya çıkan doğurganlık ve inanç birlikteliği” gibi konular bağlamında kullanılmıştır.²⁶⁴ Dolayısıyla Kur'an'ı Kerîm'e göre zevciyyet (eş olmak), sadakat, muhabbet, doğurganlık ve nikâh unsurlarından birisinin eksik olmasıyla ortadan kalkar.²⁶⁵ Böyle bir durumda Kur'an “zevc” kavramı yerine daha önce genişçe ele aldığımız “imrae” kavramını kullanır. Söz gelimi Hz. Nûh, Hz. Lût ve Firavun' un karısından bahsedilirken devamlı ‘imrae’ kelimesi kullanılırken²⁶⁶ Hz. Havva için “zevc” lafzı zikredilmiştir.²⁶⁷ Keza Hz. Zekeriya'nın karısından kısır iken “imrae” ile bahsen Kur'an çocuk doğurmaya elverişli kılındıktan sonra zevc lafzını kullanmıştır. Dolayısıyla Kur'an'daki kavramların yalnızca sözlüğe bakılarak doğru anlamı tespit edilemeyeceği bununla birlikte lafzın Kur'an'da kullanıldığı bağlam ve bütünlük açısından değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.²⁶⁸

Kur'an dilinin zevc ve imrae kelimeleri arasında gösterdiği ince ayrıma, Türkçe tercümelerde dikkat edilmediği görülmüştür.²⁶⁹ Tercümelerde verilen karşılıklarda iki kelime arasındaki ince ayırmadan çok kelimelerin doğrudan sözlük anlamları esas alınmıştır.²⁷⁰ Oysaki Kur'an'da geçen kavramlar sadece sözlük anlamıyla anlaşılamaz. Bu kavramların Kur'an bütünlüğü içerisinde kazandığı mana esas alınmalıdır. Düccane Cündioğlu zevc ve imrae kelimelerinin Kur'an'a has bir kullanım inceliğine sahip olduğunu, mevcut Türkçe tercümelerde bu inceliğe dikkat edilmeyerek “hatun, hanım, eş, karı, kadın” şeklindeki karşılıkları gelişigüzel bir tarzda kullanıldığını belirttikten sonra zevc kelimesi için “eş”, imrae kelimesi için de “karı, kadın” karşılıklarını kullanmayı teklif etmiştir. Cündioğlu, konuyla ilgili şu tespitlerde bulunmuştur: Her ne kadar ülkenin bazı bölgelerinde, örneğin İstanbul'da 'eşi' ve 'hanımı' şeklindeki tabir, 'karısı' tabirinden daha kibar bir kullanım olarak kabul edilmiş olsa da Türkçe açısından ‘filanın eşi, hanımı, karısı’ söylemleri arasında bir

²⁶⁴ Durmuş, “Kur'an'da “imrae” ve “zevc” Kelimelerinin Anlam Alanı”, 1822

²⁶⁵ Ateş, *Kur'an'da Huzur ve Sükûn*, 36.

²⁶⁶ et-Tahrim 66/10-11; el-Hûd 11/81

²⁶⁷ el-Bakara 2/35

²⁶⁸ Erten, “Kur'an'da ‘zevc’ Kelimesi”, 53

²⁶⁹ Bkz. Suat Yıldırım Meali, Ümit Şimşek Meali, Şaban Piriş Meali, Mahmut Kısa Meali: Meryem sûresi 5. âyette geçen “imrae” kavramına “eş” manasını vermişlerdir. Edip Yüksel Meali ve Y. Nuri Öztürk Meali: Enbiya 90. Âyette geçen zevc kavramına “karı” anlamı vermişlerdir.

²⁷⁰ Sökmen, “Kur'an'da Geçen zevc ve imrae Kelimeleri Üzerine”, 156.

fark yoktur. Yani eş, hanım ve karı kelimeleri eş anlamlı kelimeler olarak kullanılmaktadır. Fakat Kur'an'ın sahip olduğu dil yapısında böylesi bir eş anlamlılık yoktur.”²⁷¹

İsmail Sökmen de “zevc” ve “imrae” kelimeleri üzerine yapmış olduğu çalışmada bu konuyla alakalı şunları aktarmaktadır: “Hz. Zekeriyya ve karısının yaşadığı “çocuksuzluk” probleminde, Hz. Zekeriyya’nın yaşlı olmasının da payı vardır. Nitekim Ali İmran sûresi 40. âyetinde Hz. Zekeriyya kendisinin kiber (yaşlılık) çağında olduğunu söylemektedir:

“قَالَ رَبِّ اَنْتَ اَنْتَ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَاَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ” / “Zekeriyyâ ise şöyle dedi: ‘Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı, üstelik karım da kısır olduğu halde benim nasıl oğlum olabilir?’ Buyurdu ki: İşte böyle; Allah dilediğini yapar.”²⁷²

Zülfikar Durmuş, “eş anlamlılık” konusunu, Kur'an temelinde incelemek üzere kaleme aldığı “Kur'an'da ‘İmrae’ ve ‘Zevc’ Kelimelerinin Anlam Alanı” adlı makalesinde şu tespitte bulunur: “İmrae ve zevc kelimeleri özelinden hareketle genel olarak eş anlamlılığın -Kur'an'ın sahip olduğu anlam bütünlüğü ve ahenk/estetik açısından- Kur'an'da zemininin bulunmadığını söyleyebiliriz. Eş anlamlı olarak kabul edilen kelimeler arasında ince ayrımlar olduğu kanaatindeyiz. Bu nedenle, Kur'an'ın kullandığı kelimeler için ‘eş anlamlı’ yerine ‘yakın anlamlı’ ifadesinin kullanılmasının daha uygun olduğunu düşünüyoruz.”²⁷³

Hiz. Peygamber'in eşleri için Kur'an, zevc kelimesinin çoğul formu olan “ezvac” kelimesini kullanır. Nitekim Ahzâb sûresi 6. âyetinde şöyle buyrulmaktadır: “النَّبِيُّ اُولٰٓئِىْ” / “Peygamber, müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir.” Âyetinde ifade edilen Peygamber hanımlarının annelik özellikleri, haram-helâl hükümleri açısından bir anneliğin değil, annelik makamının saygınlığını ifade etmek içindir.²⁷⁴ Nitekim Ahzâb sûresi 53-55. âyetlerde Rabbimiz şöyle buyurur:

“... Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygundur.” Ahzâb sûresi 6. âyetinde, Hiz. Peygamber'in eşlerinin “inanınların anneleri” olarak ifade

²⁷¹ Dücan Cündioğlu, *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, (İstanbul: Kaknüs yay. 2005), 94-95.

²⁷² Sökmen, “Kur'an'da Geçen zevc ve imrae Kelimeleri Üzerine”, 137.

²⁷³ Durmuş, “Kur'an'da ‘imrae’ ve ‘zevc’ Kelimelerinin Anlam Alanı”, 1822.

²⁷⁴ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 4: 367-368

edilmesi, Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslüman erkeklerin onlarla evlenmelerinin yasak olduğunu belirtmek içindir. Yoksa mahremiyet noktasında Müslüman erkeklerin kendi anneleri gibi değildir.²⁷⁵

Bir başka âyette “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ”
المُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَائِبِهِنَّ ذَلِكَ “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ”
المُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَائِبِهِنَّ ذَلِكَ “*Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.*”²⁷⁶
buyrulmaktadır. Taberî bu âyetle alakalı olarak şunları söylemektedir: “Evlerinden çıktıklarında giysileri hususunda cariyelere benzemesinler: Aksine üzerlerine cilbab giysinler ki fâsık kimselerin sözle ettikleri eziyetlerine maruz kalmasınlar. Cilbablarını giymeleri, cariyeye olmadıklarının erkekler tarafından bilinmesi ve eziyetten, sözlü sataşmalardan, şüpheli bakışlardan korunmaları için daha uygundur.”²⁷⁷

Zevc kelimesi Kur'an'da 3 yerde “koca” anlamıyla²⁷⁸ kullanılmıştır.²⁷⁹

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ
بَصِيرٌ / “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a yakınan kadının sözünü Allah işitiştir.
Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir.”
Mücâdele yahut Mücâdile (hak arayan kadın) sûresinin bu âyetinde geçen “zevc” kavramı
“koca” anlamında kullanılmıştır. Bu sûrede, aile halleriyle alakalı olmak üzere, kadınların problemlerini Hz. Peygamber’e dile getirdiklerinde bizzat Yüce Allah’ın duruma müdâhale ettiği vurgulanmaktadır. Mücadele sûresi başlı başına Kur'an’ın hatunlara ne kadar büyük değer verdiğinin, kadını ne kadar önemseydiğinin en büyük şahididir.²⁸⁰

Cahiliye devrinin bir boşama şekli olup kadını yeren ve onu zor durumda bırakan zihar uygulaması; karısından ayrılmak isteyen adamın ona “sen bana anamın sırtı gibisin” demesi üzerine gerçekleşiyordu. Bu cümlede “sırt” manasında “zahr” lafzının kullanılması sebebiyle bu uygulamaya “zihâr yapma” deniliyordu. Zihar, Cahiliye döneminde erkeğin karısıyla veya onun akrabasıyla bir sorun yaşayıp sinirlendiği zaman

²⁷⁵ Özsoy-Güler, *Konularına Göre Kur'an*, 590.

²⁷⁶ el-Ahzâb 33/59

²⁷⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20: 324-325.

²⁷⁸ el-Bakara 2/230, 232; el-Mücadele 58/1. Bu âyetlerde zevc kelimesi fıkhi konularla alakalı olarak “koca” anlamında kullanılmıştır.

²⁷⁹ Abdalbâkî, “Zevc”, 441-442.

²⁸⁰ Musa Carullah, *Hatun*, Haz: Mehmet Görmez, (Ankara: Otto yay. 2018), 49.

başvurduğu bir yemin türüydü. Zihar uygulaması, Mücadele sûresinin ilgili âyetleri inmeden önce yaşanan bir hadiseyle ilişkilendirilerek yerilmiştir. Bu yeminle alakalı yeni bir düzenlemeye gidilerek kadınların yaşadığı bu problem çözüme kavuşturulmuştur. Mücadele sûresine “... Kadının sözünü Allah işitmiştir” şeklindeki ifadeyle başlanması, Kur’an’ın sıkça vurguladığı adalet ilkesinin hayata taşınabilmesi noktasında muhataplarına önemli bir mesaj vermektedir. Bu ise, toplumun bir gerçeği olsa dahi, yapılan zulme ve haksızlığa razı göstermemeyi, ezilen kesimin veya cinsin (bu örnekte kadının) seslerini duymayı ve haklarını korumayı gerekli kılmaktadır.²⁸¹

Zevc kavramı ayrıca “kazif cezası,²⁸² kadına verilen mehrin boşanma sonrası geri alınması,²⁸³ sihir öğreten meleklerin karı-kocayı birbirinden ayırması”²⁸⁴ meselelerinde ve Hz. Zeyd’in hanımı²⁸⁵ ve iffetini koruyan Mü’min kadın²⁸⁶ için kullanılmıştır.

Sonuç olarak zevc kelimesi, Kur’an’da hem erkek hem kadınlar için kullanılan ortak bir ifadedir. Kur’an’da sıkça zikredilen bu lafız, toplumsal ve hukuki meseleler gibi bağlamlarda geçmektedir.²⁸⁷

2.3.3.3. Ahiret Hayatı Bağlamında Zevc Kavramı

Kur’an’da, kadın için zevce veya zevcaat şeklinde bir ifadenin kullanılmayıp bunun yerine ezvac kelimesinin kullanılması da dikkat çekicidir. Ezvac kelimesi cennet ehlinin eşleri için kullanılan tek formdur.²⁸⁸

Bakara Sûresi 25. âyetinde iman edip iyi işler yapan ve böylelikle cenneti kazanan muttaki müminlere “وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” ifadesinde belirtildiği gibi “tertemiz eşler”²⁸⁹ verilecekleri bildiriliyor.²⁹⁰ Buradaki “ezvac” kelimesi “مُطَهَّرَةٌ” ismi mefulüyle nitelenerek olumlu bir anlam yüklenmiştir. Sâbûnî, bu âyeti “Onlar için cennette maddi ve manevi pislik ve kirlerden temizlenmiş iri gözlü hurilerden eşler vardır.” şeklinde

²⁸¹ Karaman v. dğr., *Kur'an Yolu*, 5:259-265.

²⁸² en-Nûr 24/6.

²⁸³ en-Nisâ 4/20. Ayrıca bkz. el-Mumtehine 60/11.

²⁸⁴ el-Bakara 2/ 102. Ayrıca bkz. er-Rûm 30/21.

²⁸⁵ el-Ahzâb 33/37.

²⁸⁶ el-Me’âric 70/30.

²⁸⁷ Aktaş, “Kur’an’da Kadının Kavramsal İfadesi”, 13.

²⁸⁸ el-Bakara 2/25; el-Âl-i İmrân 3/15; en-Nisâ 4/57; er-Ra'd 13/ 23; Yasin 36/56; ez-Zuhruf 43/70

²⁸⁹ Esed, *Kur'an Mesajı*, 1: 9.

²⁹⁰ Bkz. Âl-i İmrân 3/15; Nisâ 4/57; Yasin 36/55-56. Mekki sûrelerde cennet tasvirlerinde kadın çok sık geçerken, Medeni sûrelerde sadece üç âyetinde geçmektedir.

tefsir etmiştir. İbn Abbas: “Bu eşler pislik ve hayızdan temizlenmişlerdir.” der.²⁹¹ Mevdûdi, cennette eşlerin takvaya göre birleştirileceğini fakat eğer karı-kocadan her ikisi de takvalı bir hayat yaşamışsa onların cennette de ebediyen karı-koca olarak yaşamaya devam edeceğini belirtir.²⁹²

“O /جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ” / *güzel son, babalarından, eşlerinden ve çocuklarından lâayık olanlarla birlikte girecekleri Adn cennetleridir.*”

Yukarıdaki Ra'd sûresi 20-22. âyetlerde “*Rablerinin rızasını elde etmek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, Allah yolunda gizli açık infak eden, kötülüğü iyilikle savan kimseler*” olarak vasıflanan müminlerin cennete gireceği müjdesi verilmektedir. İnsanoğlu bu dünyadaki akıl ve duygularına göre cennette de yakınlarıyla birlikte olmak ister. Bu istekleri 23. âyette olumlu karşılanmaktadır. Ancak bununla beraber; iman, ahlâk ve iyiliklerle buna lâayık olmak şartına bağlanmaktadır. Aksi halde yalnızca cennetlik kimselerin yakını, sevdiği kişi olmak kişiye oraya girme hakkı vermeyecektir.²⁹³

Kur'an'da inanç birlikteliği bağlamında kullanılan zevc kavramına örnek olarak “cennetlik olan müminlerin cennetteki eşlerini (ezvac)” verilebilir: “رَبَّنَا وَادْخُلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ /الَّتِي وَعَدْتُهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ Rabbimiz! Onları ve atalarından, eşlerinden ve nesillerinden olup da iyi yolda bulunanları kendilerine vaat ettiğin adn cennetlerine kabul buyur. Kuşkusuz sen sınırsız izzet ve hikmet sahibisin.”²⁹⁴

2.3.3.4. Âlemdeki Her Şeyin Çift Yaratılması Bağlamında Zevc Kavramı

Zevc kavramı Kur'an'da on yerde “çift” anlamda kullanılmıştır.²⁹⁵ Bunların geçtiği dört yerde “ezvac” şeklinde çoğul kalıbında, diğerlerinde ise “zevceyn” şeklinde tesniye kalıbında geçmektedir. Kelimenin “ezvac” şeklinde geçtiği âyetlerden Fâtır sûresi 11. âyette Allah’u Teâlâ ^{وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا} “Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra da sizi birbirinize eş kıldı” buyurmaktadır. Âyette geçen ezvac kelimesini Taberî, “çiftler” olarak tercüme etmiştir.²⁹⁶ Suyûtî ise âyeti açıklarken şunları

²⁹¹ Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, 1: 36.

²⁹² Mevdûdi, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1: 59.

²⁹³ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 3: 285-286.

²⁹⁴ el-Mü'min 40/8.

²⁹⁵ el-Hûd 11/40; er-Ra'd 3/23; el-Mü'minin 23/27; el-Fâtır 35/11; Yâsîn 36/36; ez-Zuhruf 43/12; ez-Zariyat 51/49; en-Necm 53/45; el-Kıyamet 75/39; en-Nebe 78/8.

²⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 20: 446-447.

nakletmiştir: “Âyetteki, topraktan yaratılardan kastedilen: Hz. Âdem; az bir sudan yaratılardan kasıt: onun zürriyeti; birbirinize eşler yapmaktan kastedilen ise evlenmektir. İbn Ebi Hâtim’ in Süddi’ den bildirdiğine göre âyette geçen *eşlerden* kastedilen, erkek ve dişi eşlerdir.”²⁹⁷

Taberî ise bu âyeti şöyle açıklamıştır: “Çeşitli renkte değişik yer bitkilerini meydana getiren, insanların erkek ve kız çocuklarını yaratan, farkında olmadıkları birçok şeyleri yoktan var eden ve bunları çiftler olarak yaratan Allah’ı tenzih ederiz. Bilim, atomun içyapısında artı ve eksi elektrik yüklerini oluşumunu ve atomun bunlardan meydana geldiğini keşfetmiştir. Nitekim öteden beri bitkilerde dişi ve erkek organlar bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca irili- ufaklı bütün canlılarda da erkeklik ve dişilik organları mevcuttur. İlim ve kudret sahibi olan Allah ne yücedir!”²⁹⁸

Beydâvî, Nebe sûresi 8. âyetteki “ezvacen” ifadesini “zeker/erkek ve ünsâ/dişi” olarak tefsir etmiştir.²⁹⁹ Esed ise bu ifadenin canlı-cansız bütün varlıklardaki çift kutupluluğa işaret ettiğini bildirmiştir.³⁰⁰

“وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ” / “Her şeyden çift çift yarattık, inceden inceye düşünesiniz diye.” Zâriyat sûresi 49. âyette zevc kelimesinin ikil/tesniye formunda geçen “زَوْجَيْنِ” kelimesini mütercimlerin bir kısmı “çift çift” şeklinde tercüme ederken bir kısmı kelimeye “iki çift” anlamı vermişlerdir. İsfahânî bu âyetle alakalı olarak şunları söylemiştir: “Bu âyet; her şeyin cevher, araz, madde ve sûretten oluştuğuna; hiçbir şeyin yaratılmış olduğunu gerektiren bir terkipten soyutlanamayacağına ve onun bir yaratıcısının olduğuna, bunun da Yüce Allah olduğuna işaret eder. “Her şeyden iki çift yarattık” sözü şu gerçeği ifade etmektedir: Kâinattaki her şey, bir zıddının veya bir benzerinin ya da bir terkiбинin olması açısından çifttir.”³⁰¹

Elmalılı bu âyetin tefsirinde birkaç âlimin görüşünü verdikten sonra kendi fikrini de belirtmiştir. Buna göre İbn Zeyd gibi bazı âlimler âyetteki zevc lafzını “her cins hayvandan erkek ve dişi türleri” olarak yorumlarken; Mücâhid ise “hareket ve hareketsizlik, gece ve gündüz, siyah ve beyaz, ödül ve azap gibi birbirlerinin karşıtları olan şeyler”e işaret ettiğini bildirmiştir. Elmalılı da kendi görüşü olarak şunları eklemiştir:

²⁹⁷ Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 7: 11-14.

²⁹⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 20: 446-447.

²⁹⁹ Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 5: 278.

³⁰⁰ Esed, *Kur’an Mesajı*, 3: 1226.

³⁰¹ İsfahânî, “Zevc”, 215-216.

“Biz bundan her şeyin objektif ve subjektif yahut dışsal ve içsel olmak üzere, iki durumunu anlatan ve dış dünya ile iç dünya arasında ikili bir uygunluk ile kendini açığa vuran idrak yani algılama konusuna da bir işaret anlıyoruz.”³⁰²

Kur'an'da zevc kelimesi 3 yerde dişi ve erkek hayvan anlamda kullanılmıştır.³⁰³

“كُتْمَانِيَّةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الصَّانِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعَزِ اثْنَيْنِ” / “Koyundan iki, keçiden iki olmak üzere sekiz eş ...” En'âm sûresi 143. âyetinde geçen “كُتْمَانِيَّةَ أَزْوَاجٍ” ifadesi meallerin çoğunda “sekiz çift” olarak çevrilmiştir.³⁰⁴ İsfahânî, bu ifadeyi “sekiz sınıf” olarak açıklamıştır.³⁰⁵ Elmalılı: “Zevc, kendi türünden bir diğeriyle birlikte bulunan demektir ki, bunlardan her biri diğeri göre ‘zevc’, kendi başına ise ferd olarak isimlenir. Dolayısıyla zevc kavramı, ikisinin birlikte değil her birinin diğeri nispetle ismidir. Şu halde zevc kavramı, tam anlamıyla bizim çift dediğimiz değil eş, yani bir çiftin her bir tekidir. ‘Semâniyete ezvac’, yani ‘sekiz eş’ ise âyetinde açıklandığı üzere, ikisi koyun, ikisi keçi, ikisi deve, ikisi sığır cinsinden olmak üzere, erkek ve dişi dört çift fakat sekiz eştir.”³⁰⁶

2.3.3.5. Bitki Türü, Çeşidi Anlamında/Bağlamında Kullanılan Zevc Kavramı

Zevc kelimesi 6 yerde cins, tür, çeşit anlamında kullanılmıştır:

Tâhâ sûresi “الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى” / “Yeryüzünü sizin için bir beşik yapan, onda size yollar açan ve gökten su indiren O’dur. Onunla her çeşitten türlü türlü bitkiler çıkardık.” İsfahânî, “أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ” ifadesini “birbirlerine benzeyen türler”³⁰⁷ Taberî ise “çeşitli renk, tat ve görüntüde bitkiler” olarak açıklamıştır.³⁰⁸ Zevc kelimesi, Lokman sûresi 10. âyetinde de benzer anlamda kullanılmıştır: “/ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاتَّبَعْنَاهَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ” / “Biz, gökten su indirip (bununla) yeryüzünde her türden faydalı bitkiler bitirdik.” Böylece yeryüzünde her türlü bitki bitirdik ve her çeşit gıda ve ihtiyaç maddelerini var ettik.”³⁰⁹ Seyyid Kutub âyeti şöyle açıklamaktadır: “Bir tek çiçekteki renklerin renk farkını incelemek gerçekler karşısında açık duran gönülleri hayatın derinliklerine götürür. Bu, hayatı yoktan var eden Allah'a

³⁰² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 561.

³⁰³ el-En'âm 6/143-144; ez-Zümer 39/6

³⁰⁴ Bkz. Ali Bulaç Meali, Abdülhak Gölpinarlı Meali, Hasan Basri Çantay Meali, Ömer Nasuhi Bilmen Meali, Süleyman Ateş Meali

³⁰⁵ İsfahânî, “Zevc”, 215-216.

³⁰⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 118.

³⁰⁷ İsfahânî, “Zevc”, 215-216.

³⁰⁸ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 18: 319.

³⁰⁹ Sâbûnî, *Safvetü't Tefâsir*, 2: 449.

imana sevk eder.” Kur'an'ı Kerîm Yüce Allah'ın bitkileri çiftler çiftler yarattığını açıklayarak “Gökten su indirip orada her sınıf güzel bitkiler yetiştirmiştir.” buyurmuştur. Gerçekten de bu durumu ilim dünyası ancak çok yakın zamanlarda keşfedebilmiştir. Her bitkinin erkek ve dişi organları bulunmaktadır. Bunlar ya her ikisi birlikte bir çiçekte bulunur ya da bir dalda ki iki ayrı çiçekte bulunur. Yahut da iki ayrı ağaçta veya dalda bulunur. Meyve ancak iki farklı çiftten çiçeğin birleşmesiyle meydana gelir. Hayvanlarda ve insanlarda olduğu gibidir.”³¹⁰

“وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ”/ “Yeryüzünü de düzledik, üzerine sarsılmaz dağlar yerleştirdik, orada her türden güzel bitkiler yetiştirdik.” Kâf sûresi 7. âyette geçen “مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ” ifadesini mütercimler “her güzel türden³¹¹, güzel her çeşitten çiftler, her cins güzel (bitki), her türlü güzel (bitki)” şeklinde tercüme etmişlerdir.

Yukarıda vermiş olduğumuz âyetlerde zevc kelimesi âyetlerin anlam örgüsü içerisinde tür, cins ve çeşit anlamıyla kullanılmıştır.³¹²

2.3.3.6. Kâfirler Grubu, Topluluğu Anlamında Kullanılan Zevc Kavramı

Zevc kelimesi Kur'an'da üç yerde grup, topluluk, sınıf anlamındadır.³¹³ Hicr sûresi 88. âyette Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

“لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَخَفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ”/ “Sakın ola ki, onlardan bazı gruplara verdiğimiz geçici dünya nimetine göz dikmeysin! Onlardan yana üzülmeye, müminlere karşı da alçakgönüllü ol!” İbn Kesîr bu âyetle alakalı şu açıklamayı yapmaktadır: “Allah peygamberine şöyle buyurmaktadır: Sana nasıl Kur'ân'ı vermişsek sen de dünyaya, dünyanın süslerine, dünya ehline imtihan için verdiğimiz fâni güzelliklere, onların içinde bulundukları nimete gıpta etme. Seni yalanlıyorlar, senin dinine zıt gidiyorlar diye üzüntüden kendini harâb etme. Sana tâbi olan inananları kanatların altına al. Onlara yumuşak davran.”³¹⁴ Kurtubî, “مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا” ifadesini “nimetlerde emsal kıldığımız kimseler” olarak açıklamaktadır. Yani zenginler, zenginlik bakımından birbirlerinin emsalidirler. Bu bakımdan âyet-i Kerîmede bunlara "ezvac"

³¹⁰ Kutub, *Fîzilâl-il-Kur'an*, 5: 2787.

³¹¹ İbn Faris, “Zevc”, 3: 35

³¹² Erten, “Kur'an'da ‘Zevc’ Kelimesi”, 56.

³¹³ el-Hicr 15/88; et-Taha 20/131; el-Vakıa 56/7

³¹⁴ İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4: 546.

denilmiştir.³¹⁵ İsfahani de buradaki “ezvac” kelimesine “birbirlerine benzeyen, yandaş olanlar” anlamını vermiştir.³¹⁶

Allah, "Sakın, birtakımlarını faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikme" buyurarak peygamberine, dinî konulardaki nimetinin ("Mesanî" yani Kur'ân-ı Kerîm) daha büyük olduğunu bildirip O'nu, dünyaya arzu duymaktan nehyetmiştir. Âyetteki "ezvâcen minhüm" ifadesine İbn Kuteybe (ö. 276/889) "çeşitli kâfirler" manasını vermiştir. Zevc kelimesi, Arapça'da kısım, çeşit anlamına gelir. Daha sonra Cenâb-ı Hak, "îman etmezlerse, onlar için tasalanma" buyurmuştur. Bu, "eğer onlar iman etselerdi, İslâm onlar sayesinde güçlenir ve onlar sayesinde mü'minler toparlanarak kalkınırdı" diye düşünme demektir.³¹⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki Allah "Sakın birtakımlarını faydalandırdığımız şeylere gözlerini dikip uzatma" ifadesiyle, Hz. Peygamberi, onların malına; ‘onlara tasalanma’ ifadesiyle de, onların kendilerine iltifat etmekten ve kalbinde, onlara karşı herhangi bir saygı ve kıymet duygusu taşımaktan nehyetmiştir.³¹⁸

Zemahşerî ise, “أَزْوَاجاً مِنْهُمْ” ifadesini “onlardan bazı (kâfir) sınıfları” şeklinde açıklamış bu âyetle önceki âyetin irtibatını da şöyle ifade etmiştir: Allah, Peygamberine:

“Büyük de olsa her türlü nimetin kendisine kıyasla hakir ve küçük kalacağı en muazzam nimet yani Kur'an nimeti sana verilmiş bulunuyor. Bu durumda sana düşen Kur'an'la müstağni olmaktır. Sakın ha gözünü dünya metâna dikmeyesin!” buyurmuş olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v) ‘Kur'an ile müstağni olmayan bizden değildir.’³¹⁹ şeklindeki sözü de bu manadadır.³²⁰

“وَلَا تَمْدَنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجاً مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ”/ “Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme!” Tâhâ sûresi 131. âyetindeki “أَزْوَاجاً مِنْهُمْ” ifadesini Elmalılı “kâfirlerden birkaç çiftini,” Y. N. Öztürk “onlardan bazı çiftlere” şeklinde çevirseler de mütercimlerin çoğu

³¹⁵Kurtubî, *el-Câmi ‘li-ahkâmi l-Kur’ân*, 10: 56.

³¹⁶İsfahânî, “Zevc”, 215-216

³¹⁷Râzî, *Mefâtihu l-Gayb*, 19: 211-214

³¹⁸Râzî, *Mefâtihu l-Gayb*, 19: 211-214

³¹⁹Buhârî, “Fedâ’ilü l- Kur'an” 18

³²⁰Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 2: 588.

“bazı gruplara, bazılarına, bazı zümrelere, onlardan bir kesime” şeklinde anlam vermişler.

Bazı filologlar, “ezvac” çoğul isminin burada “birtakım insanlar, bazı kimseler” anlamında olduğunu belirtmişlerdir. Bazı çağdaş Kur'an mütercimlerinin zannettiği gibi “çiftler” demek olmadığında görüş birliği etmişlerdir.³²¹

2.3.3.7. Bir Grupla Aynı İnancı Paylaşmak ve Onların Yolundan Gitmek Anlamında/Bağlamında Kullanılan Zevc Kavramı

Kur'an'da “zevc” kavramı üç yerde benzeri, yoldaş ve yandaş anlamda kullanılmıştır: Saffat sûresi 22. âyette “أَحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ / (Allah, görevlilere buyurur:) "Toplayın o zalimleri, onların yoldaşlarını ve Allah'ın dışında taptıklarını" buyrulur. Âyette geçen “وَأَزْوَاجَهُمْ” ifadesiyle “yaptıkları konusunda kendilerine uyan yandaşları, yoldaşları” kastedilmektedir.³²²

Taberî, “dünyada iken Allah'ı inkâr eden kâfirlerle onların küfürdeki yandaşları” olarak açıklamıştır³²³ Zemahşerî ise bu âyeti şöyle açıklamıştır: “‘ezvac’ dan kasıt, eşleri yani benzerleri” dir.

Hz. Peygamber (s.a.v)’den rivâyet edildiğine göre buradaki “eşler; zinakâr zinakârlarla, hırsızlar hırsızlarla beraber olacak şekilde isyankârlardan oluşan denkleri ve benzerleridir. Bunların; şeytani arkadaşları³²⁴ yahut kendi dinleri üzere olan karıları olduğu da söylenmiştir.”³²⁵ Âyette geçen ezvac kelimesi “Bir kişi veya grupla aynı inancı, eylemi paylaşan, diğerlerine uyan, onların yolundan, peşinden giden” anlamlarına gelip bağlamda özellikle müşrik liderlerinin peşine takılıp onların takip eden, onların sapkın inançlarını ve kötü işlerini paylaşan taklitçi grup için kullanılmıştır.³²⁶ Âlimler, “ezvac” ifadesi ile kimlerin kastedildiği hususunda üç görüş belirtmişlerdir:

1. Bununla, “onlara benzeyenler” kastedilmiştir. Yani onların küfür yolundaki yandaşları, grupları ve taraftarları demektir. Bu görüş sahiplerinin delilleri şunlardır:

³²¹ Esed, *Kur'an Mesajı*, 2: 524.

³²² Halebî, “Zevc”, 2:151.; İsfahânî, “Zevc”, 215-216; Mütercim Asım, “Zevc”, 1:985

³²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21: 27-28.

³²⁴ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, tahk. İmam Ebi Muhammed b. Aşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî 1422/2002), 8: 141.

³²⁵ Zemahşerî, *el- Keşşaf*, 4: 39.

³²⁶ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 4: 527

a. Vakıa 7. âyetinde "Sizler de üç gruba (ezvac) ayrıldığınız zaman..." buyrulmaktadır. Bu, "Siz, üç şekil, birbirine benzer üç kısım" demektir.

b. Meselâ "Benim yanımda 'ezvâc' vardır" cümlesindeki ezvac "emsal" (benzerler) manasındadır. Yine her biri diğerine benzediği için, bir çift meste "zevcânı mine'l-huf" denir. Nikâh konusunda, birbirine benzer hükümlere sahip olduklarından karı ile kocaya "zevc" (eş) denir. Doğal sayılarda "çift sayı" anlamında, "el-adedü'z-zevc" denilir.

2. "ezvac" kelimesiyle, "onların şeytanlardan dostları" kastedilmiştir. Çünkü Allahu Teâlâ A'râf sûresi 202. âyetinde "Şeytan dostları (müşrikler) onları azgınlığa sürükler. Sonra ellerinden geleni artlarına koymazlar" buyurmuştur.

3. Bununla, onların kendi dinlerindeki hanımları kastedilmiştir.³²⁷

Kur'an'da "ezvac" kelimesinin kullanıldığı "benzeri" anlamına örnek olarak, Sâd sûresi 58. âyet şöyledir: "وَآخِرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ" / *Bunun benzeri daha başka nice azap türleri vardır*" Allahu Teâlâ önceki âyetlerde muttakilerin mükafatını söyledikten sonra Cehennemliklerin gidecekleri yere ilişkin olarak da "...fakat azgınlara da en kötü bir gelecek vardır: Cehennem!" buyrulmaktadır. Suyûtî, bu âyetle alakalı şu açıklamayı yapmaktadır: "o azaba benzer çeşit çeşit başka azaplar da vardır" buyruğu, kendilerine verilen azaba benzer çeşitli başka azapların da verileceği manasındadır"³²⁸ Elmalılı bu âyeti "ve onun şeklinden yani o tadılan azap veya içki cinsinden daha diğeri de var." "أَزْوَاجٌ" "çifte çifte" türlü türlü acılar, zehir zıkkım içkiler...şeklinde tefsir etmiştir.³²⁹ Taberî ise âyeti şu şekilde açıklamıştır: "Bunlara benzer daha başkaları da vardır: Kaynar suya benzer daha birçok renk ve çeşitte azaplar da onlar için hazırlanmıştır."³³⁰

2.4. Ümm Kelimesi /Anne Rolü

2.4.1. Ümm Kelimesinin Anlamı

Kitabu'l Ayn'da "ümm" kelimesi için "herhangi bir konuda daha sonra gelenlerin kendisine bağlı bulunduğu her şey" tanımlaması yapılmaktadır. Kitabın önsözüne, kitabın başlangıcı olduğundan أم الكتاب /kitabın anası denmiştir. Zuhuruf sûresi 4. âyetinde "O,

³²⁷ Razi, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 26: 131-132.

³²⁸ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 7: 199-201.

³²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 147.

³³⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 21: 228-230.

katımızda bulunan ana kitapta mevcuttur.” buyrulmaktadır. Ana kitap ile kastedilen “Levh-i Mahfuz” dur ve bütün ilimler ondan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde Mekke’ye “أم القرى”/“şehirlerin anası” denmiştir. Bunun nedeni ise, bütün şehirlerin bu kentin etrafında olmasıdır.³³¹

Arapça’da ümm kavramı genel olarak, “çocuğun kendisinden doğduğu kadın (vâlide), anne” şeklinde tarif edilir. Bu kullanımla birlikte, “bir şeyin başlangıcında veya varlığında, yetiştirilmesinde ve iyileştirilmesindeki temel unsur” olarak da ifade edilmektedir. Ümm kavramı, hem anneyi hem de büyük anneyi (anneanne-babaanne, nine) ifade etmektedir. Bu sebeple insanlığın başlangıcını temsil eden Hz. Havva için dahi “O, annemizdir” denilmiştir. Ümm kelimesinin karşıtı eb/baba’dır. أم kelimesinin aslı أمّیه şeklindedir; çünkü çoğulu أمّيات, ismi tasğiri أمّیه/annecik şeklindedir. Bazı dilciler hayvanlar için çoğunlukla أمّات, insanlar için de أمّيات kelimesinin kullanıldığını söylemişlerdir.³³²

Şair şöyle der:

”يرى الوحشة الأنس الأنيس ويهتدي
بحيث اهتديت أم النجوم الشوابك“

“Yabani hayvanlar candan arkadaşın ünsiyetini görür ve yola gelir

Öyle ki karma karışık durumda kalan yıldızların annesi bile yola gelir.”³³³

Arapça’da أم الأضياف / misafirlerin babası dendiği gibi الأضياف “misafirlerin annesi”, أم المساكين / “yoksulların annesi”³³⁴ ifadeleri de kullanılmaktadır. أم النجوم “yıldızların anası” deyimini de galaksi için kullanılmaktadır. Başkomutana da أم الجيش “ordunun annesi” denilmiştir. Şiirde de şöyle geçmektedir:³³⁵

”و أم عيال قد شهدت نفوسهم
Onları yedirdiğimde, nefeslerine tanık olduğum ailenin annesi olurum.”

³³¹ Ferâhîdî, “Ümm”, 1: 7.

³³² İsfahânî, “Ümm”, 22- 23.

³³³ Bkz. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, Cemheretu’l-Luğa, (Haydarâbâd: Dâîratu’l Maarif, 1344), 1: 11.

³³⁴ Yoksulları gözettiğinden dolayı Hz Peygamber’in eşi Zeynep bint Huzeyme’nin künyesidir.

³³⁵ İsfahânî, “Ümm”, 22.

2.4.3. Ümm Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar

2.4.3.1. Ümmü'l-Kitâb

Âl-i İmrân sûresi 7. âyette geçen “ümmü'l kitab” ifadesi geçmektedir: “هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ” / *"Sana kitabı indiren O' dur. Onun (Kur'an) bir kısım âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler."*

“Ümmü'l kitab” ifadesini Elmalılı şöyle açıklamıştır: “Kitabın anası, yani kitabı anlamada asıl ve temel olandır. Bilginin ve hidâyetin temel delilleri de bunlardır. Diğer âyetler bunlara göre anlaşılır ve bunlara havale edilir. Bütün Kur'an âyetlerini anlamada bu muhkem âyetler temeldir. Hem sonra muhkem âyetlerin her biri müstakil olarak kitapların anası/temeli değil, 'tevhid' düzeni ile birlikte topu birden 'ümmü'l-kitap' tır.”³³⁹

2.4.3.2. Ümmü'l-Kurâ

En'am 92. âyette “ümmü'l-kurra” ifadesi şöyle geçmektedir: “وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ” / *"Bu (Kur'an), Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz, kendisinden öncekileri doğrulayıcı mübarek bir kitaptır. Âhirete inananlar buna da inanırlar ve onlar namazlarını kılmaya hakkıyla devam ederler."*³⁴⁰

“Ümmü'l-kura”dan maksat Mekke'dir.³⁴¹ er-Râzî, alimlerin buradaki “ehl/ halkını, ahalisini” kelimesinin hazfedildiği ve “Ümmü'l-Kurâ”nın yani başkentin Mekke olduğu noktasında fikir birliği içerisinde olduklarını bildirmiştir. Ancak Mekke'ye bu adın verilmesinin nedeni konusunda ihtilaf ettiklerini beyan etmiştir: İbn Abbas, bu ismin verilme sebebini şu şekilde açıklamıştır. “Bütün yeryüzü, onun altından ve etrafından itibaren genişletilip bu hale getirildiği için Ümmü'l- Kurâ denilmiştir.” Ebu Bekr el-Esam da şöyle söylemiştir: “Mekke, bütün dünyanın kıblesi olduğu için böyle isimlendirilmiştir. Binâenaleyh o, sanki bir asıl (ana, kök), diğer belde ve şehirler de, ona

³³⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 388.

³⁴⁰ el-En'am 6/92

³⁴¹ Kurtubî, *el-Câmi ' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 7: 38.

bağlı olan yerler gibidir. Yine, hac ibadeti ancak bu belde yapılabılır. İşte bu sebepten bütün insanlar, çocukların annelerinin etrafında toplanması gibi, onun etrafında toplanır. Hac sebebiyle insanlar orada toplandıkları zaman o belde, başka belde bulunmayan birçok ticaret ve istifadeler hâsıl olur. Şüphe yok ki, kazanç ve ticaret, geçim yollarının temellerindendir. İşte bu sebepten Mekke, şehirlerin anası diye isimlendirilmiştir. Yine denildiğine göre Mekke, Kâbe, ibadet maksadıyla, insanlar için yapılmış olan ilk yapı olduğu için ‘Ümmü’l- Kurâ’ diye isimlendirilmiştir.”³⁴²

2.4.3.3. Varılacak Yer, Barınak, Yurt Anlamında Ümm Kavramı

Kâria suresi 9. ayette geçen ümm kelimesi mecaz anlamda kullanılmıştır: “وَأَمَّا مَنْ” / “Amelleri hafif olana gelince, onu kucaklayacak olan hâviyedir.” Ayette “kucaklayacak olan” şeklinde meal verilen ümm kelimesi burada lügat anlamının dışında “barınak, yer, yurt” mânasında mecaz anlamda kullanılmıştır. Âyetle ilgili olarak Kur’an Yolu Tefsiri’nde şu açıklamaya yer verilmiştir: “Annenin çocuğuna kucak açıp onu bağrına basmaya can attığı gibi cehennemin de suçlulara kucak açarak onları içine almak için iştiaqla beklediğini ifade eden kinayeli bir anlatım söz konusudur. Ayet böyle iyi işleri az, kötülükleri çok olan kimselerin gidecekleri yerin cehennem olduğunu göstermektedir. Tefsirlerde buradaki hâviye kelimesinin cehennemin isimlerinden biri olduğu belirtilmiştir.”³⁴³

2.4.3.4. Peygamber Hanımlarının Müminlerin Anneleri Sayılması Bağlamında Ümm Kavramı

Ahzâb sûresi 6. âyette peygamber eşlerinin Mü’minlerin annesi konumunda olduğu bildirilmektedir:

“الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ” / “Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir.”

Bu âyetin tefsiriyle alakalı Muhammed Gazali şunları söylemiştir: “Ümmetin rûhî babası olan Muhammed (s.a.v), insanların hidâyete ve kurtuluşa ermelerini en çok isteyen kimsedir. Peygamber, Mü’minlerin babaları olarak görülünce O’nun hanımları da Mü’minlerin anneleri olarak itibar gördü. Peygamber’in hanımları, iyilik ve saygıda anne

³⁴² Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 13: 86.

³⁴³ Karaman vd., “Kur’an Yolu Tefsiri”, 5:676.

mesabesindedirler. Buna bağılı olarak onlarla evlenmek kesin olarak süresiz haram kılınmıştır.”³⁴⁴

2.4.3.5. Kişinin Öz Annesi Anlamında Ümm Kavramı

İslam dini anneliği fitrî (yaratılıştan olan biyolojik, doğal) bir durum olarak kabul eder. İslamiyet annelik makamına büyük değer verir. Lokman sûresi 14. âyet bu değeri ortaya koyar.³⁴⁵ “وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ” /Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur.”

Yukarıdaki âyet insanın annelik rolüne vurgu yapmaktadır. Anne varoluşun kökenidir. Bir anne bebeğini dünyaya getirmek uğruna birçok sıkıntıya maruz kalır. Doğum yaptıktan sonra da zamanının çoğunu ona harcar. Bebeğini emzirir, besler, büyütür. Aile için anne ilk medresedir. Çocuğun karakter ve kişiliğinin şekillenmesinde önemli bir rolü vardır. Bu sebeple gelecek nesiller için anne büyük bir sorumluluk taşımaktadır.³⁴⁶

Annelik, bir kadından beklenen ve neredeyse tüm toplumlarda kutsal olduğu düşünülen bir roldür. Kadının toplum içindeki yeri çoğu zaman anne olup olmamasıyla ilişkilendirilir. İslam dini ise kadının konumunu anne olarak kutsal bir yere oturtmuştur. Annelik rolü, içerisinde birçok zorluk ve sorumluluk barındırdığından dolayı bunlara katlanmanın bir mükâfatının olduğu daha çok “cennet anaların ayakları altındadır” hadisi ile temellendirilmektedir. Ancak çokça dile getirilen bu hadis iki farklı şekilde yorumlanmıştır. Bunlardan ilki, bir kadını cennete götürecek yolun annelik olduğuna vurgu yapan açıklamalardır.” İkinci açıklama ise annenin aksine çocuğu merkeze alan açıklamalardır.³⁴⁷ Bununla ilgili Muhammed Yıldırım, hadisteki müjdenin çocukları da kapsadığını ifade etmiştir. Ayrıca hadisten, bütün annelerin cennete gideceğinin anlaşılmasında gerektiğini belirtmiştir. Allah’a itaat edip, annesinin dine aykırı konular

³⁴⁴ Muhammed Gazali, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 3. Baskı (İstanbul: Düşün Yay. 2013), 1534-535.

³⁴⁵ Garip Demirel, *Kur'an-ı Kerim'de Kadın ve Psikolojisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010) 73.

³⁴⁶ Rıfngatus Saadah, *Kisah Keteladanan Ibu Dalam Al-Qur'an (Studi Shafwah At-Tafasir)*, (Universitas Islam Negeri Raden Intan Lampung, 2019), 33-34

³⁴⁷ Yasemin Gezer Tuğrul “Dindar Kadınların Annelik Algısı: Reçel Blog ve Müslüman Anneler Blogunun Karşılaştırmalı Analizi ” *Fe Dergisi* 10/2 (2018), 71-84.

dışındaki isteklerini yerine getirerek hoşnutluğunu kazanan bunun sonucunda ise hem Allah'ı hem de annesini razı eden çocuğun cenneti hak edeceğini haber vermektedir.”³⁴⁸

Ümmühat kavramının geçtiği bir diğer âyet olan Necm sûresi 32. âyette ise, ceninin anne karnındaki geçirmiş olduğu evrelerden söz edilmiştir. Bununla da Allah'ın, insanların her halini bildiğine insanın ise kendi varoluşunu dahi hatırlayamadığını dolayısıyla Allah'ın ilmi ve kudreti yanında çok aciz bir varlık olduğuna vurgu yapılmıştır.³⁴⁹

Mü'minun sûresi 50. âyette geçmekte olan “ümm” lafzı ise Hz. Meryem için kullanılmaktadır:

“وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ” / “*Meryem oğlu ile annesini de bir mucize yaptık; ikisini de kalmaya elverişli, kaynak suyu bulunan yüksekçe bir yere yerleştirdik.*”

Yukarıdaki âyetle alakalı olarak ez-Zemahşerî şu açıklamayı yapmaktadır: “Şâyet iki mucize denseydi de onu şöyle açıklardık: Meryem kendisine erkek eli değmeden doğurmuş, İsa (a.s) ise Allah'ın ruhu olup Meryem'in rahmine vasıtasız ilka edilmiştir. Beşikteyken konuşmuş, ölüleri diriltmiş ve bunu dışında pek çok mucize göstermiştir. Dolayısıyla başlı başına bir mucizedir. Lafız ‘iki mucize’ anlamına da gelebilir. Bu durumda manen ‘Meryem’i de mucize kıldık, oğlunu da mucize kıldık.’ şeklinde olur. Buradaki ilk ‘mucize’ kelimesi, ikincisinin yeterli delaletinden dolayı hafzedilmiştir.”³⁵⁰

Ümm kelimesinin çoğul formda geçtiği Nûr sûresi 61. âyette; Müminlerin, zayıf ve engelli olan kişileri kendi evlerine, akrabaların veya dostlarının evlerine götürüp onlara yemek yedirmelerinde yahut kendilerinin bu evlerde yemek yemelerinde bir sakınca olmadığı açıklanmaktadır. Bu âyet nazil olmadan önce bu durum için Müslümanlarda “Acaba yanlış mı yapıyoruz?” diye bir tedirginlik meydana gelmişti. Nitekim Yüce Allah “Birbirinizin malını aranızda haksız vesilelerle yemeyin.”³⁵¹ buyurmaktadır. Daha sonra “Gözleri görmeyen için, topal için bir sakınca yoktur, hasta için de bir sakınca yoktur. Sizin için de kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden...

³⁴⁸ Siyer Vakfı, “Cennet Annelerin Ayakları Altındadır Hadisi”, erişim: 10 Eylül 2020 <http://www.siyervakfi.org/cennet-annelerin-ayaklari-altindadir-hadisi/>

³⁴⁹ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu*, 5: 172-173.

³⁵⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 189.

³⁵¹ Bakara 2/188

iyiyip içmenizde bir sakınca yoktur.” âyeti nazil oldu.³⁵² Âyetteki “evlerinizde yemenizde sakınca yoktur” ifadesinde, kişinin bizzat kendi evi kastedilmeyip âyette sözü edilen yakınlarının “...babalarınızın, analarınızın, erkek kardeşlerinizin...” evleri anlaşılmaktadır.³⁵³

Ümm kavramının geçtiği bir diğer ayet olan Kasas 7’de Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي” *Mûsâ’nın annesine: Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak. Korkup kaygılanma.*”

Annesi 3 ay süreyle Musa’yı emzirmiş ancak sütünün yetmemesinden dolayı üzülmüyordu. Musa’nın annesi (yani Yukabet-ki Yakub oğlu Lavin’in soyundan geliyordu) komşularının çocuğun ağlamasını duymasından korkuyordu. Bundan dolayı âyette “*onun adına bir tehlikeden korkarsan, onu hemen denize bırak*” buyrulmuştur. Musa’nın annesi dedi ki: “*Rabbim ben biliyorum ki Sen dilediğine güç yetirensin. Fakat küçük bir çocuk denizin derinliklerinden ve balıkların onu yemesinden nasıl kurtulabilir?*” Allah Teâlâ bunun üzerine Musa’yı bir sandığa koyup denize bırakmasını emretti. Onun korumasını da görevlendirdiği meleklerle yapacağını bildirdi. Bunun üzerine bir sandık yaparak Musa’yı o sandığa koydu. Sonra da denize bıraktı. Kendisine şöyle vahyedildi: “...(*Onun telef olacağından*) korkma ve (öldürülür diye) üzülme. Kuşkusuz Biz onu sana döndürecek ve onu (Mısır halkına) resullerden kılacağız.”³⁵⁴

Firavun, kendi geleceği için tehdit olarak gördüğü İsrâil oğullarının erkek çocuklarını öldürmek istemiştir. Böyle bir ortamda Hz. Mûsâ doğmuştur. Hz. Mûsâ’nın geleceği konusunda en çok kaygılanan kişi annesi olmuştur. Oğlunu uzun süre saklayamayacağını farkındadır. İşte bu koşullarda ilâhî yönlendirmeler doğrultusunda oğlunu bir sandık içerisinde Nil nehrinin sularına bırakmıştır. Ancak annesinin korku ve tedirginlikleri olduğundan: “*Mûsâ’nın annesine, “O (çocuğunu) emzir, başına bir şey gelmesinden korkuyorsan (bir sandık içinde) onu nehre (Nil’e) bırak, korkma, üzülme biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu elçilerden yapacağız.*” diye vahyedilmiştir.”³⁵⁵ Yüce Allah, Hz. Musa'nın annesine, çocuğunun aç kalmasından, kaybolmasından,

³⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 255-257.

³⁵³ Şimşek, *Hayat Kaynağı*, 3: 499.

³⁵⁴ Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3: 336-337.

³⁵⁵ el-Kasas 28/7

öldürülmesinden ve boğulması gibi sebeplerden dolayı endişelenip üzüntü duymaması gerektiğini bildirerek onu teselli etmiştir.³⁵⁶

2.4.3.6. Sütannelik Anlamında Ümm Kavramı

Nisâ sûresi 23. âyet ve diğer ilgili âyetlerde, Yüce Allah evlenilmesi haram ve helal olan kadınları bildirmektedir. Nesep yönünden evlenilmesi haram olan kadınların yedi sınıf olduğu görülmektedir. Bunlardan biri de annedir. Ancak bu kavram sadece kişiyi doğuran kadın için kullanılmayıp ananın anası ve daha yukarısını da kapsamaktadır.

Bir diğer haramlık ise sebebe dayalıdır ki bunlar da yedi sınıftır. Bunların altısı Nisâ 23'te geçmekte olup yedincisi de “*Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin...*” âyetidir.³⁵⁷ Konuyla ilgili âyette geçen “*sizi emziren sütannelerinizi, süt kız kardeşlerinizi ...*” ifadesi evlenme yasağı sebebe dayalı olan kadınlarla alakalıdır. Bu âyet çocuğu emziren kadın ile çocuk arasında analık-oğulluk ilişkisine, erkek çocuk ile süt kardeş arasında kardeşlik ilişkisi ön gördüğüne işaret etmektedir. Süt emzirme sonucu oluşan süt hısımlığı evlilik engeli oluşturmaktadır ki bu İslam’a has bir durumdur.³⁵⁸

Kadının annelik konumu bağlamında çocuğun bakım ve terbiyesini ilgilendirdiği için Kur’ân-ı Kerîm sütannelik meselesine yer vermiştir. Bakara Sûresi’ndeki âyette sütanneliğin işlevselliğinden bahsedilmekle birlikte, sütannelerin haklarının korunması gerektiği üzerine de vurgu yapılmıştır. Ayrıca sütannelerin hakkı olan bedelin en iyi şekilde verilmesi emredilmiştir ki bu, Kur’ân’ın sütannelik bağlamında annelik kurumuna verdiği önemi göstermektedir.³⁵⁹

2.5. Vâlîde Kelimesi /Anne Rolü

2.5.1. Vâlîde Kelimesinin Anlamı

والدة kelimesi ولد kelimesinden türemiş bir ismi faildir. “Doğum yapmış kadın” anlamına gelmektedir. والدة lafzı أم ile eş anlamlı olup anneyi ifade etmektedir. Anne-

³⁵⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (2008): 113

³⁵⁷ en-Nisâ 4/22.

³⁵⁸ Allâme Muhammed Hüseyin Tabatabaî, *el-Mîzan fî Tefsîr-il Kur'an*, (Beyrut: Müessesetü'l- A'lemi li'l-Matbuat 1997), 4: 269-271.

³⁵⁹ Safa Demir, *Kur'an Öncesinde ve Kur'an'da Kadının Annelik Konumu*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2007), 88-89

babanın her ikisine birden والدان denilmektedir. وليدة kelimesi ise Arapça’da genellikle “doğum yapmış cariye” anlamında kullanılmaktadır.³⁶⁰

2.5.2. Vâlîde Kelimesinin Kur’an’da Kullanımı

Vâlîde kelimesi Kur’an’ı Kerîm’de biri çoğul formda olmak üzere toplam 4 defa geçmektedir.³⁶¹ Bakara 233. âyette annelerin çocuklarını iki yıla kadar emzirtebilecekleri bildirilmiştir: *“Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisi için doğurulanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınmaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de çocuk kendisi için doğurulan çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu süten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah’ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir.”*

Yukarıda mealini verdiğimiz âyette “vâlîde” kelimesi çocuğun emzirilme meselesi bağlamında hem tekil hem de çoğul formda kullanılmıştır. Âyetten emzirme konusunda belirli ve zorunlu bir sürenin olmadığı ve bunun anne-babanın tercihinin bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Vâlîde lafzı Meryem sûresi 32. âyette ise Hz. İsâ’nın beşikteki konuşması aktarılırken geçmektedir: *“... ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı.”*

Hz. İsâ babasız olarak dünyaya geldiği için sadece “Anneme saygılı olmayı emretti” ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca Kur’an’ı Kerîm Hz. İsâ’dan daima “Meryem oğlu İsâ” şeklinde söz etmiştir.³⁶²

Kur’an’da vâlîdeyn/ anne-baba ifadesi ise 20 defa geçmekte olup³⁶³ genellikle “miras, infak, adalet ve ana- babaya ihsan³⁶⁴” gibi bağlamlarda zikredilmiştir.

³⁶⁰ Isfahâni, “Vld”, 532.

³⁶¹ Abdalbâki, “Vld”, 914.

³⁶² Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 3: 597-598.

³⁶³ Abdalbâki, “Vld”, 914.

³⁶⁴ Bakara 2/83.

2.6. Uht Kelimesi /Kız Kardeş Rolü

2.6.1. Uht Kelimesinin Anlamı

أخت /uht lafzı 'أخ'ın müennesi olup *kız kardeş* demektir. Tesniyesi أختان, çoğulu أخوات'tır.³⁶⁵ أختا'nın aslı أخو dur ve erkek kardeş manasındadır. Uht kelimesinin sonundaki "ta" harfî sanki "vav" harfinin yerine gelmiştir.³⁶⁶ Aynı ana-babadan dünyaya gelmiş veya anne ya da babadan sadece biri ortak olan kişiye *kardeş* denir. Bunların arasındaki kan bağına da kardeşlik denir. Süt emmede başkasına ortak olan kişiye de kardeş denir. İsfahânî, "İstiâre yoluyla aynı sülâleye, kabile veya millete mensup olma, aynı inanç ve değerleri, dünya görüşünü paylaşma, sevgi ve diğer ilişkilerde ortak özellik ve benzerlikleri bulunan kişi ya da gruplar arasındaki birlik ve dayanışma ruhunu ifade etmek için de uht kelimesi kullanılır." demiştir.³⁶⁷

Kardeş kelimesi Arapça'da bazen hakikî, bazen mecazî anlamda kullanılmıştır. Araplar "Ey Temîm'in kardeşi!" derler. Bu ifade Temîm kabilesiyle bağlantısı olup, onlar gibi olan kişiyi belirtmek için kullanılır.³⁶⁸

2.6.2. Uht Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı

Kur'an'ı Kerîm'de kızkardeş manasındaki "uht" kavramı 14 yerde zikredilmiştir.³⁶⁹ Sekiz yerde "أُخْتُ" şeklinde tekil, bir yerde "أُخْتَيْنِ" şeklinde tesniye ve beş yerde de "أَخَوَاتٍ" şeklinde çoğul kalıbında geçmektedir.³⁷⁰

Uht kavramı hadiste de aynı anlamda kullanılmıştır: Nitekim Rasûlullah (sav) şöyle demiştir: "لَا يَكُونُ لِأَحَدِكُمْ ثَلَاثُ بَنَاتٍ أَوْ ثَلَاثُ أَخَوَاتٍ فَيَحْسِنُ إِلَيْهِنَّ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ" "Sizden birinizin üç kızı veya üç kız kardeşi olur da onlara iyilik yapar ve iyi geçinirse bu yüzden Allah onu Cennete koyar."³⁷¹

³⁶⁵ Ferahidi, "Ah", 1: 60; Ezheri, "Ah", 1: 126-127.

³⁶⁶ Cevheri, "Ah", 5: 1809; İbn Manzûr, "Ah", 1: 57-58.

³⁶⁷ İsfahânî, "Ah", 13.

³⁶⁸ Ramazan Şahan, "İslâm'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücudun Organları", *Yakın Doğu Üniversitesi İslâm Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1/1, (2015): 113-140.

³⁶⁹ Bkz. Abdülbâkî, "Uht", 33-35.

³⁷⁰ en-Nisâ 4/12, 23, 176; el-Meryem 19/28; et-Tâhâ 20/40; el-Kasas 28/11; el-A'râf 7/38; ez-Zuhruf 43/48; en-Nûr 24/ 31, 61; el-Ahzâb 33/55

³⁷¹ Tirmizî "Birr", 13; Müslim, "Fedail" 15

2.6.3. Uht Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar

2.6.3.1. Öz Kızkardeş Anlamında Uht Kelimesi

Nisâ 23. âyette uht lafzı tekil, ikil ve çoğul formda, kendileriyle evlenilmesi yasak olan kadınlardan bahsedilirken kullanılmıştır. Buradaki yasaklardan bir kısmı ebedi iken bazıları muvakkat bir zaman için geçerlidir. Bazıları neseb sebebiyle, bazıları emzirmeyle, bazıları da evlilikten doğan hısımlık yüzünden yasaklanmıştır.³⁷²

*“Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.”*³⁷³

Âyette geçen “أَخَوَاتُكُمْ” ifadesiyle ebeveynin furuu yani gerek ana-baba bir, gerek baba bir, gerekse ana bir bütün kız kardeşler; “بَنَاتُ الْأَخْتِ” ifadesiyle de kız kardeşlerin kızları ve kız kardeşlerin çocuklarının kızları kastedilmektedir. “وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ” burada bahsedilen hanımın kız kardeşidir. Burada yasak olan iki kız kardeşi aynı zamanda nikâhlamaktır. Aynı şekilde bir kızla halasını veya teyzesini birlikte nikâhlamak da haramdır.³⁷⁴ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v): “bir kadın ne halasının, ne teyzesinin, ne erkek kardeşinin kızı, ne de kız kardeşinin kızı üzerine nikâh edilemez.” buyurmuştur.³⁷⁵ Bu yasak geçicidir.

Kasas sûresi 11. âyette geçen uht kelimesi Hz. Musa'nın kızkardeşi için kullanılmıştır: وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّیْهِ فَبَصَّرَتْ بِهٖ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ/Annesi, Musa'nın kız kardeşine, 'Onu takip et' dedi. O da Mûsâ'yı, onlar farkına varmadan uzaktan gözledi.” Âyetin devamında “Biz daha önce onun, başka sütanneleri kabul etmesini engellemiştik. Bunun üzerine ablası, ‘Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir aile bulayım mı?’ dedi.”³⁷⁶ buyrulmaktadır. Hz. Mûsâ'nın kızkardeşi Firavun'un karısının Musa'ya uygun bir sütanne bulma çabasına girdiğini görünce şöyle demiştir: “Sizin adınıza onun bakımını üstlenecek, üzerine titreyecek bir aile bulayım mı?” Firavun ailesi, Musa'nın kız kardeşinin teklifini kabul etti. Ancak, hiç kimsenin aklına, onun bu çocuğun

³⁷² Kutub, *Fîzilâl-il Kur'an*, 1: 608-609.

³⁷³ en-Nisâ 4/23

³⁷⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 56-57.

³⁷⁵ Buhârî, “Nikâh”, 27

³⁷⁶ el-Kasas 28/12

kız kardeşi olabileceği düşüncesi gelmedi. Bu süt çocuğunun, annesinin kucağına döneceğini düşünmedi.³⁷⁷

Uht kavramı Kur'an'da miras taksimi bağlamında da kullanılmıştır. Nisâ 12. ve 176. âyetlerde: “وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتُ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ” / “Eğer bir erkek veya kadının, anası, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir.” buyrulmaktadır. Âyette geçen “kelale” lafzının kullanıldığı anlamla alakalı çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Hasan Basri kavramı şöyle açıklamıştır: “Kelale, anne ve babası bir olan kız ve erkek kardeşler veya baba bir erkek ve kızkardeşlerdir.” Hasan Basri bu görüşünü Nisâ 176. ayete dayandırmıştır. “Mirasın yarısı, sadece anne baba bir yahut baba bir kızkardeşin olur. İşte bu kelalenin açıklamasıdır.”³⁷⁸

2.6.3.2. Süt Kardeş Anlamında Uht Kavramı:

Yukarıda zikrettiğimiz Nisâ sûresi 23. âyetinde geçen “وَإِخْوَانُكُمْ مِنَ الرِّضَاعَةِ” / *süt kızkardeşleriniz*” ifadesi Kur'an'ı Kerîm'de bir defa zikredilmiştir. Elmalılı bu âyeti şöyle açıklamaktadır: “Süt emzirenlere anne, emenlere kardeş denilmiş olması, bunlarda neseb vasıfları ve hükümlerinin geçerliliğini gerektirir. Sütanneler, süt kızkardeşleri bulununca sütbabalar, sütkızlar, süt halalar, süt teyzeler, sütkardeş ve kızları hep var demektir.”³⁷⁹ Gerçekten Hz. Peygamber (s.a.v.) bu işareti açıklamak veya bu kapalılığı gidermek için “Neseb açısından haram olanların hepsi, süt emmeden dolayı da haram olur.”³⁸⁰ buyurmuştur.

2.6.3.3. “Harun’un Kızkardeşi” İfadesinde Uht Kavramı

Uht lafzı Meryem sûresi 28. âyette Harun’un kız kardeşini ifade etmek için kullanılmıştır: “يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا” / “Ey Hârûn ’un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi.”

³⁷⁷ Dilmaç, *Kur'an'da Kadının Konumu ve Ümmü Musa Örneği*, 106

³⁷⁸ Ebu Mansûr Muhammed b. Mahmûd el- Maturîdi es-Semerikandi, *Te'vilâtu Ehli's -Sünne* (Beyrut: Müessesetu'l Risalet 2004) 1: 370.

³⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 56-57.

³⁸⁰ Buhârî, “Nikâh”, 20-27

İsfahani, âyetteki uht kelimesinin soy sop açısından bir kardeşliği değil iyilikteki kardeşliği ifade ettiğini ve bunun “Ey Temim’in kardeşi” deyiimi gibi olduğunu belirtmiştir.

“وَإِذْكَرُ أَخَا عَادٍ”/ “*Âd’ın kardeşini (Hûd) hatırlat.*”³⁸¹ âyetinde Hûd (as) için “kardeş” kelimesinin kullanılması O’nun, kardeşin kardeşe şefkati gibi bir şefkat beslediğini ifade etmek içindir.³⁸²

Müfessirler, Hz. Meryem için, yukarıda bahsedilen âyette, “Harun’un kız kardeşi” ifadesinin kullanılmasıyla alakalı farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

İbn Kesir bu âyetteki “أُخْتٌ هَارُونَ” ifadesini, “ibadetlerinde Harun’a benzeyen” olarak açıklamış ve burada zikredilen Harun’dan Hz. Musa’nın kardeşinin kastedildiğini ifade etmiştir.³⁸³ Hz. Meryem de zaten O’nun soyundandı. Aynı şekilde Mudar kabilesinden olan birine de “Ey Mudar’ın kardeşi” denilmektedir. İbn Kesir, Hz. Meryem’in Hz. Harun’un ana-baba bir kızkardeşi olduğu dolayısıyla Hz. Meryem’in Hz. Musa’nın da kız kardeşi olduğunu söylemenin büyük bir yanlış olduğunu belirtmiştir. Zira Hz. İsa (a.s)’dan sonra son Peygamber Hz. Muhammed gelmiştir. Şâyet durum onların zannettiği gibi olsaydı Hz. İsa’nın, Hz. Süleyman ve Davut’tan da önce olması gerekirdi.³⁸⁴

Taberî, “Ey Harun’un kızkardeşi” ifadesi için “Hz. Meryem bu sözle kavmi içinde salih bir kişiye nisbet edildi” şeklindeki açıklamasını yaptıktan sonra Katade’nin şu sözünü aktarır: “Harun İsrailoğulları içinde salih bir adam olup takva ve salahı ile meşhur bir kimse idi. Meryem’i ona benzetmişlerdi. Hz. Meryemle aralarında bin yıldan daha fazla zaman olduğu için Hz. Musa’nın kardeşi Harun (as) âyette sözü edilen Harun değildir.”³⁸⁵

Mevdûdî ise konuyla alakalı şu açıklamayı yapmaktadır: “Âyetteki 'Harun’un kızkardeşi', ifadesi, ya Meryem’in Harun adında bir erkek kardeşi olduğunu ya da onun Harun ailesine mensup olduğunu ifade eder. Birinci anlam Peygamber’in bir hadisiyle desteklenmektedir. İkincisi de makuldür. Çünkü Arapça grameri bunu desteklemektedir.

³⁸¹ el-Ahkâf 46/21

³⁸² İsfahânî, “Ah”, 13.

³⁸³ Aynı görüş için bkz. Derveze, *et-Tefsîru’l Hadîs*, 3: 146.

³⁸⁴ İbn Kesir, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm*, 5: 228.

³⁸⁵ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 18: 186-187.

Biz ikinci anlamı daha makul buluyoruz. Çünkü söz konusu hadisin sözleri mutlaka onun Harun adında bir kardeşi olduğu anlamına gelmeyebilir.”³⁸⁶ Konuyla ilgili Müslim’de geçen hadis şöyledir: “Necran Hristiyanları, Kur’an’ın Meryem’i Harun’un kardeşi kabul ederek büyük bir yanlışlık yaptığını söyleyip bunu Muğire b. Şubeye sorduklarında, Muğire yeterli bir cevap veremedi. Çünkü Harun yüzyıllar önce yaşamıştı. Muğire bu soruyu Hz. Peygamber’e yönelttiğinde Hz. Peygamber (a.s) şu cevabı verdi: İsrailoğulları’nın çocuklarına peygamberlerinin ve diğer salih insanların isimlerini verdiklerini neden söylemedin?”³⁸⁷ Yani geçmiş peygamberlerin ve salih kişilerin isimlerini çocuklara vermek İsrailoğullarının bir âdetiydi.³⁸⁸

Mustafa Öztürk, Hz. Meryem’i konu aldığı makalesinde Meryem 28. âyette bahsedilen “Harun’un tarihsel kimliği” ile "kardeş" şeklinde ifade edilişin manası noktasında müfessirlerin farklı görüşleri olduğunu tespit etmiştir.³⁸⁹ Birinci görüş, âyette geçen Harun’un Hz. Musâ’nın kardeşi olduğu görüştür ki "*Ey Harun’un kız kardeşi!*" ifadesiyle kastedilen mana şudur: "Biz, kulluk hususunda Meryem’in tıpkı Harun gibi olduğunu düşünüyorduk. O böyle kötü işi nasıl yaptı bir türlü akıl erdiremedik." Bu görüşle paralellik gösteren bir başka açıklamaya göre âyetteki "*Harun’ un kız kardeşi*" ifadesi Hz. Meryem’in Hz. Harun’un soyundan geliyor olması sebebiyle kullanılmıştır. Bu ifade, bir kabileye veya ırka mensubiyet anlamında "Temim kabilesine mensup bir kişiye, Ey Temim’in kardeşi" (Ya eha Temim) denilmesi gibidir. İkinci görüşe göre, “Hz. Meryem’in İsrailoğulları arasında çok saygın bir yere sahip olan Harun adında bir erkek kardeşi vardı. Ayrıca, Harun ismi Hz. Musâ’ nın kardeşi Harun’un isminden bereket ummak maksadıyla (teberrüken) İsrailoğulları arasında yaygın şekilde kullanılıyordu.”

Bir başka görüşe göre ise Hz. Meryem’in yaşadığı dönemde “Harun” adında, salih ve abid bir insan vardı. Bu sebeple Hz. Meryem’e hitaben "Ey Harun gibi salih olan kadın! Sen bu işi yapacak birisi değildin." denilmiştir.³⁹⁰

³⁸⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3: 217

³⁸⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 3: 217

³⁸⁸ Konuyla alakalı hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 252; Tirmizî, "Tefsir", 20

³⁸⁹ Mustafa Öztürk, “Kur’an Bağlamında Hz. Meryem’le İlgili Bir İnceleme”, *Dini Araştırmalar Dergisi Marife* 3: 1 (Bahar 2003):79-88

³⁹⁰ “أَخْتُ هَارُونَ” ifadesini “iffette O’na benzeyen” şeklindeki açıklama için bkz. Celaluddin el-Mahalli-Celaluddin es-Suyûtî, *Celâleyn Tefsiri* (Kahire: Dâru’l Hadis ts.) 1: 399.

Saîd b. Cübeyr âyetle geçen: “*Ey Harun’un kızkardeşi*” ifadesini şöyle açıklamıştır: “Harun kötü ve zina eden bir kavimdendi. Bundan dolayı Hz. Meryem’i ona nisbet etmişlerdir.”³⁹¹ Bazı müfessirler bu görüşü zayıf olarak nitelemişlerdir.³⁹²

Sonuç olarak, konuyla ilgili âyetle ifade edilen Harun'un “Hz. Musa 'nın kardeşi Harun” olduğunu söylemek daha doğrudur. Hz. Meryem için kendisinden bin küsur yıl önce yaşamış olan Harun (a.s)’ın kızkardeşi olarak bahsedilmesinin sebebini M. Esed şöyle açıklamıştır: “Kadım semitik ifade tarzında kişinin ismi çok defa kabilenin geçmiş ulularından birinin ya da kabilenin ilk atası olarak bilinen kimsenin adına bağlanırdı. Hz. Meryem de rahipler kastına mensup olduğuna göre, Hz. Musa 'nın kardeşi Harun'un soyundandır. Bu sebeple de kendisine "Harun'un kız kardeşi ya da bacısı" olarak hitap edilirdi.”³⁹³

2.6.3.4. “Yoldaş, Veli, Dost ” Anlamında Uht Kavramı

Uht kavramı A'râf 7/38. âyetle “yoldaş, veli, dost” anlamlarında kullanılmıştır: *قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا “Allah تَعْلَمُونَ” جَمِيعًا قَالَتْ أَخْرِيَهُمْ لِأُولِيهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا* buyuracak ki: Sizden önce geçmiş cin ve insan toplulukları arasında siz de ateşe girin! Her ümmet girdikçe yoldaşlarına lânet edecektir. Hepsi birbiri ardından orada (cehennem) toplanınca, sonrakiler öncekiler için, 'Ey rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha azap ver!' diyecekler. Allah da, 'Zaten hepiniz için bir kat daha azap vardır, fakat siz bilmezsiniz' diyecektir."

Âyetle herhangi bir milletten olan insanların cehenneme girdiklerinde aynı dini yaşadıkları arkadaşlarına lanet edeceğinden bahsedilmektedir. Yani “müşrikler müşriklere, Yahudiler Yahudilere, Hristiyanlar Hristiyanlara, Sabiler Sabilere, Mecusiler Mecusilere” ve sonradan gelenler önce gelenlere lanet okuyacaklardır.³⁹⁴

³⁹¹ Suyûtî, *ed-Dürrü'l- Mensûr*, 5: 506-508.

³⁹² Öztürk, “Kur'an Bağlamında Hz. Meryem'le İlgili Bir İnceleme”, 79-88

³⁹³ Esed, *Kur'an Mesajı*, 2: 613

³⁹⁴ Suyûtî, *ed-Dürrü'l- Mensur*, 3: 451.

İsfahani, âyette geçen “أُخْتَهَا” ifadesinin “وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَائُهُمُ الطَّاغُوتُ” *İnkâr edenlerin velileri/dostları ise sahte tanrılardır.*”³⁹⁵ âyetinde olduğu gibi “inkârcıların velilerine” işaret ettiğini bildirir.³⁹⁶

Ahret hayatında her ümmet, aynı inanç ve değere, hayat felsefesine sahip olan kendisinden önceki grupların arasına dâhil olur. Yani insanlık tarihinin başlangıcından bu yana Allah’ın indirdiklerini ve O’nun elçilerini yalanlayan, batıl inanç ve ideoloji üretenler ve bunların yolundan giden "yoldaşlar" âhirette bir araya getirilip iki kat azap görürler. Çünkü liderleri, kötülüğün ortaya çıkmasına sebep olurken diğerleri ise bu kötü yolda hem onları takip etmiş hem de sahip oldukları imkânlarla onları desteklemişlerdir.³⁹⁷

2.6.3.5. “Benzer, Ortak” Anlamında Uht Kavramı

Zuhurf 43/48’de geçen uht lafzı “benzer, ortak” manasındadır. Yüce Allah şöyle buyurur: “وَمَا نُزِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ”/ “*Oysa kendilerine gösterdiğimiz her mucize önceki benzerinden daha büyüktü. Belki yanlış yoldan dönerler diye kendilerini felâketlerle sarstık.*” Mealde “benzeri” şeklinde geçen “أُخْتَهَا” lafzı kendisinden önceki âyetin doğruluğu, açıklığı açısından ikisinin ortak olmasını ifade etmektedir.³⁹⁸

Âyetlerin kardeşliğinden (benzerliğinden) kasıt, birbirine benzemesi ve birbiriyle ilişkili olmalarıdır. “Bu, bunun arkadaşıdır” ifadesinden, bunların anlamca birbirine yakın oldukları anlaşılmaktadır.³⁹⁹

2.7. Bint Kelimesi /Kız Evlat Rolü

Bu başlık altında bint kelimesinin kökü, ne manaya geldiği, Kur’an ve hadisteki kullanımı ele alınmıştır.

³⁹⁵ el-Bakara 2/257

³⁹⁶ İsfahânî, “Ah”, 13.

³⁹⁷ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 2: 523-524

³⁹⁸ İsfahânî, “Ah”, 13.

³⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-aḥkâmi’l-Ḳur’ân*, 16: 97.

2.7.1. Bint Kelimesinin Anlamı

Arapça’da bint lafzı “ابن/ibn”⁴⁰⁰ kelimesinin müennesi olup “kız, kız evlat” anlamındadır. ابنة kelimesi de aynı şekilde “بنو” kelimesinden türemiş olup “kız” anlamındadır. “Ana-babanın birinci dereceden kadın fûrûu”na “ابنة /kız” denilirken “evlenmemiş kadın/bâkire” kelimesine de “bikr” denilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde “bint (ibnetü)” kavramı bu anlamlarda kullanılmıştır.⁴⁰¹

Günümüz Türkçesinde ise “ibne” kelimesi argo ve kaba konuşmada “eş cinsel erkek” için kullanılır. Genelde hakaret yollu kızgınlıkla söylenen bir kelimedir.⁴⁰² Ancak bu kelime Arapça’daki “أُبْنَة/ubne” sözcüğünden gelmekte olup zaten sözlükte “ayıp, kusur, ibnelik, puşluk, kin” gibi manalara gelmektedir. Dolayısıyla Türkçede kullanılan “ibne” kelimesi oğlan anlamındaki “ibn” kelimesinden türememiştir.

2.7.2. Bint Kelimesinin Kur’an’da ve Hadiste Kullanımı

Kur’an- ı Kerîm’de kız çocuk manasında “ibnetun” kelimesi tekil ve tesniye formda olmak üzere Tahrim 66/12. âyet ve Kasas 28/27. âyette geçmektedir. “Benât” kelimesi ise çoğul formda toplam 15 defa zikredilmiştir.⁴⁰³

Bint lafzı “Hz. Lût’un kızları”⁴⁰⁴, Hz. Meryem’in İmrân’ın kızı olduğu” ifadesinde⁴⁰⁵, “kendileriyle evlenmeleri haram olanlar” aktarılırken⁴⁰⁶ ve teyze, amca, hala kızları şeklinde “kuzen”⁴⁰⁷ ve “yeğen”⁴⁰⁸ anlamında zikredilmiştir. Aynı zamanda bu kelime, Medyen şehrindeki Şuayb peygamberin iki kızı⁴⁰⁹ için de kullanılmıştır.⁴¹⁰

⁴⁰⁰ “İbn” kelimesinin aslı “بنو” dur. Çünkü çoğulunda ابناء ‘ya ismi tasğirinde “بنى” ye dönüşür. Nitekim Lokman sûresinde şöyle buyrulur: “وَأَذَقْنَا لُقْمَنَ لَابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ” Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: "Sevgili oğlum! Allah’a ortak koşma; çünkü O’na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır." Bir şeyin herhangi bir yönünden kaynaklanan terbiyesinden geçen çok aranan çok hizmet eden ya da işini gören kişi için onun oğlu denilir. Örneğin “ابن الحرب / ابن السبيل / ابن الليل / ابن العل” denilir ki bu, kişinin savaş, yol, gece ve ilimle olan yakın ilişkisini ifade etmektedir.

⁴⁰¹ Orhan Çeker, “Kız”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları 2002) 25: 541-542

⁴⁰² TDK, “Türk Dil Kurumu Sözlükleri” erişim: 10 Eylül 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

⁴⁰³ Abdalbâkî, “Benât”, 192.

⁴⁰⁴ el-Hûd 11/78

⁴⁰⁵ et-Tahrîm 66/12.

⁴⁰⁶ en-Nisâ 4/23

⁴⁰⁷ el-Ahzab 33/50

⁴⁰⁸ en-Nisâ 4/23

⁴⁰⁹ el-Kasas 28/27.

⁴¹⁰ Aktaş, Kuran’da Kadının Kavramsal İfadesi, 20-21

Bint kelimesi, hadiste de Kur’anda kullanıldığı manada zikredilmiştir. Nitekim şu hadis-i şerif buna örnektir: “ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُفُوقَ الْأُمّهَاتِ، وَمَنْعَ وَهَاتِ، وَوَأَدَ الْبَنَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ ”⁴¹¹ Peygamber (sav): "Şüphesiz Allah sizlere analara isyanı, verilecek borcun men' edilip verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını, kız çocuklarını diri diri gömmeyi haram kıldı ve yine Allah sizler için dedikoduyu, çok soru sormayı ve mal zayı' etmeyi kerih gördü." buyurmuştur.⁴¹¹ Kur'an'ın, insanları kız çocuklarına karşı kötü muamele konusundaki uyarısını Hz. Peygamber de yukarıdaki ifadesiyle desteklemiştir.

2.7.3. Bint Kelimesinin Kur'an'da Kullanıldığı Bağlamlar

2.7.3.1. Hz. Lut'un Kızları İçin Kullanılan Bint Kelimesi

Hûd 78. âyette bint kavramı, Hz.Lût'un ahlaksızlık ve çirkin işler yapan kavmine karşı göstermiş olduğu mücadelesi ve tebliği bağlamında kullanılmıştır:

وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ
“*Lût'un kavmi koku almışçasına koşarak ona geldi. Daha önce de o çirkin işleri yapıyorlardı. Lût, 'Ey kavmim! Şunlar kızlarım; sizin için en nezih olanı onlarla evlenmektir. Allah'tan korkun ve misafirlerimin önünde beni rezil etmeyin! İçinizde akli başında bir adam yok mu!' dedi.*”⁴¹²

Hız. Lut kavminin büyüklerine seslenerek kendi kızlarını onlara teklif etmiştir. Ancak bu teklif bütün halka değildir. Çünkü birkaç kızı bütün topluluğa teklif edemez. Ayrıca buradaki "benat" lafzı ümmetin kızları da kapsamaktadır. Hız. Lût bir peygamberdir her peygamber aynı zamanda ümmetin babası konumundadır. Bu sebeple Hız. Lût ümmetin kızlarını kendi kızları yerine koymuştur.⁴¹³ Âyetin devamında: “ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ”⁴¹⁴ “*Sen de biliyorsun ki bizim senin kızlarında gözümüz yok. Bizim ne istediğimizi pekâlâ biliyorsun*” dediler.⁴¹⁴ Hız. Lût'u kavminin dinlemediği ve bu çirkin işi yapmakta kararlı oldukları ifade edilmiştir.

Hız. Lût kavmini uyarma ve doğruya çağırma vazifesini sabırla sürdürmüştür. Onlara her fırsatta bu ahlaksızlıktan vazgeçmelerini ve Allah'tan korkmalarını

⁴¹¹ Buhârî, “Kitabu'l Edeb”, 6.

⁴¹² el-Hûd 11/78

⁴¹³ İsfahânî, “Bint”, 63.

⁴¹⁴ el-Hûd 11/79

öğütlemiştir. Ancak kavmi, Hz. Lût'un bu tebliği ve yapmak istedikleri bu çirkin işi engellemek istemesi üzerine alay ederek onu şehirden çıkarmak istemiştir.⁴¹⁵

2.7.3.2. Kadının Örtünmesi Meselesinde Bint Kavramı

Ahzâb sûresinde bint kelimesi “benât” şeklinde çoğul kalıpta, Müslüman kadınların dış giysilerini giymeleri hükmü bağlamında geçmektedir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبٍ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ
“Ey peygamber! Eşlerine, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu, tanınıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle bağışlamakta ve çok esirgemektedir.”⁴¹⁶

Nûr sûresinin ilgili âyetlerinde iffeti korumak maksadıyla örtünme emri zikredilmiştir. Ahzâb sûresinin yukarıda zikrettiğimiz âyetinde ise kadınların evlerinden dışarı çıktıkları vakit eziyet görmemeleri gayesiyle dış giysilerini üzerlerine almaları emredilmiştir.⁴¹⁷

2.7.3.3. Allah’a Evlat Nispet Edenlerin Durumları Bağlamında Bint Kavramı

Bint kelimesinin çoğul formda geçtiği şu âyetlerde müşriklerin Allah hakkındaki asılsız sözlerini haber vermektedir:

“Kız çocuklar O’na, erkek çocuklar da size öyle mi?” yine başka bir âyette “وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ”/ “Yine onlar -hâşâ- ‘Kızlar Allah’ındır’ diyorlar. Akıllarınca beğendikleri de kendilerinin oluyor!”⁴¹⁸

Cahiliye toplumunda çocuklar arasında kız-erkek ayrımı yapılmaktaydı. Değer açısından yaptıkları bu ayırmada erkek çocukları kendilerine nispet ederken bir utanç sebebi olarak gördükleri kız çocuklarını ise Allah’a nispet ediyorlardı. Müşrik Araplar kabilelerinden olan “Huzâa ve Kinâne” de meleklerin Allah’ın kızları olduğuna inanıyorlardı. Ancak Yüce Allah yaratılmışlara ait bir özellik olan çocuk sahibi olmaktan ve müşriklerin bu tür iftiralarından kesinlikle uzaktır.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Bkz. el- A‘râf 7/82

⁴¹⁶ el-Ahzâb 33/59.

⁴¹⁷ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 4: 399-400.

⁴¹⁸ en-Nahl 16/57; et-Tûr 52/39.

⁴¹⁹ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 3: 410

2.7.3.4. Yeğen Anlamında Bint Kavramı

Bint lafzı “yeğen” anlamında sadece Nisâ sûresi 23. âyette “بَنَاتُ الْأَخِ / erkek kardeşin kızları” ve “وَبَنَاتُ الْأُخْتِ / Kız kardeşin kızları” şeklinde geçmektedir.

2.8. Rebâib Kelimesi /Üvey Kız Evlat Rolü

2.8.1. Rebâib Kelimesinin Anlamı

“ربائب/Rebâib” kelimesi, ربيبة / rebîbe’nin çoğul formu olup “kendileriyle evlenip ilişkiye girdikleri eşlerinin önceki evliliklerinde dünyaya getirip şimdi yanlarında bulunan kızları” manasına gelir.⁴²⁰ Kelime “terbiye edilmiş” manasına gelmektedir. Kızı terbiyesiyle ilgilenen üvey babası olduğu için böyle söylenmiştir.⁴²¹

Başkasının velâyeti ile ilgili olarak yapılan anlaşmaya da رِبَابَة; fal oklarının toplandığı yere de رِبَابَة denir. رَاب ve رَابَّة kavramları, "daha önceki eşten olan çocuğun bakımını üstlenen iki eşten biri"ni ifade etmektedir. ربيب ve ربيبة lafızları ise bakımı üstlenilen çocuk için kullanılmaktadır. رَبَّيْتُ الْأَدِيمَ بِالسَّمَنِ: “Deriyi yağla ıslah ettim”; الدَّوَاءُ: “İlacı balla ıslah ettim”; سَقَاءَ مَرْبُوبٍ: “Koyulaştırılmış /ıslah edilmiş içecek” anlamlarına gelmektedir. Şair şöyle der:⁴²²

فكوني له كالسمن ربَّت بالأدم

"Onun için tulumu hurma özüyle **beslenen/sürülen** yağ gibi ol."

2.8.2. Rebâib Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı

Rebîbe kelimesinin çoğul hali olan rebâib, Kur'an'da yalnızca bir defa zikredilmiştir:⁴²³

“وَرَبَائِكُمُ الَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ الَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ” / “... kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız da size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (evliliğiniz son bulduğunda) kızlarınızı almanızda size bir sakınca yoktur.”

⁴²⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8: 143-144.

⁴²¹ Râzî, *Mefâtihu'l Gayb*, 10: 33-34.

⁴²² Isfahânî, “Slh”, 185.

⁴²³ en-Nisâ 4/23.

İndiği toplumda sıkça kullanılmakta olan bazı kelimeler, Kur'an tarafından zaman zaman ele alınmaktadır. Bazen de üzerinde durulması gereken meseleler gündeme alınırken sık kullanılmayan kelimeler de zikredilmiştir. Rebâib kelimesi de bunlardan biridir. Bu kelime, toplumda çok sık kullanılmamakla birlikte bir adamın önceki evliliğinden kız çocuğu olan bir kadınla evlenmesi sonucunda kadının önceki kocasından olan üvey kızının bakımını üstlenmesi bağlamında kullanılmaktadır.⁴²⁴

2.9. Hâle Kelimesi /Teyze Rolü

2.9.1. Hâle Kelimesinin Anlamı

Arapça asıllı olan خالة kelimesi “dayı” anlamındaki خال kelimesinin müennesi olup “annenin kız kardeşi” yani teyze manasına gelmektedir.⁴²⁵

Nasıl ki ümm/anne lafzı, hakiki anlam itibarıyla “insanı doğuran kadın”, mecaz anlam olarak ise “insanın üst soyu kapsamındaki kişileri doğuran bütün kadınlar” olarak ifade ediyorsa aynı şekilde “teyze” kelimesi de “anne ve ninelerin bütün kız kardeşleri” için kullanılmaktadır.⁴²⁶ Ancak “hala” kelimesi, Türkçe’de bu manada kullanılmayıp Arapça’daki “amme” (çoğulu ammât) kelimesiyle ifade edilen “babanın kız kardeşi, bibi”⁴²⁷ anlamında kullanılmaktadır. Yani bu kavram Türkçe’de anlam değişimine uğrayarak gerçek anlamı dışında kullanılmaktadır.

2.9.2. Hâle Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı

Hâle kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de hâlât şeklinde çoğul kalıbında toplam üç yerde zikredilmiştir.⁴²⁸ Bu kavramın geçtiği Ahzâb sûresi 50. âyet, Hz. Peygamber (a.s)’e hangi kadınların helal ve yalnızca O’na has olduğunu bildirmektedir. Hicrette bulunmuş olması şartıyla teyze kızıyla da evlenebileceği bildirilmiştir:⁴²⁹

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِي أَتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّكَ وَبَنَاتِ عَمَّتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ
/ "Ey peygamber! Mehirleri verdiğin eşlerini,

⁴²⁴ Aktaş, “Kur’an’da Kadının Kavramsal İfadesi”, 23.

⁴²⁵ Cevherî, “Hâle”, 4: 1690.

⁴²⁶ Boynukalın, “Hâle”, 41: 58.

⁴²⁷ Türk Dil Kurumu, “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, erişim: 14 Kasım 2020, <http://www.tdk.gov.tr/>

⁴²⁸ en-Nisâ 4/23; en-Nûr 24/61; el-Ahzâb 33/50

⁴²⁹ Ömer Nasuhî Bilmen, *Kur’an-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, (İstanbul: Bilmen Yayınevi 1985) 6: 2821.

Allah'ın sana ganimet olarak verip de elinin sahip olduğu kadınları, seninle birlikte hicret eden amcakızlarını, halakızlarını, dayıkızlarını, teyzekızlarını, kendini peygambere mehirsiz olarak bağışlar da peygamber de onunla evlenmek isterse böyle bir mümin kadını -ki sonuncusu diğer müminlere değil, zatına mahsustur - sana helâl kıldık.”

Kelimenin geçtiği bir başka âyet ise şöyledir: “وَلَا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا” / “Gözleri görmeyen için bir sakınca yoktur...Sizin için... halalarınızın evlerinden yiyip içmenizde bir sakınca yoktur.” Nûr sûresinde geçmekte olan bu âyette zamanın koşulları dikkate alınarak Müslümanların âyette ifade edilen akraba ve dostlarının evlerinden izinsiz fakat belli ölçüde bir şeyler yemelerinde bir sakınca olmadığı bildirilmektedir. Konumuzla ilgili olarak teyzeler de annelerin birer parçası sayıldıkları için bunların da evlerine girip yemek yenmesine müsaade vardır.⁴³⁰

“Hâle” kelimesi birçok hadiste de yer almaktadır. Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: “Teyze anne derecesindedir.”⁴³¹ Yine bu kavram, bir adamın bir kadın ve onun teyzesiyle aynı anda evli bulunmasının yasak olduğunu bildiren hadisi şerifte geçmektedir: Hz. Peygamber (a.s) : “لَا يَجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا، وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا” : “Bir kadınla onun halası, yine böyle bir kadınla onun teyzesi birlikte nikâh olunmaz” buyurmuştur.⁴³²

Bir başka rivâyette bu kavram şöyle geçmektedir: “طَلَّقَتْ خَالَتِي فَأَرَادَتْ أَنْ تُجَدِّ نَخْلَهَا” / “فَرَجَرَهَا رَجُلٌ أَنْ تَخْرُجَ. فَأَنْتِ النَّبِيُّ . فَقَالَ: بَلَى، فَجُدِّي نَخْلَكَ، فَعَسَى أَنْ تَنْصَدَّقِي أَوْ تَفْعَلِي مُعْرُوفًا”

Hz. Câbir (ra) : “Teyzemi kocası (üç talakla) boşamıştı. Teyzem hurmalarının meyvesini kesmek istedi Bir adam onu evden çıkmaktan men etti. Teyzem de Hz. Peygamber (a.s)’a gelip durumunu arzetti. Hz. Peygamber (a.s): Tabîî, hurmalarını devşir, ondan dilersen tasadduk eder, dilersen ma’ruf üzere tasarruf edersin! buyurdu.”⁴³³

2.10. ‘Amme Kelimesi /Hala Rolü

2.10.1. ‘Amme Kelimesinin Anlamı

عمة kelimesi “amca” anlamındaki “عم” kelimesinin müennesi olup “hala” demektir. Yani babanın kızkardeşini ifade etmektedir. “استعمَ عَمًا وتعممه” ifadesi “onu amca

⁴³⁰ Bilmen, Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, 5: 2385

⁴³¹ Tirmizî, “Birr”, 6; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35

⁴³² Buhârî, “Nikâh”, 28

⁴³³ Ebu Dâvud, Talâk 41

edindi” manasına gelmektedir ki kelimenin aslı “şümul” manasındaki عموم’dan gelmektedir. Araplar “عمهم كذا” derler ki “Falan şey onları kuşattı” anlamındadır. Bu kelimenin mastarı “عَمَّ” ve “عموما” şeklindedir. Memleketi kuşattığı için o memleket halkına da عامة denilmektedir. Aynı mantıkla baş kısmı sardığı için sarığa da عمامة denir. Araplar “عمته/ Başına sarık sardım” derler. Ancak amca anlamındaki “عم” kelimesi ile âyette geçen “عمّ نساءلون” ifadesi karıştırılmamalıdır. Çünkü âyetteki “عمّ” ifadesinin açılımı “عن ما” şeklindedir.⁴³⁴

2.10.2. ‘Amme Kelimesinin Kur'an'da ve Hadiste Kullanımı

Kur’ân-ı Kerîm’de üç yerde عمة/ hala kelimesi, çoğul biçimde “خالة/ teyze” kelimesiyle birlikte zikredilmiştir.⁴³⁵

Kur’ân ve hadiste “amme” kavramı “muharremât, hidâne, nafaka, nikâh, velâyet ve miras” konuları bağlamında geçmektedir. Örneğin Nisâ 4/23. âyette sürekli evlenme yasağı bulunanlardan birinin de hala olduğu ifade edilmektedir. Buradaki “amme” kelimesiyle babanın kızkardeşi dışında dedelerin kızkardeşleri de ifade edilmektedir.⁴³⁶ Ayrıca bu kavram aynı ana-babadan veya aynı anadan yahut aynı babadan olan babasının kardeşlerinin hepsini kapsar.⁴³⁷ Kur’an’da amme kelimesi bir de kişinin izinsiz girebileceği evlerden bahseden âyet⁴³⁸ bağlamında geçmektedir.⁴³⁹

“Amme” kelimesinin geçtiği bir hadisi şerifte kadınla halasının aynı kişinin nikâhında bir araya gelemeyeceği bildirilmektedir: “وَعَمَّتُهَا، وَلَا يَبْنُ الْمَرْأَةُ، لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ” “Bir kadınla onun halası, yine böyle bir kadınla onun teyzesi birlikte nikâh olunmaz.”⁴⁴⁰

⁴³⁴ Isfahânî, “Amme”, 346.

⁴³⁵ en-Nisâ 4/23; en-Nûr 24/61; el-Ahzâb 33/50

⁴³⁶ Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, 2: 573.

⁴³⁷ Mehmet Vehbi, *Hulâsat'ül Beyân fî Tefsir'il Kur'an*, (İstanbul: Üç Dal Neşriyat 1967), 2: 872.

⁴³⁸ en-Nûr 24/61

⁴³⁹ Vecdi Akyüz, “Amme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1997), 15: 221.

⁴⁴⁰ Buhârî, “Nikâh”, 28

2.11. Sâhibe Kelimesi

2.11.1. Sâhibe Kelimesinin Anlamı

صاحب/ sâhib kelimesi; arkadaş, dost, yâr, yardımcı anlamlarına gelip⁴⁴¹ çoğulu صاحب/ sahibun'dur.⁴⁴² Bu kelime insan ve hayvan ya da yer ve zaman için kullanıldığında “başkasından ayrılmayan” manasına gelmektedir. Bu birliktelik bedenle de olabilir -ki bu aslolandır- yardım ve destekle de olabilir. Sâhib kelimesi örfte ise, çok fazla birlikteliği olana denir. Bir şeye malik veya onda tasarruf yetkisi bulunana هو صاحبه denir ki “o, onun sahibi” anlamındadır. صاحب kelimesi bazen kişinin idaresi altındakileri ifade etmek için bazen de idareci için kullanılır: “ordu komutanı” için صاحب الجيش denilirken birinin emri altında bulunanlar için ise “صاحب الأمر” denilmektedir.

2.11.2. Sâhibe Kelimesinin Kur'an'da Kullanımı

Sâhib kelimesinin müennesi olan sâhibe, Kur'an'da dört yerde zikredilmiştir.⁴⁴³ İki yerde Allah'a eş ve çocuk nispet etme düşüncesi çürütülüp bu gibi asılsız iddialara cevap verilirken zikredilmiştir. Bunlardan En'âm 101. ve Cin suresi 3. ayetlerde Yüce Allah'a “eş ve çocuk” isnad etme düşüncesi çürütülmektedir: “أَتَى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ / O'nun eşi olmadığı halde nasıl çocuğu olabilir!” Bir diğer ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “وَإِنَّهُ تَعَالَى جَدُّ رَبِّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا” Şu muhakkak ki Rabbimizin şanı çok yücedir; O, ne bir eş edinmiştir ne de çocuk.”

Sâhibe kelimesinin geçtiği diğer iki âyette ise, çetin bir gün olan kıyamet gününde insanların ailesinden, en yakınlarından hatta eşinden bile kaçacağı ifade edilmektedir. Nitekim Meâric suresi 12. ayette: “...وَصَاحِبَتِهِ وَأَخِيَّةٍ...” / “Günahkâr kişi, o günün azabı karşısında ister ki oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran bütün ailesini ve yeryüzünde kim varsa herkesi fîdye olarak versin de kendisini kurtarsın!” Abese 36. ayette ise şöyle buyrulmaktadır: “...وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيَّةٍ” İşte o gün kişi... eşinden ve çocuklarından kaçır.” Bu verilen dört ayette de sâhibe kelimesi “eş” anlamında kullanılmıştır.⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Mütercim Âsım, “Shb”, 1: 498.

⁴⁴² Cevheri, “Shb”, 1: 161

⁴⁴³ Abdalbâkî, “Sâhibe”, 531.

⁴⁴⁴ Aktaş, “Kur'an'da Kadının Kavramsal İfadesi”, 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN SIFATLARINI BİLDİREN KELİMELE

Bu bölümde çalışmanın ana kavramı olan “imrae”yi yani kadını Kur’an’da dînî ve ahlâkî yönden niteleyen kelimeler ele alınacaktır.

3.1. Sâlihât

“Sâliha” kelimesi, Kur’an’da kadınla ilgili sıkça kullanılan kavramlardan biridir. “Sâlih” kelimesi “fesadın zıddı” anlamındaki “salâh” kökünden türemiştir. Bu kelime daha çok insan fiillerini nitelemektedir. Salâh kelimesi Kur’an’da bazen fesadın bazen “seyyie” lafzının zıddı olarak geçmektedir.⁴⁴⁵ Sâlih kelimesi “barışçı, doğru, elverişli, faziletli, uyumlu ve itidal üzere olan”⁴⁴⁶ gibi anlamlara gelen Kur’ânî bir terimdir. Buna göre “sâlihâ” kelimesi, “hayırlı ve iyi işler yapan kadını” ifade eden bir isimdir.⁴⁴⁷

“Sâlih” kelimesi, Kur’an’da “sâlih insan” ve “sâlih amel” şeklinde insanın ve amelin sıfatı olarak kullanılmıştır. Eğer bir insan, imanında, amellerinde, ahlâkında söz, fiil ve davranışlarında dosdoğru kimse ise, hayırlı ve faydalı ameller işleyerek, Allah’ın emir ve yasaklarına riâyet ediyorsa “sâlih insan” vasfını kazanmaktadır. Sâlih amel ise, İslam’ın yapılmasını emrettiği ve hoş karşıladığı güzel davranışlar olarak ifade edilebilir.⁴⁴⁸

Sâlih ve iman kelimeleri arasında son derece güçlü bir anlam ilişkisi vardır. Bu sıkı bağ bu iki kelimeyi ayrılması imkânsız bir şekilde birbirine bağlamaktadır. Yani nerede iman varsa orada sâlihat veya “salih ameller” vardır. Kısacası sâlihât, imanın amel yoluyla dışavurumudur. Bunun için Kur’an’da “iman edip salih amel işleyenler...” ifadesine çok sık rastlanır.⁴⁴⁹

Sâlih nitelemesine sahip olabilmek için kişinin önce iman etmesi gerekir. Bu noktada iman, temeldir. İman, insanı mü’min olarak niteleyen unsurdur. İman olmadan

⁴⁴⁵ Isfahânî, “Slh”, 284-285

⁴⁴⁶ İbn Manzur, “Slh”, 2: 516-517; Isfahânî, “Slh”, 489-490.

⁴⁴⁷ Zehra Şener Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın Ve Özellikleri*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019), 11.

⁴⁴⁸ Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın*, 11.

⁴⁴⁹ İzutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 310.

yapılan amelin karşılığı yoktur. Bir kişinin “salih” olarak nitelenebilmesi için imandan sonra gereken şey “ilim”dir ve bu sâlih olma sürecinin bir aşamasıdır. Nitekim sâlih amel olmadan bir kişi sâlih olarak nitelenemez. “Namaz, dua ve sabırdan tutun da güzel söz söylemek, insanlığın iyiliğine çalışmak, haklının ve adaletin yanında olmak, yeryüzünü ıslah etmek” gibi pek çok faaliyet salih amel kategorisine girebilir. Kişinin “sâlih” olabilmesi için “iman, ilim ve amel”le birlikte, “ihlas ve ihsan sahibi” olması da gerekli ve önemlidir.

“Sâlih insan”, ideal insan olarak sunulmaktadır. Nitekim Peygamberler dahi salih insan olmak için dua etmişlerdir. Bu sebeple Kur'an, sâlih insan örneklerini sürekli olarak önümüze serer.⁴⁵⁰

“Sâlih” lafzı, Kur'an'da “iyi, hayırlı iş ve davranış” manasıyla doksan üç; “dinî ve ahlâkî bakımdan iyi davranışlara sahip kişi” manasıyla otuz iki yerde geçmektedir.⁴⁵¹

Sâlih kelimesi Kur'an'da kimi zaman belirli insanları nitelemektedir. Âl-i İmrân 113-114. âyetlerde “salih kişinin” tanımı yapılmaktadır: “*Hepsi bir değildir: Ehl-i Kitap'tan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır. Bunlar Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten menederler ve hayırlarda yarışırlar. İşte bunlar iyi kimseler (sâlihîn)dir.*”

“فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ”
“Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdırlar. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar.”⁴⁵²

Râzî, bu âyeti açıklarken şöyle söylemiştir: “Bil ki kadın, ancak kocasına itaat ettiği zaman 'sâliha' olabilir. Çünkü Cenâb-ı Hak, 'Salih (iyi) kadınlar, itaatli olanlardır.' buyurmuştur ki cemî kelimenin başında elif-lâm, 'istiğrak' ifâde eder. Bu da her sâliha kadının, kocasına itaat etmesi gerektiğini gösterir.”⁴⁵³

⁴⁵⁰ Abdurrahman Altuntaş, Kur'an'da İnsanın Salih Olma Süreci, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2018):82.

⁴⁵¹ Abdalbâkî, “Slh”, 542-546.

⁴⁵² en-Nisâ, 4/34.

⁴⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10: 91-92.

Kadını niteleyen bir kelime olarak sâliha kelimesinin Kur'an'da kullanımı konumuz açısından oldukça önemlidir. Müfessirler burada kadının sâliha vasfı kazanmasını farklı şekilde değerlendirmektedirler. Bazı müfessirler, sâlihâ kadının ancak zevcine itaat etmesi sonucu bu vasma ereceğini belirtirken diğerleri, bir kadının dinde istikamet üzere bulunup hayır işlemesiyle bu özelliği kazanabileceğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁵⁴

Netice olarak sâliha kavramı ismi fail kalıbında müennes bir kelime olup Kur'an'da kadını olumlu açıdan nitelemektedir.

3.2. Müslimât

Müslimât kelimesi, “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; barış yapmak” manalarına gelen “silm”den türemiştir. Kelime “boyun eğmek ve iradî olarak uymak sûretiyle barış ortamına girmek”⁴⁵⁵ anlamına gelmektedir. İbn Manzûr da “boyun eğmek (inkıyâd) ve itaat etmek” manaları vermiştir.⁴⁵⁶ Daha sonraki kaynaklarda da bu açıklamaların bi nevi tekrarı yapılarak, “sulh ve selâmet gayesiyle boyun eğmek, tâbi ve teslim olmak” mânaları öne çıkarılmıştır. Müslim kelimesi de “teslim olmuş kişi” demektir. İslam ise, tam da bu dinin adıdır; müslim ise Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından kurulmuş olan dini topluluğun bir üyesidir.⁴⁵⁷

Kur'an'da son derece ilginç bir örnek yer almaktadır ki burada çöl Araplarının mizacına gönderme yapılarak teslim olma eylemi kesin bir şekilde iman'dan ayırt edilmektedir. İfade edildiğine göre İslam, inanç yolunda atılmış bir ilk adım, kalbe derinlemesine nüfûz etmemiş sığ bir inançtır. Dolayısıyla bütün müminler doğal olarak Müslümandır ancak bunun tersi her zaman doğru değildir: ⁴⁵⁸ “قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا” “*Bedevîler, 'İman ettik' dediler. Şunu söyle: Henüz iman gönüllerinize yerleşmediğine göre, sadece boyun eğdiniz. Bununla beraber Allah'a ve resulüne itaat ederseniz yaptığınız hiçbir şeyi boşa çıkarmaz; Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.*”⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Okumuş, *Hadislere Göre En Faziletli Kadın*, 11.

⁴⁵⁵ Mustafa Sinanoğlu, “İslâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 23: 1-2

⁴⁵⁶ İbn Manzûr, “Silm”, 12: 289- 293.

⁴⁵⁷ İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 291.

⁴⁵⁸ İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 292.

⁴⁵⁹ el-Hucurât 49/14-15.

İslâm kelimesi terim olarak “Hz. Peygamber’e Cebrail a.s aracılığıyla vahiyile bildirilen dinin adı”dır. Bu dini kabul ederek emir ve yasaklarına uymaya gayret eden de "Müslüman" olarak tanımlanır. Fakat "İslâm" lafzında “*boyun eğmek, teslim olmak*” gibi manalar da bulunduğu için bedevîlerin yaptığı bu kelimeyle ifade edilmiştir.⁴⁶⁰

“Müslimât” kelimesi Ahzâb sûresi 35. âyette kadının sıfatı olarak kullanılmıştır: *لَإِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ Müslüman erkekler, müslüman kadınlar... işte bunlar için Allah büyük ödül hazırlamıştır.*”

Tahrim sûresi 5. âyette de “ müslimât” kelimesi aynı şekilde geçmektedir: *عَلَىٰ رَبِّهِ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يَبْدِلَ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ Eğer sizi boşayacak olursa rabbi ona, sizin yerinize sizden daha iyi olan, Allah’a teslimiyet gösteren... eşler verebilir.*”

Sonuç olarak “Müslimât” kelimesi silm kökünden türemiş cem’i müennes kalıpta olup taşıdığı mana gereği bir teslimiyeti gerekli kılmaktadır. İslam dininin gelmesiyle birlikte kelime Allah’a teslimiyet manası kazanmıştır. Dolayısıyla kadını inanç açısından nitelemektedir.

3.3. Mü’minât

Sözlükte “gönül huzuru, güven içinde bulunmak, korkunun bertaraf olması” anlamındaki امن/emn (emân) kökünden türeyen îmân if’al vezninde bir mastar olup “güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak” demektir. “Emn” korkunun, “emân” ise ihanet kelimesinin karşıtıdır. “İman” nın zıddı ise küfürdür.⁴⁶¹

Terim manada iman, “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” şeklinde tanımlanır. Kısaca Hz Peygambere gönderilmiş olan şeriatı kabul etmektir. Bu inanca sahip bulunan, onu tasdik eden kimseye de مؤمن/ mü’min denir.⁴⁶²

İman kavramı, Kur’ân-ı Kerîm’de 800’den fazla yerde geçer.⁴⁶³ Ancak مؤمنة ve مؤمنات kelimeleri toplam 28 yerde geçmektedir.

⁴⁶⁰ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 5: 100-101

⁴⁶¹ Cevherî, “Emn”, 5: 2071.

⁴⁶² İsfahânî, “Emn”, 25-26.

⁴⁶³ Abdalbâkî, “Emn”, 114-130.

Bütün insanlığa gönderildiği bildirilen Kur'an'a sıradan bir okuyucu baktığı zaman hitapların çoğunun gramatik olarak erkeklere yönelik olduğunu farkedebilir. Örneğin, “mü'minûn/ mümin erkekler” ifadesi iki yüzden fazla yerde geçerken, mü'minât/ mümin kadınlar lafzı yirmiye yakın zikredilmiştir. İslam'ı ve Arap dilinin yapısını tam manasıyla bilmeyenler bu durumu, kadına değerin verilmemesi ve muhatap alınmaya değer görülmemesiyle ilişkilendirebilir ve erkeğe daha fazla önem verildiği için daha çok muhatap alındığını düşünebilirler. Ancak durum hiç de zannedilen gibi değildir. Çünkü Arapça gramatik olarak erkeksi bir yapıya sahiptir. Fransızca'da olduğu gibi Arapça'da da içinde kadın ve erkeğin bulunduğu gruba işaret etmek veya karma grubu nitelemek için zamir ve sıfat eril (müzekker) kalıpta kullanılır. Yani iman etmiş bir grup kadın ve erkeği ifade etmek için “mu'minûn” kelimesi kullanılır ki bu müzekker bir lafızdır. Yine böyle bir karışık grubu işaret ederken “hum ve kum” şeklinde müzekker zamir kullanılır.

*"Ey inananlar (muminun) Allah'ın yasaklarını çiğnemekten ve O'nun cezalandırmasından sakının ve doğrularla beraber olun."*⁴⁶⁴ Âyetteki hitap için müzekker kalıp kullanılmıştır ancak buyruk hem kadına ve hem erkeğedir.

İlhami Güler konuyla ilgili ele aldığı makalesinde şu açıklamayı yapmıştır: "Eğer kelimenin sonunda dişili (müennes) ifade eden 'ha' harfi yoksa Arap, gerçekte muennes olan kelimeleri müzekkerleştirmek peşinde koşar." Örneğin hamile kadını ifade etmek için Arapçada “Hâmil/sırtında yük olan” şeklinde müzekker kelime kullanılır. Oysaki normalde Türkçe'de de var olan 'hamile' kelimesi kullanılabilir. Arapça'da bunun çok sayıda örneği bulunmaktadır.⁴⁶⁵

Sonuç olarak, lafız ve sıfatların müzekker kalıbını kullanmak, dil açısından Arapların genel bir kullanımı olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Kur'an'ın da hitaplarında müzekker kalıp kullanması bu dilin gramatik yapısından kaynaklıdır. Her ne kadar “Ey Müslümanlar, Münafıklar, Kâfirler!” şeklinde hitap etse de bu ifade kalıplarına kadınlar da dâhildir. Yani emir ve yasaklar açısından her iki cinsi de kapsamaktadır.

Mümteherine 12. ayette şöyle buyrulmaktadır: “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِيهِ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا

⁴⁶⁴ Tevbe 9/119

⁴⁶⁵ İlhami Güler, “Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 5/4 (Ekim 1991), 314-315.

لَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعُهُنَّ وَاسْتَعْفِرَ لَهُنَّ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ /"Ey Peygamber! Mümin kadınlar Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacakları, hırsızlık yapmayacakları, zina etmeyecekleri, çocuklarını öldürmeyecekleri, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmeyecekleri, dine ve akla uygun hiçbir konuda sana karşı gelmeyecekleri hususunda sana biat etmeye geldiklerinde onların biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Kuşkusuz Allah bağışlayıcıdır, engin merhamet sahibidir."

Hiz. Peygamber (a.s), risaletin 12. ve 13. yıllarında Yesrib'den gelen kadın ve erkek Müslümanlardan bazı hususlarda biat almıştır. Hiz. Âişe'den gelen bilgiye göre, Hudeybiye antlaşmasından sonra da Hiz. Peygamber (a.s) muhacir kadınlardan biat ifadeleriyle söz alıyor. Ayette geçen ifadelerden, "kadının da mârufa uygun olmayan buyruklara karşı tavır koyma hak ve özgürlüğünün, hatta yükümlülüğünün bulunduğunu özel olarak hatırlatma anlamı taşıdığı" söylenebilir. Ayrıca kadını "kol gücünün zayıflığı ve ömrünü süslenmekle geçiren bir varlık" olarak gören bir toplumda "peygamber veya devlet başkanı" ile yapılan biatın tarafı olarak kabul etmesi Kur'an'ın kısa sürede toplum zihninde meydana getirdiği inkılabın en belirgin göstergesidir.⁴⁶⁶

3.4. Gânitât

Allah'a itaat ve kulluk bağlamında Kur'an'da birçok kavramın kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan bir kısmı sadece itaatle ilgili olmakla birlikte diğer bir kısmı itaatin yanında benzer başka anlamlar için de kullanılmaktadır. Onlardan bir tanesi de "gânitîn" kavramıdır. Bu kavram farklı türevleriyle birlikte Kur'an'da on bir yerde geçmektedir.⁴⁶⁷ "القنوت" /Kunût kelimesinin bazı âyetlerde⁴⁶⁸ sözlük anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Bu kavram daha çok itaat etmek anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanında namazdaki itaatkâr duruş⁴⁶⁹ susmak, namazda dua etmek, kullukta huşu duymak, ibadet etmek, Allah (cc)'ın bütün emirlerini yerine getirmek, içinde isyan ve günah

⁴⁶⁶ Karaman vdğ., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5: 324-325.

⁴⁶⁷ Ahmet Özdemir, Kur'anî Bir Kavram Olarak "Gânitîn/Gânitûn (قانتون/قانتين) Kavramı Ve Kavramın Geçtiği Bazı Âyetlerin Tefsiri, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*4/1 (2018): 229-248

⁴⁶⁸ el-Bakara 2/116, 238; el-Âl-i İmrân 3/17, 43; en-Nisâ 4/34; en-Nahl 16/120; er-Rûm 30/26; el-Ahzâb 33/31, 35; ez-Zümer 39/9; et-Tahrîm 66/5, 12

⁴⁶⁹ Cevherî, "Knt", 1: 261.

barındırmayan itaat, namazda kıyâmı uzun tutmak, boyun eğmek sûretiyle itaat⁴⁷⁰ anlamlarında da kullanıldığını görmekteyiz. Bütün bu anlamlarda itaat boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bu itaat, hem namaz içerisinde hem namaz dışında gerçekleşen bir durumdur. Çünkü itaat, sadece namazla ilgili bir husus değil, kişinin bütün hayatını ilgilendiren, yaşamının her alanında dikkat etmesi gereken önemli bir konudur.

“Kunut” kelimesi fıkıh literatüründe “taatte bulunmak, dua etmek ve herhangi bir şerden kurtulmak ya da hayrı elde etmek için namazda Allah’a sığınmak” manalarına gelmektedir.⁴⁷¹

Nisâ 34. âyette geçen "kânitâtün" kelimesi “Allah'a itaat edenler” manasındadır: *“فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ”* / *“Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdırlar. Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar.”*

Kunût kelimesinin, taat manasında olduğu ve bu kelimenin, hem Allah'a itaati, hem de kocalara itaati ifade eden umûmî bir lafız olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷²

Bu âyetle alakalı Mevdûdî: “Allah'a itaat kocaya itaatten önce gelir. Bu nedenle koca karısına Allah'ın emirlerine aykırı bir şey yapmasını emrettiğinde kadının ona itaat etmemesi gerekir. Eğer kocası Allah'ın emrettiği bir ibadeti yapmasına engel oluyorsa kadın karşı koymalıdır. Karşı koymaz ise günah işlemiş olur. Şâyet kocası kadını, nafîle namazdan ve oruçtan alıkoyarsa kadın kocasına uymak zorundadır. Uymadığı takdirde ibadeti makbul olmaz.”⁴⁷³

Kadının durumunu, kocasının yanında bulunduğu zaman ve kocasının yanında olmadığı zaman olarak değerlendirebiliriz. Kadının kocası yanında iken kadın, "kânitât" olarak vasıflandırılmıştır. "Kunût" kelimesinin asıl manası, “devamlı itaattir.” Buradan hareketle mana şöyledir: "Onlar, kocalarının hakkını hakkıyla yerine getirirler." Bu ifade görünüşte haber şeklinde gelmiş ise de kadınların kocalarına karşı itaatkâr olmaları zımnen emredilmiştir.⁴⁷⁴

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, “Knt”, 2: 73.

⁴⁷¹ Muhsin Koçak, “Kunût”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV yay., 1997), 26: 380.

⁴⁷² Râzi, *Mefâtihi'l-Gayb*, 10: 91-92.

⁴⁷³ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 1: 357.

⁴⁷⁴ Râzi, *Mefâtihi'l-Gayb*, 10: 91-92.

Elmalılı bu âyetle alakalı olarak şunları söylemiştir: “Saliha olan kadınlar, Allah'a itaat ederler. Kocalarına karşı divan durup haklarına riâyet ederler. Kocalarının gıyabında can, mal, namus, itibar (onur) ve aile sırları gibi korunması lazım gelen hususları Allah'ın korumasına dayanarak korurlar. Çünkü Allah bunun korunmasını emretmiştir.”⁴⁷⁵ Bir rivâyete göre Hz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuş ve ardından konuyla ilgili âyeti okumuştur: "Kadınların hayırlısı o kadındır ki, baktığın zaman seni sevindirir, emredersen itaat eder, gıyabında bulunduğu zaman da seni malında ve nefsinde korur."

3.5. Sâbirât

Sözlükte صبر/sabr, “darda tutmak” anlamına gelir. “صبرت الدبة” ifadesi “hayvanı yemsiz olarak hapsedtim” anlamına gelir. صبر /sabr nefsi, akıl ver şer’in gerektirdiği hususlar üzerinde hapsetmektir. Sabr genel bir lafızdır ve kullanıldığı yere göre farklı anlamlar kazanabilir. Örneğin bir sıkıntı ve musibet sebebiyle nefis hapsoluyorsa bu durum "sabr" olarak ifade edilir. Bunun karşıt anlamlısı “جزع” yani “feryat” olur. Eğer sabır savaşta gösteriliyorsa bu “شجاعة” yani kahramanlık olur. Zıddı ise جبن yani korkaklık olur.⁴⁷⁶

Bir ahlâki terim olarak sabr, “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi mânalara gelmektedir. Sabır “din duygusunun nefsânî arzu ve tutkuların baskısına karşı direnç göstermesi” şeklinde de tarif edilmiştir.⁴⁷⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de de sabır kavramı hem isim hem de fiil formunda kullanılmıştır. Bu kavram beş âyette geçmekte olup 100’e yakın âyette ise aynı kökten türemiş isim ve fiiller bulunmaktadır.⁴⁷⁸

Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ” *sabreden erkekler, sabreden kadınlar... işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.*⁴⁷⁹ Sabr kelimesi bu âyette kadınları nitelemektedir.

⁴⁷⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 79.

⁴⁷⁶ Isfahâni, “sbr”, 273-274.

⁴⁷⁷ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2008), 35: 337-339.

⁴⁷⁸ Abdalbâkî, “Sbr”, 529-531.

⁴⁷⁹ el-Ahzab 33/35.

3.6. Tâibât

تَوْبَ kelimesi “günahı terk etmek” manasına gelir. Bu ise, özür dilemek için güzel ve etkili bir yoldur. İsfahani’ye göre özür üç şekilde olur: “Birincisi özür dileyenin ‘ben yapmadım’ demesidir. İkincisi ‘şundan dolayı yaptım’ demesidir. Üçüncüsü ise ‘yaptım, kötü yaptım ancak ondan geri döndüm, vazgeçtim’ demesidir.” İşte bu sonuncusuna “tevbe” denir. Terim olarak ise tevbe, “kötülüğünden dolayı günahı terk etmek, yaptığına pişman olmak, bir daha dönmeyeceğine kesin karar vermek ve düzeltilebilecek olan amellerini düzeltmek, hatayı telafi etmeye gayret etmek” tir. Bu dört şart tevbenin şartlarıdır.⁴⁸⁰

“تاب الى الله” cümlesi “Allah’a tevbe etti” manasına gelir. “الى الله” ifadesi dönüşü gerekli kılar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ / بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ” / *“Mûsâ kavmine demişti ki: ‘Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir; böylece Allah tövbenizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tövbeleri kabul eden ancak O’ dur.”*⁴⁸¹

“تاب الله عليه” ifadesi ise “Allah tevbesini kabul etti” anlamına gelir. Tevbe sûresi 117. âyette şöyle buyrulmaktadır: “لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ / “Şu bir gerçek ki Allah, peygambere ve -içlerinden bir grubun kalpleri kaymaya yüz tutup, arkasından Allah tövbelerini kabul buyurduktan sonra- o sıkıntılı zamanda peygambere bağlılıklarını koruyan muhacirlere ve ensara lutfıyla muamele etti. Allah onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”

“تائب/ tâib”, hem tevbe eden hem de tevbeyi kabul edene denir. Buna göre tevbe eden kul için de tevbeyi kabul eden Allah için de “تائب” ifadesi kullanılmaktadır.

“تواب” ise çokça tevbe eden kul manasına gelmektedir. Kullarını çokça bağışlayıp tevbelerini kabul ettiği ve her daim tevbe kapısını açık bıraktığı için Allah’ın bir ismi de “تواب/ Tevvâb” dır.

⁴⁸⁰ İsfahâni, “Tv̄b”, 76.

⁴⁸¹ el-Bakara 2/54.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا” / “Evet, kim tövbe edip erdemli davranırsa bu durumda gerektiği şekilde Allah’a yönelmiş olur.” Yani kötü olan şeyleri terk etmekle beraber salih amel de işleyen kimse tam anlamıyla tevbe edip Allah’a yönelmiş olur.⁴⁸²

“تاب” lafzı farklı kalıplarda Kur’an’da 85 yerde zikredilmiştir.⁴⁸³ Ancak konumuzla alakalı olarak “tevbe eden kadınlar” manasındaki “تَائِبَاتٍ” ifadesi Kur’an’da yalnızca Tahrîm sûresi 5. âyette geçmektedir: “عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ مُسْلِمَاتٍ مُّؤْمِنَاتٍ / “Eğer sizi boşayacak olursa Rabbi ona, sizin yerinize sizden daha iyi olan, Allah’a teslimiyet gösteren, yürekten inanan, içtenlikle itaat eden, tövbe eden, kulluk eden, dünyada yolcu gibi yaşayan, dul ve bâkire eşler verebilir.”

Âyetin nüzul sebebi şöyledir: “Hz. Peygamber (a.s)’in eşlerinden biri Hz. Peygamber (a.s) ’in kendisine verdiği sırrı yine Hz. Peygamber (a.s) ’ın bir başka eşine söylemişti. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber hanımına sitem edince iki eşi birbirine arka çıkıp diğer eşlerini de ilgilendirecek tarzda bir dayanışma içine girmişlerdi. Bu durum karşısında Resûlullah, eşlerine eğitici bir mesaj vermek gayesiyle normal aile hayatını terketti. İlâ yemini yapıp bir ay uzlete çekildikten bir süre sonra bütün eşleri bu yaptıklarından pişmanlık duydular. Daha sonra ‘Peygamber bütün eşlerini boşamış’ diye bir söylenti yayıldı ve sahâbe-i kiram telaşlandı. Ancak 29 gün sonra Hz. Peygamber (a.s.)eşlerine döndü. Bu güzel haberi de sevinç içinde Hz. Ömer duyurdu.”⁴⁸⁴

Elmalî’ya göre Hz. Peygamber (a.s)’ın hanımlarının diğer kadınlardan farkı, Peygamber’in sevgili ve itaatlı eşleri olmalarıdır. Nitekim âyette eşlerde bulunması arzu edilen özellikler “kendini Allah’a veren, inanan, sebatla itaat eden, tevbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakireler” şeklinde “ezvâc” kelimesinin de sıfatı olarak gelmiştir.⁴⁸⁵

3.7. Münâfigât

“نفق” kelimesi “bir yeri yarıp geçen yol, tünel veya ırmak” anlamlarına gelmektedir. En’âm 35. âyette kelime bu anlamda kullanılmıştır:

⁴⁸² Isfahânî, “Tv̄b”, 76-77.

⁴⁸³ Abdülbâkî, “Tv̄b”, 215-217.

⁴⁸⁴ Elmalî, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8: 499.

⁴⁸⁵ Elmalî, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8: 499-500.

”وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ“

“Onların yüz çevirmeleri sana ağır geldi ise, yapabilirsen, yeri yarıp inebileceğin bir tünel ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki, onlara bir mûcize getiresin!”

”نفاق“ ifadesi “tarla faresi deliğe girip-çıktı” anlamına gelir. “نفاق” kelimesi de aynı kökten olup bu da “dine bir kapıdan girip birinden çıkmayı ifade eder. “Münâfık” kavramı “nifak” kelimesinden türeyen bir sıfat olup “inanmadığı halde kendisini mümin gösteren kimse” anlamına gelmektedir.⁴⁸⁶ Kelimenin kök manası “tarla faresinin bir tehlike anında kaçmasını sağlamak üzere yuvası için hazırladığı birden fazla çıkış noktasının birinden girip diğerinden çıkması”dır. Buradan hareketle münâfık, “dinin bir kapısından girip diğerinden kaçan çifte şahsiyetli kimse” şeklinde tanımlanmaktadır. Câhiliye toplumunda da bu kavram mevcuttu ancak terim anlamında kullanılıp kullanılmadığı hakkında bilgi sahibi değiliz.⁴⁸⁷

Yüce Allah şöyle buyurur: “الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ”/ “Erkeğiyle kadınıyla münâfıklar birbirine benzer; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için harcamaya elleri varmaz. Onlar Allah’ı umursamadılar, O da onları kendi hallerine bıraktı. Gerçek şu ki münâfıklar günaha batmış kimselerdir.”⁴⁸⁸

Kur’ân’ın üç âyetinde “nifak” kelimesi kök halinde geçmektedir. İsim formunda yirmi yedi, fiil olarak ise iki âyette geçmektedir. Münâfık kelimesi beş yerde kadınların sıfatı olarak “münâfık erkekler” ifadesiyle birlikte kullanılmıştır. Münâfıklık Kur’an’da bir inanç grubu olarak zikredilmektedir. Ayrıca Kur’an’da “Münâfıkûn” adında bir sûre de bulunmaktadır.⁴⁸⁹

“Nifak” kavramı hadislerde de genişçe yer almıştır. Örneğin bir hadiste “imanla küfür arasında kalan münâfık iki sürünün ortasında durup nereye katılacağını bilemeyen koyuna” benzetilmiştir⁴⁹⁰. Başka bir hadiste münâfıklık alâmetlerinin; “yalan söylemek, sözünde durmamak ve emanete hıyanet etmek” olduğu bildirilmiştir.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ Isfahâni, “Nfk”, 502-503.

⁴⁸⁷ Hülya Alper, “Münâfık”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları 2006) 31: 565-568

⁴⁸⁸ et-Tevbe 9/67.

⁴⁸⁹ Alper, “Münâfık”, 31: 565-568

⁴⁹⁰ Müslim, “Şifâtü’l-münâfıkîn”, 17

⁴⁹¹ Buhârî, “İmân”, 24.

3.8. Sâimât

Saim sözlüklerde; "yemek, içmek, konuşmak, yürümek vb. bir şey yapmaktan geri durmak" anlamlarına gelen “صوم/savm” kelimesinden türemiş olan “صائم/sâim” lafzı ismi fail kalıbında olup bu sayılanları terk eden anlamındadır. Bu sebeple yürümekten ve yemini yemekten geri duran ata dahi “صائم/sâim” denilmiştir. Şair şöyle söylemiştir:

“خيل صيام و اخرى غير صائمة/ Yemden geri duran at; diğeri ise yemini yemektir.”⁴⁹²

Arapçada hafif rüzgâr “صوم/savm” olarak ifade edilir. Güneşin göğün ortasında düşünülerek gün ortasına da savm denilmiştir. Bundan dolayı “قام قائم الظهيرة / Güneş gün ortasında durdu” denilmektedir. “مصام الفرس” ifadesi de atın durduğu yer anlamındadır.

Arapça “savm” lafzının Türkçe karşılığı olan oruç, Farsça bir kelime olan “rûze”nin Türkçeleşmiş halidir.

Savm/oruç kelimesinin terim anlamı, “tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer‘an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak” şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁹³

Kur’an’da “صوم/Savm” ve “صيام/sıyâm” kelimeleri farklı formlarıyla birlikte toplam on üç yerde geçmektedir.⁴⁹⁴

Biz Kur’an’da kadının bir vasfı olarak “صائمات/ oruç tutan kadınlar” ifadesinin geçtiği âyeti vermekle yetineceğiz. Bu ifade Kur’an’da yalnızca çoğul kalıbıyla Ahzâb 33/35. âyette geçmektedir:

وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً “...oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah’ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.” Âyette savm kelimesi ismi fail kalıbında, cem’i şeklinde kadınının sıfatı olarak kullanılmıştır.

⁴⁹² İbn Manzur, “Svm”, 12: 350-351. ; Isfahânî, “Svm”, 291

⁴⁹³ Ali İhsan Yitik, “Oruç”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2007), 33: 414-416

⁴⁹⁴ Abdulbâkî, “Svm”, 551-552.

3.9. Müşrikât

Şirket/شركة, شرَكة /şeriket ve مشاركة /muşâreket kavramları iki malın birbirine karıştırılmasını ifade eder. Şöyle söylenir: “اشتراكنا /ortak olduk” ya da “اشتراك الرجلان /iki adam “ortaklık yaptı”.⁴⁹⁵ Şirket, maddi veya manevi bir şeyin iki veya daha fazla kişiye ait olmasını ifade eder.⁴⁹⁶ شرك/Şirk kelimesi ise “ortak koşturmak, ortaklık” manasında tevhidin zıddıdır.⁴⁹⁷ Şirk koşana “müşrik”, şirk koşulana “شريك/şerik” denir. شريك/şerîk’in çoğulu “شركاء” dır.

Bazı âyetlerde “şirk” kelimesi sözlük anlamında kullanılmaktadır. Hz. Mûsa’nın Yüce Allah’tan kardeşi Harun’u kendisine tebliğ görevinde yardımcı olarak vermesini isterken “وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي” / *Ve onu işime ortak kıl*⁴⁹⁸ eklindeki duasında ve “أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ” / *Yoksa göklerde onların ortaklığı mı var?*⁴⁹⁹ âyetinde olduğu gibi kelime sözlük anlamında kullanılmıştır.

Terim olarak ise “Allah’ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanmak” demektir. Yani kâinatın yaratıcısı ve idarecisi olan Yüce Zatın ilahlık vasfını başka varlıklara atfetmektir.⁵⁰⁰

İsfahânî, şirki küçük ve büyük şirk olarak iki gruba ayırmıştır. Buna göre: “Allah’ın yanında ona ortak ilahlar ihdas etmek” büyük şirk; “bazı işlerde Allah rızasını terk ederek riya niyetiyle iş yapmak” ise küçük şirkdir.⁵⁰¹

Allah, Kur’an’da kendisini birçok isim ve sıfatlarıyla tanıtmıştır. Kendisi dışında ilâh olmadığına vurgu yapmıştır. Bu sebeple O’nun sahip olduğu herhangi bir sığata başkasını ortak kılmak veya bağımsız olarak o sığata sahip olduğunu iddia etmek şirktir. Müşrikler, kâinatın yaratıcısı olarak Allah’ın varlığını kabul etmelerine rağmen O’na, özellikle ibadet noktasında ortaklar üretirlerdi. Bunu yapmalarının sebebi ise Zümer sûresinde de ifade edildiği gibi, ortak koştıkları varlıkların kendilerini Allah’a

⁴⁹⁵ İbn Manzûr, “Şrk”, 10: 448-449.

⁴⁹⁶ İsfahânî, “Şrk”, 259-260.

⁴⁹⁷ Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, 41.

⁴⁹⁸ et-Tâhâ, 20/32

⁴⁹⁹ el-Ahkâf 46/4.

⁵⁰⁰ Mustafa Sinanoğlu, “Şirk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2010) 39: 193-198

⁵⁰¹ İsfahânî, “Şrk”, 259-260.

yaklaştıracakları şeklindeki asılsız iddialarıdır. Ancak bu iddia hemen âyetin devamında Allah tarafından yalanlanmıştır. (Zümer, 39/3.)⁵⁰²

Kur'an'da “şerike” lafzı türevleriyle birlikte 167 yerde geçmektedir.⁵⁰³ Kur'an'da müşriklerin; “putlara tapmak ve onları şefaâtçi olarak görmek, cinleri ortak koşturmak, O'na kız ve oğul isnat etmek, Allah'a batıl zan bulunmak, Allah'a ve putlara hisse ayırmak”⁵⁰⁴ gibi fikir ve davranışlarda bulunarak şirk düşükleri haber verilmektedir.

Kur'an'da “müşrik” kelimesinin müennes formu olan “müşriketun” ifadesi çoğul kalıbıyla birlikte toplam beş yerde geçmektedir.⁵⁰⁵

“Müşriketun” kelimesinin çoğul kalıbında geçtiği şu âyetlerde Müminlerin müşrik kadınlarla evlenmemeleri gerektiği ifade edilmektedir:

“وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَّامَةً مُؤْمِنَةً خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ” / “İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir cârîye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir.”⁵⁰⁶

“الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرَّمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ” / “Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”⁵⁰⁷

Şirk hadis kaynaklarında da genişçe yer almaktadır. Örneğin Resûlullah (sav)'ın hacca gitmek için hazırlanan Hz. Ömer'e “kardeşim dualarına beni de ortak et”⁵⁰⁸ sözünde şirk kelimesi lügat anlamında kullanılmıştır. Kelime, şirkin büyük günah olduğunu⁵⁰⁹ ifade eden birçok hadiste geçmektedir. Ayrıca “şirk sayılan inanç ve telakkiler, müşrik kadınlarla evliliğin yasak olması, müşrikin vasıfları ve âhiret hayatındaki durumları” gibi konular bağlamında zikredilmiştir. Bazı rivâyetlerde de müşrik olsalar dahi anne-babanın ziyaretinde bulunup onlara iyilikle muamele etmeleri tavsiye edilmiştir.⁵¹⁰

⁵⁰² Şeyda Önal, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Şirk Ve Müşrik Toplum*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009), 6, 55.

⁵⁰³ Abdalbâkî, “Şrk”, 501-505.

⁵⁰⁴ el-Hacc, 22/30; el-Ankebût, 29/17, 25; el-En'âm, 6/156; el-En'âm, 6/100.

⁵⁰⁵ Abdalbâkî, “Şrk”, 501-505.

⁵⁰⁶ el-Bakara 2/221.

⁵⁰⁷ en-Nûr 24/3

⁵⁰⁸ İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

⁵⁰⁹ Buhârî, “Edeb”, 6; Müslim, “İmân”, 36, 37; Tirmizî, “Tefsîr”, 18; Nesâî, “Tahrîm”, 4.

⁵¹⁰ Buhârî, “Nikâh”, 24.

3.10. Mutesaddigât

Kelimenin kökü olan sâdk lügatte “(haber) gerçek olmak, doğruluk” manasındadır. Bu kökten türemiş olan sadaka (çoğulu sadakât), Müslümanın Allah’ın rızasını kazanıp O’na yakınlaşmak niyetiyle sahip olduğu maldan verdiği şeydir. Bu noktada zekât gibidir. Ancak sadakada gönüllük esasken, zekât zorunludur.⁵¹¹ Sadaka kelimesi Türkçe’de daha çok “dilencilere yapılan küçük para yardımı”nı ifade etmektedir. Sadaka vermek ise “tasadduk” kelimesiyle ifade edilmektedir.⁵¹²

Sadakayı veren kişi hal ve hareketleriyle de bunu doğrulamaya çalışıyorsa verdiği mala da “sadak” denir.⁵¹³ Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ” / *Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.*”⁵¹⁴

صدق fiilleri de aynı kökten gelip “sadaka vermek” manasındadır. Hadid sûresi 18. âyette şöyle buyrulmaktadır: “إِنَّ الْمُسْتَفِيقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ” / *Muhtaçlara yardım eden erkeklere, muhtaçlara yardım eden kadınlara ve Allah’a (O’nun muhtaç kullarına) güzel bir ödünç verenlere bu fazlasıyla ödenecektir. Ayrıca onlara pek değerli bir ödül de vardır.*”

İnsan hakkı olan şeyden vazgeçtiğinde “تصدق به/ onu bağışladı” ifadesi kullanılır.” “و قد اصدقته” ifadeleriyle kadına verilen mehir anlaşılır. Örneğin “صدقته” cümlesi “elbette kadına mehrini verdim” manasındadır.⁵¹⁵ Nisâ sûresi 4. âyette geçen “صَدَقَاتِهِنَّ” kelimesi bu anlamda kullanılmıştır:

“وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا” / *Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiyin.*”

⁵¹¹ Isfahânî, “Sdk”, 277-278.

⁵¹² Ali Duman “Sadaka” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları 2008) 35: 383-384.

⁵¹³ Isfahânî, “Sdk”, 277-278.

⁵¹⁴ et-Tevbe 9/103.

⁵¹⁵ Isfahânî, “Sdk”, 277-278.

“Sadaka” Kur’ân-ı Kerîm’de farklı manalarda kullanılmıştır. Beş yerde tekil,⁵¹⁶ sekiz yerde çoğul⁵¹⁷ şekliyle geçer. Ayrıca sadaka verenleri öven üç âyette⁵¹⁸ “mütesaddikîn, mussaddikîn” ve “mütesaddikât, mussaddikât” kullanılmıştır.⁵¹⁹

“Vâkıya uygun hüküm ifade eden söz, yalanın karşıtı” gibi manalara gelen “sıdk” kelimesi⁵²⁰ İslâm’ın temel kaynaklarında “hakikati konuşmak, gerçeğe uygun bilgi vermek, dürüst ve güvenilir olmak, vaadine sadâkat göstermek” anlamında masdar; “hakikati ifade eden, gerçeğe uygun olan söz, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik” anlamında isim olarak kullanılmıştır.⁵²¹

Kur’ân-ı Kerîm’de “sıdk” lafzı toplamda on beş yerde zikredilmiştir. Ancak bunlardan bazıları mecâzi anlamda kullanılmıştır. Ayrıca üç âyette “doğru sözlü” anlamında “sâdik”, elli kadar âyette; “sâdikun, sâdikın, sâdikat” şeklinde bunun çoğulları ve altmış kadar âyette aynı kökten çeşitli fiil ve isimler kullanılmıştır.⁵²² Konumuzla alakalı olan “sâdikât/ doğru sözlü kadınlar” ifadesi yalnızca Ahzâb sûresi 35. âyette geçmektedir: “الصَّادِقَاتِ وَالصَّادِقِينَ/özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar... işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.”

Hadislerde “sıdk” kelimesi çeşitli türevleriyle geçmektedir. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Size doğruluğu öğütlerim; çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Doğruluğu şîâr edinen kimse Allah katında sıddîk diye yazılır. Yalan söylemekten sizi menederim; çünkü yalan söylemek günaha, günah da cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihâyet Allah katında kezzâb diye yazılır”⁵²³

3.11. Muhsanât

Kur’an’da kadınların vasfı olarak zikredilen bir diğer kavram “محصنات/muhsanât” kelimesidir. Sözlükte “kale, engellemek, himaye etmek, korumak; sağlam ve muhkem olmak” mânalarındaki “الْحِصْنُ” kelimesinin çoğulu حُصُونٌ dur.⁵²⁴ Aynı kökten türeyip ve

⁵¹⁶ el-Bakara 2/196, 263; en-Nisâ 4/114; et-Tevbe 9/103; el-Mücâdile 58/12

⁵¹⁷ el-Bakara 2/264, 271, 276; et-Tevbe 9/58, 60, 79, 104; el-Mücâdile 58/13

⁵¹⁸ el-Yûsuf 12/88; el-Ahzâb 33/35; el-Hadîd 57/18

⁵¹⁹ Abdalbâkî, “Sdk”, el-Mu’cem, 535-538.

⁵²⁰ İbn Manzûr, “Sdk”, 10: 193.

⁵²¹ Mustafa Çağrı, “Sıdk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 2009), 37: 98-100

⁵²² Abdalbâkî, “Sdk”, el-Mu’cem, 535-538

⁵²³ Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 103-105

⁵²⁴ İsfahânî, “Hsn”, 121-122; Vankulu Mehmet Efendi, “Hsn”, *Vankulu Lügati*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 2: 2229.

lügatte “bir şeyi, bir kimseyi iyice korumak” manasına gelen “ihsân” kavramı ise Kur’an’da farklı türevleriyle kullanılmıştır. Bu kelime, maddî bir korunmadan öte bir kimsenin iffetini korumasını ve bu korunmayı gerçekleştirecek bir konumda bulunmasını ifade eder. Aynı kökten türemiş olan “muhsın ve muhsan” ise bu vasfa sahip kimseler için kullanılmaktadır.

“الحِصْنُ/hısn” kökünden türemiş olan kelimeler sözlük anlamında bazı âyetlerde geçmektedir.⁵²⁵ Şu âyet-i kerîme buna örnek olarak verilebilir: “مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ / مَانِعُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı.”⁵²⁶

“لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ / “Onların topu birden sizinle, ancak müstahkem yerlerde ve siperler ardında olduklarında savaşırlar.”⁵²⁷ Âyette zikredilen “مُحَصَّنَةٍ” kelimesi “müstahkem kaleler” anlamındadır. “تحصن” kelimesi, “kaleyi mesken edinmek” anlamındadır. Korunmak için yapılan olan her türlü sığınma da bu kelimeyle ifade edilmiştir. İnsan bedenini bir kale gibi koruduğu için “درع حصينة” “kale gibi zırh” denmiştir. Şair şöyle söyler:⁵²⁸

“أَنَّ الحِصْنَ الخيل لا مدر القرى”

“Anladım ki, asıl kaleler atlardır;

Şehri kuşatan surlar değil.”

“حصان” kelimesinin çoğulu “حصن” dur. “حاصن” ‘nin çoğulu “حواص” dır. İffetli ve saygın olan kadına حصان denir.⁵²⁹ Allah buyurur ki “وَمَرْيَمُ ابْنَتْ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا / “İmrân kızı Meryem’i de (misal vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.”⁵³⁰

Kur’an’da, “الحِصْنُ/hısn” kökünden türemiş olup lügatte “bir şeyi, bir kimseyi iyice korumak” manasında olan “ihsân” kavramı farklı kalıplarıyla kullanılmıştır. Bu kelime, maddî bir korunmanın ötesinde ahlâkî bir vasıf olarak “bir kimsenin iffet ve namusunu

⁵²⁵ el-Yûsuf 12/48; el-Enbiyâ 21/80; el-Haşr 59/2, 14

⁵²⁶ el-Haşr 59/2

⁵²⁷ el-Haşr 59/14.

⁵²⁸ Isfahânî, “Hsn”, 121-122.

⁵²⁹ Isfahânî, “Hsn”, 121-122.

⁵³⁰ et-Tahrîm 66/12.

korumasını” ve aynı kökten türemiş olan “muhsin” ve “muhsan” da bu özellikteki kimseleri ifade eder.⁵³¹

Kur’an’da “muhsinîn”⁵³² kelimesi iki yerde erkekleri, “muhsanât”⁵³³ kelimesi ise sekiz yerde kadınları nitelemektedir. Muhsin, “iffetini bizzat kendisi koruyan”, muhsan ise “iffetini bir şahıs (eş) ya da konum (evlilik) vasıtasıyla koruyan” kişi anlamındadır.⁵³⁴ “İhsan” kavramı ve türevleri özünde “iffetli olmak, namusu korumak” anlamı taşımaktadır. Ancak bazı âyetlerde kelimenin bu anlamı yanında buna imkân veren statü ve aracın kastedildiği anlaşılmaktadır. Muhsan kavramı da bazı âyetlerde “evli, hür veya müslüman kimse” anlamına kullanılmıştır.⁵³⁵ Nûr 24/26. âyette geçen “tayyibât” (temiz kadınlar) kavramı “muhsanât” anlamında kullanılmaktadır. Nisâ sûresinin 24. âyetinde geçen “muhsanât” kelimesiyle “evli kadınlar”; kendisinden sonraki âyette geçen yine bu kelimeyle ise “hür kadınlar” kastedilmiştir. Netice olarak evliliğin ve hürriyetin iffeti korumanın iki doğal yolu olduğuna işaret edilmektedir. Âyetin devamındaki “câriyelerin muhsan olması” ifadesiyle de “onların evlenmesi” kastedilmiştir.⁵³⁶

Yüce Allah buyurur ki: وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ قَتَايِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّهُنَّ بِفَاحِشَةٍ فَاعْلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “İçinizden mümin ve hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan mümin câriye kızlarınızdan alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Birbirinizden türeyip gelmektesiniz. Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayıp alın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir. Bu, içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir; sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” Âyette geçen “فَإِذَا أُحْصِنَ” ifadesi “evli iken” yani “evlendikten sonra” manasındadır.

⁵³¹ Şamil Dağcı, “İhsân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 546-548.

⁵³² en-Nisâ 4/24; el-Mâide 5/5

⁵³³ en-Nisâ 4/24-25; el-Mâide 5/5; en-Nûr 24/4, 23

⁵³⁴ Isfahânî, “Hsn”, 121-122.

⁵³⁵ Mustafa Çağrırcı, “İhsân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 544-546.

⁵³⁶ Dağcı, “İhsân”, 21: 546-548.

حسان kelimesi “korunmuş” anlamına gelmektedir. Bu korunma, ya iffetle ya da evlilikle kişinin korunmasını ifade etmektedir. Özgürlüğüne düşkünlüğü sebebiyle de kişi korunmuş olabilir. “إمراة محصن محصن” ifadesinde de olduğu gibi bu sıfat bir kadın için hem fâil hem de mef’ul formunda gelebilir. Buradaki محصن kelimesi kişinin bizzat kendisini korumasını, محصن ise başkasının korumasını ifade etmektedir. “وَأَتَوْهُنَّ أَجُورَهُنَّ” / *“Öyleyse iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartıyla ve ailelerinin de izniyle onları nikâhlayıp alın, mehirlerini de âdete uygun olarak verin.”* “فَإِذَا أُحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ” / *“Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir.”* الْمُحْصَنَاتِ evlendirilmiş olan kadınlardır. Kocasının onu koruduğu düşünerek böyle söylenmiştir.

“وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ” / *“Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı.”* Burada haram kılınan kadınlar “evli kadınlardır, namusunu koruyan değildir.”⁵³⁷

3.12. Zâkirât

ذكر/Zikr kelimesi, insanın sahip olduğu bilgileri, kendisiyle koruyabildiği nefsin bir durumu kastedilmektedir. “حفظ/hıfz” kelimesi de bu manalara gelmektedir ancak hıfz bilginin elde edilmesini, zikr ise bilginin akla getirilmesini ifade eder. Bu kelime bazen de “bir şeyin kalbe gelmesi veya söylenen söz” manasına gelir. Bu nedenle zikrin ikiye ayrıldığı söylenebilir: kalp ile zikr, dil ile zikr.⁵³⁸

Zikr kavramı Kur’an’da türevleriyle birlikte birçok âyette geçmektedir. Kur’an’da “Allah’ı dille hamd, tesbih ve tekbir şekliyle övmek; nimetlerini anmak, bunları kalple hissetmek ve tefekkür etmek; kulluğun gereklerini akıl, beden ve mal ile yerine getirmek; namaz kılmak, dua ve istiğfarda bulunmak, kevnî âyetler üzerinde düşünmek” gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda “Kur’an, önceki kutsal kitaplar, levh-i mahfûz, vahiy, ilim, haber, beyan, ikaz, nasihat, şeref, ayıp ve unutkanın zıddı” gibi manalarda da kullanılmıştır.⁵³⁹

⁵³⁷ Isfahânî, “Hsn”, 121-122.

⁵³⁸ Isfahânî, “Zkr”, 180.

⁵³⁹ Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2013), 44: 409-412.

Enbiya sûresi 10. âyette geçen zikir kelimesi dil ile zikre örnektir. Aynı sûrenin 24 ve 50. âyetleriyle Sâd sûresi 8. âyetteki zikir kelimesi de aynı manada olup kendisiyle Kur'ân kastedilmektedir. Sâd 1 ve Zuhuf 44. âyetteki zikir lafzı ise “öğüt, şeref, onur” anlamındadır. Nahl 43. âyetteki “zikir ehli” nden kasıt ehl-i kitaptır.⁵⁴⁰

ذكر fiilinden türemiş olan ذاكِر zakir kelimesi ismi fail kalıbından olup zikreden, bi şeyi anan, hatırlayan, övücü anlamlarına gelmektedir. Zakir kelimesinin müennesi olan ذاكِرة zakiratun lafzı Kur'an'da çoğul formunda yalnızca bir defa geçmiştir.⁵⁴¹

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّانِمِينَ وَالصَّانِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا / “Müslüman erkekler, müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönlünü ibadete vermiş erkekler, gönlünü ibadete vermiş kadınlar.; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah'ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.”⁵⁴²

Hadis rivâyetlerinde de zikrin önemi ve zikir ehlinin faziletleri konu edilmiştir.⁵⁴³ Zikir halkaları cennet bahçelerine benzetilmiştir.⁵⁴⁴ Allah'ı zikretmenin en faziletli amel olduğu ifade edilmiştir. Zikir, “altın ve gümüş infak etmekten, düşmanla savaşmaktan” dahi üstün kabul edilmiştir.⁵⁴⁵

3.13. Tayyibât

“طاب الشيء” ifadesi “bir şey hoş oldu”; “فهو طيب” cümlesi ise “o hoştur” manasına gelmektedir.⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ Isfahâni, “Zkr”, 180.

⁵⁴¹ Abdalbâkî, “Zkr”, 364.

⁵⁴² el-Ahzab 33/35.

⁵⁴³ Öngören, “Zikir”, 44: 409-412.

⁵⁴⁴ Tirmizî, “Da'avât”, 83

⁵⁴⁵ İbn Mâce, “Edeb”, 53; Tirmizî, “Da'avât”, 6.

⁵⁴⁶ Isfahâni, “Tyb”, 308-309.

Nisâ sûresi 3. âyette kelime bu manadadır: “وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ”/Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın.”

“طَيِّب” kelimesinin asıl manası “duyuların ve nefsin hoşuna giden şey” dir. Dini bir terim olarak ise “الطعام طيبة” ifadesi “caiz olan şeyden ve caiz olan yerden alınan hoş yiyecek” manasına gelmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنَّ كُنتُمْ لِيَاهُ تَعْبُدُونَ”/Allah’ın size verdiği helâl ve güzel rızıktan yiyip için ve eğer yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’nun nimetine de şükredin.”⁵⁴⁷

Tayyib kelimesi insanlar için kullanıldığında ise; “cehâlet ve fasıklıktan arınıp ilim, iman ve güzel amellerle süslenenler” manasına gelmektedir.⁵⁴⁸

Yüce Allah şöyle buyurur: “الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ”/Pis şeyler pis olanlar içindir, pis olanlar da pis şeylere lâyıktır. Temiz şeyler temiz olanlar içindir, temiz olanlara da temiz şeyler yakışır. Onlar, iftiracıların kendileri hakkında söylediklerinden uzaktırlar; onlar için bir bağışlama, değerli bir nasip vardır.”⁵⁴⁹

Kısaca tayyibât kelimesi, “iyi, güzel, hoş giden” anlamlarına gelen tayyib kelimesinin müennes ve çoğul hali olup Kur’an’da kadını olumlu yönde niteleyen kelimelerden biri olarak zikredilmiştir.

3.14. Habîsât

Habîs kelimesi, hubs kökünden türemiş olup “kötülük ve alçaklık yönünden kerih görülen hoş gitmeyen somut veya soyut varlık, durum” anlamına gelmektedir. Bu kelime inançtaki asılsız şeyi, sözdeki yalanın ve fiillerdeki kötülük ve çirkinliğin hepsini kapsar.⁵⁵⁰ Habîs, “güzel, hoş, temiz” gibi anlamlara gelen “tayyib” kelimesinin zıddıdır ve bu kelimenin müennesi habîsetun’dur. Bu kelime “kötü insan, kötü evlât, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram, kötü kokulu yiyecekler” için de kullanılmıştır.⁵⁵¹

⁵⁴⁷ en-Nahl 16/114.

⁵⁴⁸ Isfahâni, “Tyb”, 308-309.

⁵⁴⁹ en-Nûr 24/26.

⁵⁵⁰ Isfahâni, “Hbs”, 141.

⁵⁵¹ İbn Manzûr, “Hbs”, 2: 142.

Kur'an'da habîs kelimesi farklı kullanımlarıyla birlikte 16 defa geçmektedir.⁵⁵² Kur'ân-ı Kerîm'de habîs lafzı daha çok karşıtı olan tayyib kelimesiyle birlikte zikredilmiştir.

Habîs, bazen nesneleri bazen de insanları olumsuz manada nitelemek için kullanılmıştır. Nûr sûresi 26. ayette “yanlış inancı, kötü sözleri ve bayağı davranışları sebebiyle kendisinden nefret edilen” insanlar için kullanılmıştır: “الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ / Pis şeyler pis olanlar içindir, pis olanlar da pis şeylere lâyıktır. Temiz şeyler temiz olanlar içindir, temiz olanlara da temiz şeyler yakışır.” Bu ayette habîsât kelimesi kadını ifade etmektedir. Âl-i İmrân sûresi 179'da ise kâfirler “habîs” olarak nitelenmiştir. Habîs kelimesinin geçtiği bir başka âyet olan İbrahim suresi 26'da kelime “edep dışı veya gerçeğe aykırı söz”, ayrıca mecazi olarak “inkâr mânası taşıyan söz” anlamına gelmektedir. Geçmiş bir kavimde var olan cinsî sapıklığın “habâîs” olarak nitelenmesi ise, bu kelimenin “insan fitratına, ahlâka ve geleneğe” aykırı davranışların vicdanlarda ortaya çıkardığı tiksintiyi ifade etmektedir.⁵⁵³

İslam'da bazı varlıklar veya durumlar tabiatları ve nitelikleri açısından habîs sayılmıştır. Örneğin “dışkı, idrar, akmış kan, leş” vb. şeyler asılları itibariyle habîs iken “soğan, sarımsak” gibi yiyecekler ise tabiatleri gereği temiz olmakla birlikte kokularının insanları rahatsız etmesi sebebiyle habîs olarak nitelenmiştir.⁵⁵⁴ Yine Kur'an'da haksız bir şekilde ele geçirilen yetim malı için de habîs ifadesi kullanılmıştır.⁵⁵⁵

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere habîs kelimesi Kur'an'da insan, varlık ve durum gibi birçok şeyi nitelemektedir. Özellikle Kur'an'da kadının bir sıfatı olarak da kullanılması, konumuz açısından önemlidir.

3.15. Hâşiât

خشية kelimesi خشي fiilinden türemiş olup sözlükte “saygıyla karışık sevginin yoğun olduğu bir korku hali” olarak açıklanmıştır. Bu da bilinçli bir korkuyu ifade ettiğinden özellikle âlimlerin gönül dünyalarını tanımlamak için kullanılmıştır.

⁵⁵² Abdalbâkî, “Hbs”, 301.

⁵⁵³ M. Zeki Duman, “Habîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 379.

⁵⁵⁴ Buhâri, “Ezan”, 160

⁵⁵⁵ Nisâ 4/2.

kitabı,⁵⁶³ diğerleri de insanlara” nisbet edilmiştir.⁵⁶⁴ Allah’a izâfe edilen kelimelerin ikisi bizzat kendi fiilinin sıfatıdır. İkisi Allah tarafından korunan “levh-i (levh-i mahfûz) ve sakf-ı (sakf-i mahfûz)” nitelemektedir.⁵⁶⁵ el-Bakara 2/255, es-Sâffât 37/7 ve Fussilet 41/12. âyetlerde geçen hıfz kelimesi ise kainatın yaratıcısı, yöneticisi olan Yüce Allah’ın kainatın işleyiş sistemini koruduğunu ifade etmektedir. Yûsuf sûresi 64. âyette: “فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا” Allah’ın en hayırlı koruyucu olduğu; Hicr sûresi 9. âyette: “وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ” Kur’an’ı mutlaka O’nun koruyacağı ifade edilirken bu kavram kullanılmıştır. Enbiyâ 82. âyette ise Hz. Süleyman’ın emrindeki dalgıç vb. görevlilerin Allah’ın gözetimi altında bulunduğu anlatılmaktadır. Hıfz kelimesi Kur’an’da meleklerle de izafe edilmiş ve “insanları koruma ve işledikleri amelleri kayıt altına alma” anlamında kullanılmıştır. Peygamberlere izafe edildiği bağlamda ise onların sadece tebliğ etmekle sorumlu oldukları belirtilmektedir.⁵⁶⁶

Allah’ın kendileri için büyük ödül hazırladığı insanların vasıflarını sayarken “وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ”/ “iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar”⁵⁶⁷ buyurmuştur. Burada kadınların sıfatı olarak “الْحَافِظَاتِ” (namuslarını) koruyanlar” ifadesine yer vermiştir. Yine benzer bir ifade Mü’min sûresi 5. âyette geçmektedir: “وَالَّذِينَ هُمْ لِأَفْئَتِهِمْ لَحَافِظُونَ” İffetini korumak, Allah’ın emridir. Konuyla ilgili âyetlerdeki diğer özelliklerde olduğu gibi “iffeti koruma” da hem erkeklerin hem de kadınların bir niteliği olarak zikredilmektedir.⁵⁶⁸

“Hâfızât” kelimesinin geçtiği bir diğer âyet olan Nisâ sûresi 34’ü Elmalılı şöyle açıklamıştır: “Saliha kadınlar, kocalarının gıyabında can, mal, namus, itibar (onur) ve aile sırları gibi korunması lazım gelen hususları Allah’ın korumasına dayanarak korurlar. Çünkü Allah bunun korunmasını emretmiştir.”⁵⁶⁹ “Saliha ve itaatkâr kadınlar” kendilerini fuhşiyattan korurlar, kocalarının mallarını muhafaza ederler. Ayrıca onlar kocalarıyla aralarındaki gizli konuları açığa vurmazlar.⁵⁷⁰ Bu kadınlar kocalarının sözleşmesine (onlar olmadığında) gösteriş olsun diye değil Allah’ın kendilerini koruduğundan ve her

⁵⁶³ İlm-i ilâhî veya levh-i mahfûz mânasında kullanılmıştır.

⁵⁶⁴ Abdülbâkî, “Hfz”, 277-278.

⁵⁶⁵ en-Nisâ 4/34; el-Hicr 15/17

⁵⁶⁶ Bekir Topaloğlu, “Hafız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15:116-117.; Nebi Bozkurt, “Hâfız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15:74-78.

⁵⁶⁷ el-Ahzâb 33/35.

⁵⁶⁸ Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu*, 4: 11-12.

⁵⁶⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 3: 79.

⁵⁷⁰ Sâbûnî, *Safvetü’ t Tefâsîr*, 1: 251.

şeylerini bildiğinden dolayı yani Yüce Allah'ın hakkını gözettiklerinden dolayı bağlı kalırlar.⁵⁷¹

Sonuç olarak hâfız kelimesi hıfz kökünden türemiş bir ismi fail olarak Kur'an'da birçok varlığa nispet edilmiştir. Konumuzla alakalı olarak birçok ayette de müennes kalıpta kadını nitelemektedir. Kur'an'da bu kelime, ideal kadının özelliklerinin zikredildiği bağlamda kullanılmıştır.

⁵⁷¹ Isfahânî, “Hfz”, 124.

SONUÇ

Tefsir ilminin başlıca gayesi Kur'ân-ı Kerîm'i doğru bir şekilde açıklamaktır. Bu hedefe ulaşmada Kur'an'da yer alan kavramlar üzerine semantik analiz yöntemiyle yapılan çalışmaların önemli bir yeri olduğu aşîkârdır. Yapılan bu çalışmada söz konusu metotla, imrae lafzı başta olmak üzere Kur'an'da kadını ifade eden bazı kavramlar ele alınıp incelenmiştir.

Araştırma bir semantik tahlil çalışması olmakla birlikte insanı, Kur'an'da cinsiyet açısından incelemektedir. Ayrıca çalışma, kadın cinsiyetinin karakteristiklerine, toplumsal rollerine, kendine özgü mizaçlarına Kur'an ve sünnet açısından ışık tutmaktadır.

Kadınla ilgili kavramların semantik tahlilinin yapılması, kadının konu edildiği âyetlerin manasının doğru tespit edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu ise Allah'ın muradını anlamayı kolaylaştırarak Kur'an tercümelerinde de daha isabetli manaların verilmesine katkı sunacaktır. Ayrıca bütün bu kavramlara Kur'ân bütünlüğünde bakılmasıyla İslam'ın, toplumun önemli bir kesimini oluşturan ve çoğu zaman insanî değerlerden mahrum bırakılan kadınlara hak ettiği değeri vermiş olduğu görülecektir. Nitekim bunu Hz. Peygamberin hadisleri de desteklemektedir.

Kur'ân'ı Kerîm'de kadınlara hitap edilirken kullanılan üslûba dikkat edildiğinde, Kur'ân'ın kadın için sonderece nezâketli ve hassas bir üslûb kullandığı fark edilecektir.

Kur'ân sûrelerinin isimlerinden bazılarına bakıldığında, ya direkt hanımları ifade eden yahut onları vasıflandıran lafızlardan oluştuğu görülmektedir. Örneğin Kur'an-ı Kerîm'de yer alan Nisâ Sûresi, “kadınlar” anlamına gelmektedir. Kapsadığı âyetler ve hükümler bakımından en uzun sûrelerden biri olup “miras, mehir, nikâh ve talak” vb. aile müessesini ilgilendiren konuları ele almaktadır. Yine bir başka sûre olan Mücâdele sûresi, “mücadele eden kadın” anlamına gelmekte olup “Havle bint Sa'lebe” adlı Müslüman bir kadının eşiyle alakalı bir problemi gündeme almaktadır. Bundan hareketle Kur'an'ın kadını bizatihi birey kabul edip kendisine muhatap aldığını söyleyebiliriz.

Kur'an, dikkatlice incelendiği zaman içerisinde yer alan kelime ve kavramların gelişigüzel kullanılmadığı ve Türkçe'de var olan eş anlam olgusunun Kur'an dili olan Arapça'da tam manasıyla mevcut olmadığı farkedilecektir. Nitekim birbirlerinin yerine

kullanılabilecek Arapça ifadelerde bile muhakkak bir nüans farkı vardır. Bu konu Kur'an için düşünüldüğünde daha bir önem arz etmektedir. Bu sebeple Arapça'ya tam vakıf olmadan ve Kur'an kelime ve kavramlarının anlam inceliklerini göz önüne almadan yapılacak çeviriler Allah'ın muradını ortaya koyamayacaktır.

Bu çalışmada ele aldığımız kelimelerden olan imrae ve zevc için yakın anlamlı kelimeler olduğu söylenebilir. Ancak Kur'an bu lafızları rastgele kullanmamıştır. Nitekim imrae kelimesi, herhangi bir şahsın karısı olarak ele alındığında eşler arasındaki “inanç farkından ve iffetsizlikten kaynaklı ihanet, bekârlık, dulluk, kısırlık, eşin ilgisizliği” gibi bağlamlarda kullanılırken zevc kelimesi bu gibi yerlerde hiç zikredilmemiştir. Zevc kelimesi hem kadın hem de koca için kullanılan bir lafız olarak daha çok karı-koca arasında “sadakat, muhabbet, doğurganlık ve nikâh” unsurlarının tam olduğu maddi ve manevi bir uyum halini ifade etmektedir. Her ne kadar imrae-zevc kelimeleri Türkçe'ye “birinin karısı, eşi, hanımı” şeklinde çevrilirken aralarında anlam olarak bir fark olmasa da bunların Kur'an'da birbirlerinin yerine kullanılmayıp farklı bağlamlarda zikredildiği görülmüştür. Hadis metinlerine bakıldığında ise bu iki kelimedede böyle bir kullanım farkı yoktur. Zevc kelimesinin Kur'an'daki kullanımlarına bakıldığında yalnızca cinsiyet ya da karı-kocayı ifade etmediği bunun dışında “çift, cins, tür, çeşit, sınıf, grup, topluluk, benzer” gibi birçok farklı anlamı olduğu ayrıca cennet ehlinin eşleri için yalnızca ezvâc şeklindeki çoğul formunun geldiği farkedilmiştir. Zevc kelimesiyle ilgili dikkat çeken bir diğer husus, kelimenin zevce şeklindeki müennes halinin Kur'an'da kullanılmadığı halde bazı hadis metinlerinde zikredilmesidir. Nitekim Kur'an eşlerden hem kadın hem de koca için yalnızca zevc kelimesini kullanmıştır.

Çalışmadaki kelimelerden olan ünsâ kelimesinin ise biyolojik olarak kadını ifade ederek eril anlamına gelen zeker kelimesinin zıddı olduğu ve bu iki kelimenin Arapça'da kadın ile erkek arasında var olan fiziksel somut farklılıklara işaret ettiği görülmüştür. Dolayısıyla ünsâ lafzı kadının daha çok cinsiyetini yani dişiliğini ifade etmektedir.

Ümm ve vâlide kelimelerinin ikisinin de Türkçe'deki “anne” kelimesine karşılık geldiği ancak ümm lafzının Kur'an'da yalnızca bu anlamda kullanılmayıp “bir şeyin başlangıcında veya varlığında, yetiştirilmesinde ve iyileştirilmesindeki temel unsur” şeklindeki esas manayı koruyarak farklı bağlamlarda zikredildiği görülmüştür.

Kur'an'da yer alan uht lafzının “aynı ana-babadan dünyaya gelen kişi” şeklindeki hakiki manasının dışında benzetme yapılarak aynı milletten olup aynı inanca, değerlere ve dünya görüşüne sahip kişi ya da gruplar için de kullanıldığı ve “benzer” manasının da olduğu söylenebilir.

Kıyamet günü insanın yardım isteyecekler diye kendilerinden kaçtığı en yakınlarından birinin de eşi (sâhibe) olduğu ifade edilmektedir. Bir başka ayette ise kişinin o gününün azabından kurtulmak için fidye olarak vermek istediklerinden birisi de eşi (sâhibe)dir. Ancak burada dikkat çeken husus eş için zevc ya da imrae kelimesinin kullanılmayıp “sâhibe” lafzının tercih edilmesidir. Bunun dışında sâhibe kelimesinin Allah’ın eş sahibi olmasının imkânsız olduğundan bahseden ayet pasajlarında da geçtiği görülmüştür.

Çalışmamızda yer alan bazı kelimelerle ilgili olarak ulaştığımız sonuçlara yukarıda kısaca değindik. Bu araştırmada semantik tahlili yapılmak üzere ele alınan kelimeler ve bu kelimelerle ilgili ortaya konulan veriler araştırma esnasında yapılan literatür taraması çerçevesinde oluşturulmuştur. Bu çalışmanın, kadını ifade eden kelimelerin semantiği alanında yapılmış nihai bir çalışma olmadığı bilinmelidir.

Kur’an’da yer alan kelime ve kavramların doğru anlaşılması problemi, sadece tefsir ilminin bir meselesi olmayıp İslam toplumunun varlığını, geleceğini ilgilendiren önemli bir sorundur. Hele hele sürekli gündemde olan kadını ve onu ifade eden kelimeleri Kur’an perspektifinde doğru anlama ve anlamlandırma meselesinde semantik yönetime başvurulabilir.

KAYNAKÇA

- A. J. Wensinck- J.P. Mensing- J.Brugman. *Concordance et Indices de la Tradition Müsülmane*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1988.
- Abdulgâkî, Muhammed Fuâd. “merae”, *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l -Kur’âni’l-Kerîm*. Kahire: Dâru’l- Hadis, 1988.
- Abdulgâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. Kum: Mektebetu Nuveyd İslam, 1838/ 1964.
- Aktaş, Mehmet Nurullah. “Kur’an’da Kadının Kavramsal İfadesi”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Tefsir Özel Sayısı) 7/13 (2016).
- Akyüz, Vecdi. “amme”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 1997.
- Akyüz, Vecdi. “Ana Baba (Ebeveyn)” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3: 101-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Alper, Hülya. “münafık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31: 565-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Altuntaş, Abdurrahman. Kur’an’da İnsanın Salih Olma Süreci. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2018).
- Âsım Efendi, Mütercim. *el-Okyânûsu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsu’l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: Pasifik Ofset, 2013.
- Ateş, Abdurrahman. *Kur’an’da Huzur ve Sükûn eş-gece-ev*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Aydın, Mahmut. “Zekeriyyâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*. Tahk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar’aşlî. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1418.
- Bilmen, Ömer Nasuhî. *Kur’an-ı Kerîm’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*. İstanbul: Bilmen Yayınevi 1985.

- Boynukalın, Mehmet. “zevce”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 306. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bozkurt, Nebi. “Hâfız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Buhârî, Muhammed ibn İsmail. *Sahîh-i Buhârî ve tercemesi*. Trc. Mehmed Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1988.
- Carullah, Musa. *Hatun*, Haz: Mehmet Görmez. Ankara: Otto yay. 2018
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sıhah Tacu'l- Luga ve Sıhahu'l-Arabiyye*. Tahk. Ahmed Abdul Gafur Attar. 4. Baskı. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 1410/1990.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*, İstanbul: Kaknüs yay. 2005.
- Çağrııcı, Mustafa. “sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 2008.
- Çağrııcı, Mustafa. “sıdk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 2009. 37: 98-100
- Çağrııcı, Mustafa. “İhsân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 21: 544-546.
- Çeker, Orhan. “kız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları 2002.
- Dağcı, Şamil. “İhsân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 21: 546-548.
- Demir, Safa. *Kur'an Öncesinde ve Kur'an'da Kadının Annelik Konumu*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2007.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsiru'l-hadis*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l- İslami, 2000.
- Dilmaç, Meryem. *Kur'an'da Kadının Konumu ve Ümmü Musa Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2007.
- Duman, Ali. “sadaka” *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 2008. 35: 383-384.
- Durmuş, Zülfikar. “Kur'an'da “imrae” ve “zevc” Kelimelerinin Anlam Alanı”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (Aralık 2017): 1805.

- Ebû Hayyânel-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahrü'l-Muhît fî Tefsîr*. Tahk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Daru'l Fikr, 1420.
- Ebu'l A'lâ Mevdûdi. *Tefhimu'l Kur'an*. Trc. M. H. Kayani v.dğr. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Tahk. Abdullah Mahmud Şehhade. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 1423.
- Erten, Mevlüt. "Kur'an'da "zevc" kelimesi ve Türkçeye Çeviri Sorunu". *Ekev Akademi Dergisi* 7/17 (Güz 2003): 53.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı meal-tefsir*. Çev: Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yay. 1999.
- Ezheri, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed. *Mu'cemu Tehzibi'l-Luğa*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1422/2001.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitabu'l-Ayn*. Beyrut: Daru'l kutubu'l ilmiyye, 1424/2003.
- Fidan, İbrâhîm. "Cahiliye Şiirinde Kadın İmgesi". *Dini Araştırmalar Dergisi* 19/49 (Kasım 2016): 293-320.
- Gazali, Muhammed. *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 3. Baskı İstanbul: Düşün Yay. 2013, 1534-535.
- Güler, İlhami. "Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri". *İslami Araştırmalar Dergisi* 5/4 (Ekim 1991).
- Halebî, Semîn. Ahmed b. Yûsuf (ö. 756/1355). *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*. Thk. Muhammed Tüncî. Beyrut: Âlemü'l-kütüb 1993.
- Harman, Ömer Faruk. "Firavun", *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13: 118-121. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Harman, Ömer Faruk. "Asiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 487. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hökelekli, Hayati. "Çocuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8: 355. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

- İsfahânî, Rağîb. Hüseyin b. Muhammed. *el-Mufredât fî Garîbi'l-Kur'an*. Tahk. Muhammed Seyyid Keylânî. Beyrut: Daru'l-Marife ts.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*. Trc. Selahattin Ayaz 5. Baskı. İstanbul: Pınar Yayınları 2017.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî. Cemheretu'l-Luğa. Haydarâbâd: Dâiratu'l Maarif, 1344.
- İbn Faris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekerıyyâ. *Mu'cemu Mekâyisi'l- Luga*. Tahk. Abdusselam M. Harun. Beyrut: Daru'l Ceyl, 1411/1991.
- İbn Kesir. Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî el-Dımaşkî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*. Tahk. Sami b. Muhammed Selâme. Kahire: Dâr Tiba, 1420/1999.
- İbn Manzur, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrim. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: A'lemi lil Matbuat, 1426/2005.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Tah. Abdurrezzak Mehdi. Beyrut: Daru'l Kitabî'l Arabî, 1422.
- Kara, Mustafa. "havf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 1997.
- Karaman, Hayreddin v.dğr. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'a Göre Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımcılığı- Kız Çocuklarına Karşı Tutumlar-, *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2005): 94.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'ı Anlamada Semantik Yöntem". *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/11 (Ocak 2013): 413-477.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. Hz. Musa Kıssasında Korku Fenomeni. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 8/1 (2008)
- Kasapoğlu, Abdurrahman. Kur'an'da Eşler Arası İlişki Hakkında Önemli Bir Kavram: "Sükûn" -Eşler Arasında Cinsel ve Duygusal Eğilim, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 (2004):81.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da Evlilik Psikolojisi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

- Kavak, Fadime. Arap Dilinde Ezdâd Olgusu. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2012/2): 26
- Khotimah, Khusnul. “كلمة النساء والأنثى والمرأة في القرآن”. Skripsi/Tugas Akhir. Kementerian Agama Universitas Islam Negeri Sunan Kalijaga Fakultas Adab dan Ilmu Budaya 2013.
- Kısa, Mahmud. Kısa Açıklamalı Kur'an-ı Kerîm Meali, 3. Baskı (Konya: Armağan Kitaplar Yediveren Yay., 2009.
- Koçak, Muhsin. “Kunût”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yay., 1997.
- Köse, Saffet. “Misyar Nikâhı-Kur'an ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009): 14.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân ve'l-mübeyyin limâ teẓammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furḳân*. Tahk. Ahmed el-Bardûnî- İbrâhîm Atfeş. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l Mısriyye, 1384 /1964.
- Kutub, Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zılâli'l-Ḳur'ân*. 17.baskı. Beyrut: Dâru's-Şuruk, 1412.
- M. Reşîd Rızâ. *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l-ḥakîm (Tefsîru'l Menar)*. Heyet Mısriyyu amme li'l Kitab, 1990.
- Mahalli, Celaluddin - Suyûti, Celaluddin. *Celâleyn Tefsiri*. Kahire: Dâru'l Hadis ts.
- Maturîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindi. *Te'vilâtu Ehli's –Sünne* (Beyrut: Müessesetu'l Risalet 2004)
- Mukâtil, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. Tahk. Abdullah Mahmud Şehhade. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs 1423.
- Nevevi, İmam Muhyiddin. *Sahîh-i Müslim Şerhi el-Minhâc*. Trc. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Karınca ve Polen Yayınları, 2013.
- Nevevi, İmam. *Riyâzü's Sâlihîn*, trc. Yaşar Kandemir- İ. Lütfi Çakan-Raşit Küçük, (İstanbul: Erkam Yay. 2013).
- Okumuş, Zehra Şener. *Hadislere Göre En Faziletli Kadın Ve Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019.

- Önal, Şeyda. *Kur'an-I Kerîm'e Göre Şirk Ve Müşrik Toplum*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Öngören, Reşat. “ zikir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 409-412. İstanbul: TDV Yayınları 2013.
- Özdemir, Ahmet. Kur'anî Bir Kavram Olarak “Gânitîn/Gânitûn (قانتون/قانتين) Kavramı Ve Kavramın Geçtiği Bazı Âyetlerin Tefsiri. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/1 (2018)
- Özsoy, Ömer -İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an* (Ankara: Fecr Yay. 1998
- Öztürk, Mustafa. “Kur'an Bağlamında Hz. Meryem'le İlgili Bir İnceleme”. *Dini Araştırmalar Dergisi Marife* 3: 1. Bahar 2003.
- Parlıyan, Abdullah. *Sünen-i Tirmizi Tercemesi*. İstanbul: Düzey Matbaacılık, 2007.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberîstânî. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Daru'l Fikr 1401/ 1981.
- Rıfngatus Saadah. *Kisah Keteladanan Ibu Dalam Al-Qur'an (Studi Shafwah At-Tafasır)*. Universitas Islam Negeri Raden Intan Lampung, 2019.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Tahk. İmam Ebi Muhammed b. Aşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî 1422/2002.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't Tefâsir*. Kahire: Dâru's- Sabuni 1417/1997.
- Sinanoğlu, Mustafa. “şirk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları 2010. 39: 193-198
- Siyer Vakfı, “Cennet Annelerin Ayakları Altındadır Hadisi”. Erişim: 10 Eylül 2020 <http://www.siyervakfi.org/cennet-annelerin-ayaklari-altindadir-hadisi/>.
- Soysaldı, Mehmet. “Toshihiko Izutsu ve Semantik Anlayışı”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2005): 61-75.
- Sökmen, İsmail. “Kur'an'da Geçen zevc ve imrae Kelimeleri Üzerine”. *Dil Araştırmaları Dergisi* 15 (Aralık 2014):140.

- Suyûti. Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *ed-Dürrü 'l-Mensur fî 't-Tefsîr bi 'l-Me'sûr*. Beyrut: Dâru' Fikr ts.
- Şahan, Ramazan. "İslam'ın Kardeşlik Anlayışı: Bir Vücudun Organları", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1/1, (2015).
- Şimşek, Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*, 14. Baskı, İstanbul: Hikmetevi Yay.2017.
- Şimşek, Said. *Kur'an'ın Ana Konuları*, İstanbul: Beyan Yay. 2017.
- Tabatabaî, Allâme Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fî Tefsîr-il Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'l- A'lemi li'l- Matbuat 1997.
- Taberî. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle 1420/2000.
- TDK. "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". Erişim: 10 Eylül 2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- Topaloğlu, Bekir. "Hafîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Tuğrul, Yasemin Gezer. "Dindar Kadınların Annelik Algısı: Reçel Blog ve Müslüman Anneler Blogunun Karşılaştırmalı Analizi ". *Fe Dergisi* 10/2 (2018).
- Türk Dil Kurumu. "Türk Dil Kurumu Sözlükleri". Erişim: 14 Kasım 2020. <http://www.tdk.gov.tr/>
- Ubaidillah, Peran Sosyal Perempuan dalam Al-Qur`an, 85
- Vankulu Mehmet Efendi, "hsn", *Vankulu Lügatı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Vehbi, Mehmet. *Hulâsat'ül Beyân fî Tefsîr'il Kur'an*. İstanbul: Üç Dal Neşriyat 1967.
- Yakıt, İsmail. "Doğru Bir Kur'an Tercümesinde Semantik Metodun Önemi". *I. Din Şûrası Tebliğ ve Müzâkereleri 1-5 Kasım 1993*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 1995.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Koca". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 26: 128-130. Ankara: TDV yayınları 2002.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, (Ankara: Akçağ yayınları), 2018.

Yitik, Ali İhsan. “oruç”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33: 414-416. İstanbul: TDV Yayınları 2007.

Zebîdî, Muhibbuddin Muhammed Murtezâ Hüseyin Vâsıtî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmus*, (Beyrut yeri: Dâru’l Fikr, 1414/1994)

Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf ‘an haķā’iki ğavâmiẓi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eķāvil fî vücûhi’t-te’vil*. 3. Baskı. Beyrut: Daru’l Kitâb Arabiyye, 1407.

